

خیرک اقتصاد پوه او بریالی مدیر

(د ولسمشر محمد اشرف غني تېر پینځه کلن حکومت

ته یوه لنډه کتنه)

پکړان: عزیز احمد ولسی
Ketabton.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : **خبرک اقتصاد پوه او بريالی مدير**

ليکوال : **عزيز احمد فضلي**

0764732929

دیزاین چارې : **صادق الله صادق / 0782500916**

چاپ شمېر : **۱۰۰۰**

چاپ کال : **۱۳۹۹ ل. کال / ۲۰۲۱ م. کال**

خپرندوي

د نوي فکر ټولنه - کابل

د بيا چاپ ټول حقوق له ليکوال سره خوندي دي.

ڊالی

دا ڪتاب د خپل گران تره شهيد الحاج قاضي
عيدمحمد نورڏاد او ٽولو هغه شهيدانو په ياد ڊالی
کوم، چي ددي هېواد څخه د دفاع او د نظام د بقا
لپاره يې خپل سرونه نذرانه کړل.

دده روح دې د ټولو شهيدانو سره بناو وي.
د ڪتاب هر لوستونکي څخه مې هيله دا ده، چي زما
تره او د هېواد سپېڅلي شهيدان په دعاوو کې هېر نه
کړي.

ع.ا. فضلي

مننه او کورودانی

خوان او په علم مین مشر د کوچیانو چارو د انجام لوی ریس او د نوي فکر ټولني بنسټگر استاد حبيب الرحمن خڅه یوه نړۍ مننه، چې د دې کتاب د چاپولو په برخه کې یې لازمه همکاري او مرسته راسره وکړه.

استاد هغه څوک دی، چې ددې هېواد د پرمختګ او نظام د بقا لپاره یې تر بل هر چا زیاتې مادي او معنوي قربانۍ ورکړي، چې ددې کتاب چاپ یې یو وړه بېلګه ده.
زه بیا هم د زړه له کومې ترې مننه کوم.

ع. ۱. ۱. فضلي

د پیل خبرې

اشرف غني د متحده ایالاتو ولسمشر نه وه چې په اونیزه رخصتی کې نیو مکزیکو ته ولاړ شي، هغه د تاجیکستان ولسمشر هم نه وه چې خپل ټول سیاسي مخالفان راچپه کړي او د ساعت تیری په منظور خپل ځانگړي باغ کې، له بنکلو نجونو سره خندا او نڅا وکړي.

اشرف غني پوتین هم نه وه چې هره ورځ ۳ تر ۴ ساعتونو پورې په کرملین ماڼۍ کې یوازې ورزش او تفریح وکړي، هغه حتی د شمالي کوریا ولسمشر هم نه وه چې په اونۍ کې یوځل بنکار ته لار شي او خپلې درنې اوږې له روحي فشارونو سپکې کړي.

اشرف غني د نړۍ د یوه فاسد ترین نظام میراث دار و، د یوه دوه سري نظام لارښود، د یوه وړي ملت رییس، د هغو سرتېرو اعلیٰ سر قومندان چې هره شېبه یې سرونه شیندل کېدل، د هغه حکومت سیاست جوړونکی چې گاونډیان یې حتی یوه ورځ آرامي هم پر ملت نه لوروله.

یو داسې اعلیٰ سرقومندان چې څو جنګي محاذونه له طالب، القاعده او داعش نه واخله تر جندالله، حزب اسلامي ازبکستان او نور ټول غیر مسوول وسلوال د هغه پر وړاندې په ټول قوت جنگېدل.

غني دداسې یوه سیاسي نظام میراث دار و چې پوره ۱۳ کاله یې کارکوونکی په واسطه، زور او پیسو ددې لپاره مقرر شوي وو چې خپل ولس ته زیان او خساره واړوي.

دداسې یوه حکومت رییس چې هیڅ کس په کې د باور وړ نه وو ځکه هېڅ کس پر خپلو حقونو قانع نه وو، غني حتی مجبور و چې په یوه کال کې د تدارکاتو ۷۰ ناستې رهبري کړي، څو ۲ میلیارده افغانۍ بچت شي او د جگړې

د قربانيانو د زخمونو لپاره پرې مرهم او پټۍ وپېرل شي، اشرف غني د هغه پاشل شوي سياسي نظام رهبر و چې له حكومته بهر پښتنو كافر باله، له حكومته بهر هزاره گانو په ولسمشرۍ نه مانه، له حكومته بهر تاجكانو فاشيست او قوم گرا باله، ازبكانو ترې د لازيات سهم غوښتنه كوله، پشه يانو، نورستانيانو او تركمنانو ورڅخه د څو څو وزارتونو، سفارتونو او معينتونو غوښتنه كوله.

اشرف غني دداسې ولس رييس جمهور و كه يې په سوله يې فكر ونه كړ په بې پروايي تورنېده، كه له يوه پياوړي جنگي حزب سره يې سوله كوله نو قوم گرا او نكتايي دار طالب بلل كېده.

دداسې يوه حكومت په راس كې وه چې ډېر كم مامورين يې د پاكستان د منزوي كولو له سياست څخه خبر و او پرې پوهېدل اما زياتره مامورينو يې هغه وړه لفظي اشتباه هيڅكله نه هېروله چې د خداي ج د پيغمبر د لمسي پر ځاى يې د خداى ج لمسى ويلي و.

غني د حكومت د نورو كاركوونكو په شان نه و، سهار ۵ بجې د خپل كار په دفتر كې حاضر و د شپې تر ۱۱ او كله ۱۲ بجو پورې به يې كار كاوه، د ولسمشرۍ مانې زياتره كارمندان له دې كبله چې ولسمشر غني ترې د وطن لپاره شديد كار غوښت ترې په تنگ راغلي وو، اما غني معتقد و چې بايد تر دې هم زيات كار وشي.

هر سهار يې د اعلى سر قومندانۍ جلسه رهبري كوله، له ۳۴ ولايتونو څخه يې تازه راپورونه غوښتل او د هرې ورځې په اوږدو كې يې دا راپورونه تحليلول، د هغه په خپله وينا تر ټولو ناوړه شيبه ورته هغه وه چې په دغو راپورونو كې به د سرتيرو له مرگ ژوبلې خبرېده.

اشرف غني د هغه هېواد ولسمشر و او دی چې که یې د رهبري پلاوي کوم غړي د اجراييه رييس په خير شيک پوس وي نو هم د نيوکې وړ دی او که کوم بل غړی دده په خير خوارجامه وي نو هم د نيوکې وړ دی.

غني د خو لسيزو فکر، مطالعې او ليکوالۍ وروسته مجبور شو، چې د افغانستان د ټولو ستونزو حل ته په يوه حل لاس ور اوږد کړي، هغه د همدې مجبوريت پر بنسټ پر ټولو دولتي څانگو د خپلو لرليدونو د تحميلولو پيل وکړ، هغه تر سلو زيات هغه جنرالان وشرل چې د نظامي قوتونو په قراردادونو کې يې غلا او درغلي کوله.

غني له خپلو نظامي قومندانانو سره هره ورځ له يوې زير زميني نه په منظم ډول ويديو کنفرانسونه کول او شېبه په شېبه يې د ټول هېواد له حالته ځان خبراوه.

غني د افغانستان په حکومت کې نه زوی درلود او نه ورور چې د زرو غلا يې کړې وي، هغه تر يوې افغانۍ پورې هر څه چې لرل راميدان ته يې کړل او ويې ويل چې زه او ميرمن مې دومره شتمني لرو د غني تر لاس لاندې مامورينو کې هيڅ يو داسې نه وه چې له افغانستان څخه بهر يې، د کورونو او قصرونو قبالي اخيستې وي او يا يې سوداگريز شرکتونه جوړ کړي وي.

له دې ټولو سره سره بيا هم د گاونډيو هېوادونو، بعضو جهادي رهبرانو او سياسيونو لخوا کوښښ روان و چې د ولسمشر پر سپينه لمن تور داغ ولگېږي، چې دا چاره لاهم روانه ده.

په درنښت

عزيز احمد فضلي

ليكلې

موضوع

مخ

1..... سرريزه

لومړی څپرکی

د ۱۳۹۳ هـ. ش. کال د جمهوري رياست ټولټاکنې او د ملي وحدت حکومت منځته

5..... راتگ

7..... ولسمشر محمد اشرف غني پېژندنه

ولسمشر د امان الله خان د نيمگړي فصل تکميلوونکی د افغانستان په تاريخ کې

12..... نيمگړی څپرکی څه معنی؟

17..... د امانې اصلاحاتي څپرکي د نيمگړي پاتې کېدو عوامل

18..... د ولسمشر د حکومت پيل

دويم څپرکی

28..... د ولسمشر کورنی سياست

30..... د ولسمشر غني په دوره کې امنيتي لاسته راوړنې او امنيتي حالت

33..... د جمهور رييس غني ولايتي سفرونه، اهداف، پايلې او لاسته راوړنې

35..... د جمهور رييس د سفرونو موخې او عوامل

37..... د ولايتي سفرونو پايلې او لاسته راوړنې

39..... د ولسمشر سياسي اپوزيسيون Political opposition

د اپوزيسون لخوا په ولسمشر او د نظام پر ځينو کليدي اشخاصو بې اساسه توروته

46..... د ولسمشر پر شخصي حريم بې اساسه توروته

دربیم څپرکی

- 49 ..... د افغانستان معاصر بهرنی سیاست
- 55 ..... د ولسمشر بهرنی سیاست
- 57 ..... د بهرنی سیاست لاسته راوړنې
- د گاونډیو او نورو هیوادونو سره د اړیکو د پراخولو لپاره د ولسمشر غني ځینې مهم
59 ..... سفرونه
- 59 ..... ملي وحدت حکومت او د کابل اسلام اباد اړیکې:
- 61 ..... روسیه او افغانستان:
- 64 ..... افغانستان او چین ستراتیژیکه ملگرتیا او پر سیمه یې اغېزې:
- 65 ..... د مرکزي اسيا هیوادونو ته سفرونه
- 66 ..... ترکمنستان:
- 67 ..... ازبکستان:
- 69 ..... قزاقستان:
- 71 ..... د قرغېزستان سفر:
- 72 ..... سعودي ته سفر:
- 73 ..... د افغانستان او ترکیې اړیکې:
- 75 ..... اندونیزیا:
- 76 ..... د جاپان سره اړیکې:
- 77 ..... د امریکا سفر:
- 82 ..... اروپا ته سفر

څلورم څپرکی

- 88 ..... د هیواد اقتصادي وضعیت
- 90 ..... اقتصادي وده
- 90 ..... د افغانی ارزښت

91	بې کاري
91	صادرات او واردات
92	هوايي دهليزونه
93	خصوصي سکتور او له کورنيو توليداتو ملاتړ
94	د خصوصي سکتور وده
95	د نړيوالو مرستو جلب
96	کرنه او مالداري
97	اوبه
98	د ۲۰۲۰ ميلادي کال تر لومړيو پورې د برېښنا بندونه او د اوبو مدیریت
99	ترانزيت
100	د اسيا په څلور لارې د افغانستان بدلول
100	کاسا زر پروژه
104	د ټاپي پروژه
104	د افغانستان لپاره د ټاپي اقتصادي گټې
105	سيمه ييز اغېز
106	د ټاپي ملاتړي هيوادونه
107	د چاپهار بندر
111	د ټاپ د برېښنا پروژه
111	وارداتي او لمریزه برېښنا

پينځم څپرکی

113	په کلتوري او علمي برخه کې د ولسمشر لاسته راوړنې
113	ښوونه روزنه او لوړې زده کړې
118	د ملي وحدت حکومت او د ملي ورځو نمانځنه
122	د ملي وحدت حکومت او د تاريخي ابداتو بيارغونه
122	د افغانستان جمهوري رياست (ارگ):

- 124 ..... دارالامان مانی: .....
- 128 ..... د پل خستي جومات: .....
- 129 ..... د کابل لرغونی بالا حصار: .....
- 130 ..... د شاه دوشمشره جومات: .....
- 131 ..... د جام خلی: .....
- 132 ..... د هرات جامع جومات: .....

شپږم څپرکی

- 134..... په افغانستان کې اداري فساد .....
- 135 ..... د اداري فساد پر ضد د ملي يووالي حکومت مبارزه .....
- 138 ..... حکومت ولې په خپله مبارزه کې ناکام شو؟ .....
- 139 ..... د غصب په وړاندې مبارزه .....
- 142 ..... بڼه حکومتولی .....
- 142 ..... د بڼې حکومتولی په برخه کې د ولسمشر غني لاسته راوړنې .....
- 145 ..... ملي هويت او د بریښنايي تذکرو د ویش پیل .....
- 146 ..... ځوانه اداره .....

اووم څپرکی

- 149 ..... د سولې په چارو کې د ولسمشر اشرف غني لاسته راوړنې .....
- 152 ..... د کابل پروسه .....
- 156 ..... د سولې مشورتي لویه جرگه .....
- 156 ..... د جرگې د غړو او رییس انتخاب: .....
- 157 ..... د جرگې تالار دننه وضعیت: .....
- 157 ..... د بحث لپاره پوښتنې: .....
- 160 ..... پر بکړه لیک او د سولې په پروسه یې اغیز: .....
- 161 ..... له طالبانو سره د سولې لپاره د ملي وحدت حکومت لاسته راوړنې .....

- 162..... د سولې په اړه د طالبانو دریغ
- 163..... د افغانستان د سولې لپاره د امریکا متحده ایالاتو د ځانگړي استازي ټاکل
- 166..... په قطر کې د طالبانو او امریکایانو ترمنځ د سولې مذاکرات
- 168..... افغان سوله د افغان حکومت، امریکا او سیمې د همغږۍ اړتیا
- 174..... د امریکا او طالبانو ترمنځ د هوکړې مهم ټکي

اتم خپرکی

- 175..... ټاکنيزي ډلې او د ۱۳۹۸ کال ولسمشريزو ټاکنو برخليک
- 177..... د ۱۳۹۸ هـ ش کال ټاکنيزې ډلې
- 178..... په افغانستان کې د ۱۳۹۸ هـ ش کال د ولسمشريزو ټاکنو ۱۸ ټاکنيزې ډلې
- 179..... ځواکمنې ټاکنيزې ډلې
- 182..... ولسمشريزې ټاکنې
- 182..... د ټاکنو برخليک
- 186..... دوستم ته د مارشالي ورکول د ولسمشر مجبوريت که خيانت
- 187..... اخځليکونه

سريزه

الحمد لله رب العالمين و العاقبت للمتقين والصلوات والسلام على رسول
محمد صلى الله عليه وسلم و على آله و اصحابه اجمعين.

ولسمشر غني د هېواد او اوسني نړۍ په سياست، اقتصاد او ډيپلوماسي
کې داسې وتلې او پېژندل شوې وړ خبره ده چې نن سبا د مطبوعاتو په
سر کې قرار لري. د هر با احساسه ځوان او انسان په زړه کې يې ځای
نيولی دي داسې يو انسان دی چې ټوله نړۍ په ځانگړي ډول اسلامي
هېوادونه پرې حساب کوي، د داسې ستر شخصيت پر کړنو لېکنه له
خپل شان سره مناسبه نه گڼم، خو خپل وطني او افغاني احساس دې ته
اړ کړم چې په دې ستر نړيوال شخصيت يو څه وليکم خو نورو
ليکوالانو ته لار پرانيزم.

د رهبر د کړنو ارزول د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې معمول دي چې
زموږ هېواد کې دا دود په نشت حساب دی، نو ما هم دې تشې ته په
کتو د ولسمشر غني د لومړۍ پنځه کلنې دورې کړنو څېړنه او مطالعه
کړې، په لنډو کې يې د کتاب په بڼه ولس ته وړاندې کوم. په کتاب کې
ما هڅه کړې چې د ولسمشر غني د پنځه کلن حکومت، بهرني
سياست، کورني سياست، سوله، بڼه حکومتولۍ، ځوانه اداره او اقتصادي
حالت، کاري فرصتونو، بې کاري او علمي وضعيت، د قانون حاکميت،
انکشاف او پرمختگونه وڅېړل شي او ملت ته وړاندې شي.

موخه مې داده چې ولس او ځوانان د ولسمشر غني په اړه قضاوتونه له هوايي شعارونو راوباسي او د ترسره شويو کارونو له مخې يې و ارزوي. ما چې څه ليدلي او او اورېدلي هغه مې لنډ راخيستي، ولسمشر غني داسې کارونه د هېواد لپاره په دې پنځو کلنو کې کړي چې ډېر داسې کتابونه به پرې وليکل شي.

زه د سياسي علومو د يوه زده کړيال په توگه دا نظر او اند لرم چې هر څوک د حق او عدالت د لارې پلوی خپل هېواد او ملت ته د زړه څخه کار کوي، هغه دې په ژوندوني وستايل شي او راتلونکي بشري نسل ته دې د هغه کړنې د يو ژوندي تاريخ په حيث پاتې شي.

ښايي ولسمشر غني به د چا له نظره ښه وي، د چا له نظره به ښه نه وي څوک به يې مثبتو نقطو ته گوري او څوک به يې منفي نقطو ته گوري، خو مسلمان انسان بايد د تل لپاره ښه نظر ولري زه ولسمشر اشرف غني بريالي څيره گڼم او کردار يې د ټولې نړي لپاره د يو سمبول بڼه لري. دې داسې يو مستقل ولسمشر دی چې تر اوسه د کوم گوند عضويت نه لري او نه يې هم د ملت په وينو لاسونه سره دي، داسې سياستمدار انسان چې هم يې هېواد رهبري کړی هم يې د بېوزلو هېوادونو لکه فلسطين سره مرسته کړې او هم د گاونډيو هېوادونو او داخلي پردي پالو سياستوالو سره تر خپل وسه مبارزه کړې چې زموږ په شان حالت کې هر هېواد دغه شان لارښود ته اړتيا لري.

هېواد ورته له هر څه مخکې په لومړيتوب کې دی، دا هغه مهمه نقطه ده چې ولسمشر غني يې لري د ولسمشر غني محبوبيت په هېواد سيمه او نړۍ کې ورځ تر بلې د ډېرېدو په حالت کې دي.

انسان نظر خپل فطرت ته نیمگړتیاوې هم لري باید معجزې هیله ترې ونه شي، هغه باید اصلاح شي یو شی چې زه د هغه یادونه وکړم ولسمشر غني د شهید سردار داوود خان، شهید ډاکتر نجیب الله او غازي امان الله خان په خپر په هر څه کې خپله مفکوره او نظر لري خو په میدان کې ځان یوازې ویني.

په هر صورت په دې کتاب کې مې هڅه کړې چې موضوعات په روانه ژبه، له قوي منابعو څخه په استفادې او په پوره بې طرفۍ سره افاده کړم، په دې کتاب کې مې د معلوماتو په ټولولو کې د انټرنیټي سایټونو سرپرته د کتابتوني روش او تگلارې څخه استفاده کړې ده، او هم مې په ځینو موضوعاتو کې د هېواد له له پیژندل شویو سیاسینو، اقتصاد پوهانو، مورخینو، د نظر خاوندانو او لیکوالانو سره مرکې کړې دي.

له لوی خدای (ج) څخه ډیر شکر گزاریم چې دا کتاب مې بشپړ کړ، له ټولو هغو کسانو څخه چې په یو نه یو ډول یې له ماسره مرسته کړې ده مننه کوم او همدارنگه له ډېرو درنو او قدرمنو مشرانو (د کوچیانو چارو د انسجام د لوي ریاست عمومي رییس او د نوي فکر ټولني مشر استاد حبیب الرحمن، د پکتیا پوهنتون رییس پوهندوي دوکتور سید ولي جلالزي، د پکتیا پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځي رییس پوهنمل نورانور فاروقي، د پکتیا پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي د دیپلوماسي څانگې امر پوهنیار بختیار گل احمدزي، د پکتیا پوهنتون د ژورنالیزم پوهنځي استاد پوهنیار خالداحمد حبیب، په پارلماني چارو کې د دولت وزیر بناغلی گل بادشاه مجیدی، د پکتیا والي محمد حلیم فدایي، د ځوانانو د پارلمان پخواني رییس او لیکوال

اځامحمد قريشي، د ولسمشر مرستيال وياند دوا خان مينه پال، په فرهنگي چارو کې د ولسمشر سلاکار شاه حسين مرتضوي، په قومي چارو کې د ولسمشر سلاکار الحاج جمعه خان اخکزی او اديب اسماعيل تسلي هر يوه څخه ځانگړې مننه کوم.

دا يو څرگند حقيقت دی چې دا کتاب به له تېروتنو او نيمگړتياو څخه خالي نه وي، نو ځکه د ټولو نظر خاوندانو او گرانو لوستونکو څخه هيله لرم چې زما نيمگړتياوې راته په گوته کړي څو په راتلونکي کې اصلاح شي.

خدای دې وکړي چې دا کتاب ستاسو لپاره گټور تمام شي او زما لپاره د الله جل جلاله د رضا سبب شي.

په درناوي

عزيزاحمد فضلي

لومړی څپرکی

د ۱۳۹۳ هـ. ش. کال د جمهوري رياست ټولټاکنې او د ملي وحدت حکومت منځته راتگ

په ۱۳۹۳ هـ ش کال کې د هېواد د زعامت د ټاکلو لپاره افغانستان د ټاکنو دريمه ډيموکراتيکه دوره وازمايله، په دې دوره کې ۲۷ ټاکنيزو ټيمونو اشتراک کړی و چې له جملې يې دري قوي ټيمونه: محمد اشرف غني احمدزي د لومړي مرستيال عبدالرشيد دوستم او دوهم مرستيال سرور دانش په ملتيا چې د نويو او ډيموکراتيکو سياسي گوندونو، ولس او ځوانانو له پراخ ملاتړ څخه برخمن و، عبدالله عبدالله چې د انجينر محمد خان په لومړۍ مرستيالۍ او د محمد محقق په دوهمې مرستيالۍ سره د پخواني جهادي گوندونو او اشخاصو له ملاتړ څخه برخمن و، زلمي رسول چې د احمدضياء مسعود او حبيبه سرايي په مرستيالۍ د ولسمشر حامد کرزي او حاکم حکومت له پراخ او هر اړخيز ملاتړ څخه برخمن و، د لويې پايلو ته ووتل، چې له ډېرو امنيتي، سياسي او اقتصادي گواښونو سره سره د ۱۳۹۳ هـ ش کال ټاکنې د حمل د مياشتې په ۱۶مه نيټه ترسره شوې، چې ټاکنو په لومړي پړاو کې بريالي نه درلود، نو دوهم پړاو ته ولاړې چې په دوهم پړاو کې زلمي رسول د ډاکتر عبدالله عبدالله په گټه له خپلې نوماندې تېر شو او ټاکنې د تحول او تداوم او

اصلاحاتو او همپالنې ټيمونو ترمنځ د همدې کال د جوزا د مياشتې په ۲۴مه نېټه له ډيرو لفظي شخړو، سمټي، قومي، ژبني رقابتونو، بې اساسو تورنو او نيوکو وروسته ترسره شوې چې بالاخره محمد اشرف غني ددې دورې د ټاکنو گټونکي اعلان شو.

خو ډاکتر عبدالله دا پایلې وننگولې، د تحول او تداوم پر ټيم او د ټاکنو پر کميسون يې ددرغليو توروته پورې کړل، هېواد له ډېرو خطرناکو سياسي، امنيتي او ټولنيزو پديدو سره لاس او گريوان شو چې ورځ تر بلې دا وضعیت بحراني کېده چې بالاخره د هېواد د وضعیت د کنټرول د پېښيدونکو سياسي، قومي او سمټي جگړو د مخنيوي لپاره ولسمشر محمد اشرف غني ډاکتر عبدالله عبدالله ته د امتيازاتو په منلو سره هېواد له ده کړکېچ څخه وژغوره چې دا هېواد د ولسمشر ددې قرباني مديون او قرضدار ده.

او په دې سره ولسمشر له خپل سيال ډاکتر عبدالله عبدالله سره د سنبلې د مياشتې په ۳۰مه نېټه په ارگ کې، د امريکا د بهرنيو چارو وزير (جان کيري) او د هېواد سياسي رهبرانو په حضور د ملي وحدت حکومت د جوړېدو تفاهمنامه لاسليک کړه چې ددې تفاهمنامې له مخې محمد اشرف غني د هېواد ولسمشر او ډاکتر عبدالله عبدالله د هېواد د اجرائيه رييس په توگه وټاکل شو.

ولسمشر محمد اشرف غني پېژندنه

محمد اشرف غني احمدزی په (۱۳۲۸ هـ ش) کال په يوې ديندارې او مخورې کورنۍ کې وزېږېد. د خپل ماشومتوب لومړنۍ دوره يې په لوگر ولايت کې تېره کړه. دی د کابل له حبيبيې لېسې څخه فارغ شوی دی. پلار يې په شاهي دوره کې په بېلابېلو لوړو دولتي پوستونو کې دنده ترسره کړې ده.

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي د ځوانۍ په لومړيو کې د زده کړو لپاره لبنان ته سفر وکړ او د بيروت په امريکايي پوهنتون کې شامل شو.

په (۱۳۵۲) کال کې يې په دغه پوهنتون کې خپلې زده کړې بشپړې کړې. په (۱۳۵۳) کال کې افغانستان ته راستون او په کابل پوهنتون کې د ټولنيزو

علومو په څانگه کې د انسان پوهنې استاد شو. په (۱۳۵۶ هـ ش) کال کې د بورس په اخيستو سره د امريکا د کولمبيا په پوهنتون کې شامل شو.

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزی د بيروت په امريکايي پوهنتون کې په لوړو نومرو، د سياسي علومو په برخه کې ليسانس او ماسټري اخيستي ده.

دوهمه ماسټري يې د نړيوالو اړيکو په برخه کې د امريکا له کولمبيا پوهنتون څخه تر لاسه کړې او وروسته يې په ياد پوهنتون کې د وگړپوهنې په برخه کې دوکتورا ترلاسه کړې ده.

محمد اشرف غني احمدزی په ۲۰۰۷ او ۲۰۰۸ ميلادي کلونو کې د امريکا له سکرانټين او د کاناډا له گلف پوهنتونونو څخه دوي افتخاري دوکتوراوې هم

تر لاسه کړې دي. دغه راز د پاکستان په کراچۍ او لاهور ښارونو کې یې د یوه کال لپاره اسلامي زده کړې هم کړې دي.

محمد اشرف غني احمدزی له هېواد څخه بهر د ډنمارک په اورهوس، د امریکا په بیګلي او جانز هاپکنز پوهنتونونو کې استاد و.

د شوروي اتحاد د تېري پر مهال یې د کورنۍ ډېر غړي زندانيان شول او له همدې امله اشرف غني په امریکا کې د پاتې کېدو پریکړه وکړه او د خپلې دوکتورا تحصیلاتو ته یې دوام ورکړ، د خپلې دوکتورا رساله (تیزس) یې د افغانستان د معاصر تاریخ په باب ولیکه.

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي ۱۳۶۲-۱۳۷۰ کلونو پورې په کالیفورنیا او جانز هاپکنز پوهنتونونو کې د استادۍ دنده ترسره کړه، د یادو پوهنتونونو ترڅنګ یې د نړۍ په نورو ډېرو معتبرو پوهنتونونو لکه بګلي او اروس کې هم د استادۍ دنده ترسره کړې ده.

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزی په ۱۳۷۰ هـ ش کال کې په نړیوال بانک کې د لوی سلاکار په توګه وګمارل شو، یوولس کاله یې په نړیوال بانک کې دنده ترسره کړه. ده خپل کار په ختیځه اسیا کې د پروژو په طرح کولو پېل او وروسته یې د نړیوال بانک لپاره سیاسي ستراتیژي ترتیب کړه. اشرف غني پر ۱۳۷۵ کال په نړۍ کې د ادارو او دولتي بنسټونو په هکله یو لړ بنسټیز اصلاحات پېشهاد کړل. نوموړي په چین، هندوستان او روسیه کې د لویو پروژو او اقتصادي اصلاحاتو د پلي کولو لپاره پنځه کاله اغېزمن کار وکړ. ډاکټر محمد اشرف غني احمدزی په نړیوال بانک کې د کار پر مهال د

هارورډ اېنسيډ او سټنفورډ تجارتي پوهنتونونو لخوا د مشرتابه (رهبريت) تر عنوان لاندې جوړ شوي روزنيز پروگرامونه تعقيب کړل.

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزی د طالبانو د نظام له ړنگېدو وروسته افغانستان ته راغی او د ملگرو ملتو د ځانگړي استازي د لوی سلاکار په توگه يې کار پېل کړ. نوموړي د بن پروسې په عملي کولو کار وکړ او په لنډ مهاله اداره کې يې د ادارې مشر د سلاکار په توگه دنده ترسره کړه. د دواړو، (بېړنۍ او اساسي قانون) د لويو جرگو په جوړولو کې يې بنسټيز رول درلود.

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزی په ۲۰۰۲ ميلادي کال کې د ماليې وزير په توگه وټاکل شو، چې په دې برخه کې يې يو لړ ارزښتناک کارونه وکړل. په مالي برخه کې له بنسټيزو اصلاحاتو او نوښتونو سره يې د هېواد د مالي سياست، شفافيت او حساب ورکونې پروسه عملاً رامنځته کړه او په درې اونیو کې يې د دولت عواید مرکزي کړل. نوي بانک نوټونه يې چاپ او بازار ته يې وړاندې کړل. خزانه کمپيوټرايز شوه، د خزاني لپاره واحد سيستم دود شو، د گمرکاتو او تعرفې سيستم اصلاح شو.

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي د خپل باور او تجربو له برکته ډېرې نړيوالې مرستې جلب او جذب کړې. ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي ته د هغه د سترو خدمتونو له امله د افغانستان د جمهور ريس حامد کرزي له خوا، تر ټولو اعلي مډال د سيد جمال الدين افغاني افتخاري مډال ورکړل شو. په ۱۳۸۲ کال کې د اسيايي هېوادونو ترمنځ د غوره ماليې وزير په توگه هم وپېژندل شو.

په ۱۳۸۳ کال کې د برلين په کنفرانس کې د ډاکټر احمدزي د افغانستان د خلکو د راتلونکي د خوندي کولو په موخه اوه کلن پروگرام وړاندې کړ، چې غوره طرحه وپېژندل شوه. دغه راز د ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي په ابتکار د ملي پيوستون پروگرام رامنځته شو.

په ۱۳۸۳ کال کې د بناغلي کرزي تر انتخابېدو وروسته، ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي په کابينه کې له گډون کولو ډډه وکړه او د کابل پوهنتون د رياست دنده يې ومنله. هلته يې د دولتي اغېزمنتيا انستيتيوټ بنسټ کېښود. نوموړي په نورو سلگونو علمي مقالو او اثارو سربېره د اسلام د مبین دين نفاذ، د بشخو حقوق او ټولنيز عدالت، په قبایلي ټولنه کې د اسلام او دولت جوړول او د اسلامي شريعت په محکمه کې د شخړو هواري په اسلامي علومو کې د ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي څيړنيز اثار او ليکنې دي.

د افغانستان معاصر ادبيات، د افغانستان څلورسوه کلن تاريخ، ناکام دولتونه او د هغوی د کاميابۍ تکلاره او د عادلانه نظام لاره هم د ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي له څيړنيزو اثارو څخه دي.

له ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي څخه د حامدکرزي په مشرۍ، د افغانستان حکومت په ډېرو مسایلو کې مشوره اخیسته چې د کابل د کنفرانس د جوړېدو په شمول يې د زیاترو ملي پروگرامونو په ترسره کولو کې فعاله ونډه لرله.

دغه راز محمد اشرف غني احمدزي په ۲۰۱۰ ميلادي کال کې له نړيوالو پوځونو څخه افغانانو ته، د امنيتي انتقال د بهير مسووليت هم په غاړه درلود، چې د هېواد ۳۴ ولايتونو ته په سفرونو سره او د پراخو امنيتي تجربو په ترلاسه کولو سره په برياليتوب دغه دنده هم ترسره کړه .

ډاکتر محمد اشرف غني احمدزي په تېرو دواړو ټاکنو کې ځان د هېواد جمهوري رياست ته کانديد کړی و.

ډاکتر محمد اشرف غني احمدزی د ۱۳۹۳ هـ ش کال د انتخاباتو د دويم پړاو له ترسره کېدو وروسته د افغانستان د منتخب جمهور ريس په توگه وټاکل شو او د همدغه کال د تلې د مېاشتې په اوومه نيټه يې، د ارگ د سلام خانې په ماڼۍ کې د جمهوري رياست د دندې لپاره د افغانستان د قاضي القضاة په وړاندې لوړه ترسره کړه او د افغانستان د منتخب جمهور ريس په توگه يې خپله دنده پېل کړه.¹

---

¹ : <http://president.gov.af/>.

ولسمشر د امان الله خان د نیمگړي فصل تکمیلوونکی د افغانستان په تاریخ کې نیمگړی خپرکی څه معنی؟

د امیر غازي امان الله خان له لوري د هېواد د خپلواکۍ د بېرته ترلاسه کولو تر اعلان وروسته، افغانستان د پرمختګ او اصلاحاتو یوه نوي بهیر ته ورداخل شو. دغه بهیر ډېر ښه پیل شو، خو تر منزله ونه رسېد. د ازادۍ دغه یوه پېړۍ مزل له گڼو تاریخي او سیاسي تحولاتو سره مل دی، چې ترې د نوي نسل خبرول اړین دي.

په تېر د نوي نسل اګاه کېدل او په تېره یوه پېړۍ کې د خوداګاه او ناخوداګاه تاریخي کتمان په رازونو پوهېدل ایجابوي، چې د افغانستان په تاریخي نیمگړي خپرکي هر اړخیز او تحلیلي بحثونه وشي.

د امیر غازي امان الله خان پیل شوي اصلاحات او د ماډرن افغانستان د هڅو بشپړولو لپاره گڼو واکمنانو خپلې هڅې وکړې، خو د گڼو ستونزو له وجې یو یې هم د پایداره ثبات په ټینګښت ونه توانېدل.

زه غواړم چې دلته ددې تاریخي خپرکي پیل، ماهیت او د نیمگړي پاتې کېدو په بهیر بحث وکړم او نوی نسل وپوهوم چې د افغانستان په تاریخ کې نیمگړی خپرکی څه معنی لري؟

امیر غازي امان الله خان په ۱۳۰۵ کال کې د نظامنامو تر خپرولو وروسته متوجه شو چې د افغانستان د پرمختګ لپاره ټاکل شوې تگلاره وسایلو او

سامان الاتو ته هم اړتيا لري، نو د وزيرانو شورا او د دولتي شورا د رياست پر مهال يې پر دې موضوعاتو بحث وکړ، چې د رغاوونې، پوهنې، مطبوعاتو او مخابراتو په برخو کې عصري وسايلو او تجهيزاتو ته اړتيا شته، خو دا چې هغه مهال يې په افغانستان کې د توليد امکانات نه وو، نو بايد وارد شوي وای.

شاه اروپايي هېوادونو ته د سفر پر مهال دغه وسايل او تجهيزات له نيردې ليدلي وو، نو پرېکړه وشوه چې له اروپايي هېوادونو دې وپېرل شي. ددې کار لپاره يو تخنيکي پلاوی وگمارل شو او اروپا ته واستول شو.

هماغه و چې د افغانستان د عصري کولو لپاره د امير هڅو او د اصلاحاتو بهير عملي بڼه خپله کړه او اروپايي هېوادونو ته د شاه او افغان پلاويو سفرونو له دې هېوادونو سره د افغانستان اړيکو ته نوې دروازه پرانيسته.

د شاه ستر سلاکار او همکار محمود طرزي ټول دغه اصلاحات ډلبندي کړل او وروسته يې له شاه سره، د هغه په عملي کولو کې بېسارې مرسته وکړه. ځينو دغو اصلاحاتو ته په لنډيز اشاره کوو چې خلکو ته د نيمگړي څپرکي ماهيت بڼه روښانه شي.

په قانون کې اصلاحات: په قانوني اصلاحاتو کې د غازي امان الله خان لومړنی کار دا و چې د واک سرچينه يې له مطلقيت مشروطيت ته واړوله. هغه د واک د ترلاسه کولو او واک ته د مشروعيت بڼلو په سرچينه کې اصلاحات راوستل او د نظامناهي په تصويب سره يې د دولت واکونه او مسووليتونه د قانون پر بنسټ وټاکل شول. لويه جرگه د تصميم نيونې لويه مرجع وه، نو شاه په ځينو مواردو کې لويه جرگه په مشورتي بنسټ بدله کړه او د سياسي پورې يو ځايوالی او جلاوالی يې په همدغو جرگو وکړ.

د افغانستان لومړنی اساسي قانون د ۱۹۲۳ ز کال د فبروري په ۲۹ د جلال اباد په لويه جرگه کې د ملت د ۸۷۲ گډونوالو له لوري تصويب شو، چې وروسته بيا د پغمان په لويه جرگه کې تاييد شو. هغه قوانين چې وړاندې تدوين شوي وو، له اساسي قانون سره همغږي شول او په گڼو نورو برخو کې د قوانينو جوړول چټک شول.

په اداري تشکيلاتو کې اصلاحات: د افغانستان اداري تشکيلات په قانوني توگه تنظيم شول. د اداري مراتبو سلسله له کلي تر علاقه داری، لوی حکومت، اعلی حکومت او نایب الحکومه پورې تعریف او د ټولو ادارو او مسوولینو دندې مشخصې او نظامنامه کې تنظيم شوې. په دې برخه کې د کندهار ولایت د وضعیت بررسی او وروسته یې د کتاب په بڼه راپور خپرولو ته هم اشاره کولی شو.

اقتصادي او مالي اصلاحات: په اقتصادي برخه کې اصلاحات د صنایعو له انکشاف څخه پیل شول او افغاني محصولات بهرنیو مارکېټونو ته ورسېدل. په عمراني برخه کې نوي ښارونه جوړ شول، کابل ښار څو برابره پراخ شو، د کابل او ولایتونو ترمنځ سړکونه جوړ شول او لویې لارې پرانیستل شوې.

د کابل او ولایتونو ترمنځ د ټلیفون او ټلگراف لیکې پرانیستل شوې. له یوې فرانسوی کمپنۍ سره قرارداد وشو چې کابل له سویل او شمال سره د رېل پټلۍ په وسیله ونښلېږي.

شاه د افغانستان مالي نظام په بنسټیز ډول بدل کړ او هغه یې د اصولو او قواعدو تابع کړ. په ټوله امني دوره کې د لگښتونو بودجه له عوایدو لږه وه، یا په بله وینا د بودجې کسر نه و. په داسې حال کې چې له امیر عبدالرحمن

خان او امير حبيب الله خان سره د انگلستان کېدونکې مالي مرستې د ځوان پاچا په وخت کې بندې شوې وې. د سرو زرو او نقرې د چور او چپاول مخنيوي لپاره کاغذي بانک نوټونه مروج شول.

فرهنگي اصلاحات او د بيان ازادې: په دې دوره کې فرهنگي تنوع نوې ساه واخيسته. مطبوعات ازاد شول او هر چا حق وموند، چې خپل نظر څرگند کړي. د (سراج الاخبار) پر ځای (امان افغان) خپور شو، چې لومړنۍ گڼه يې د ۱۹۱۹ ز کال د اپرېل په ۱۲ د عبدالهادي داوي په مديريت خپره شوه. په دې خپرونه کې د ځوان دولت غوښتنې او کار کړنې خپرېدې. دې خپرونې په گڼو نورو برخو کې په تحولاتو سربېره وکولای شول، چې د عامه اذهانو په روښانه کولو کې دومره رول ولوبوي چې خلک يې مجبور کړل، په داوطلبانه ډول حاضر شي د خپلو ماشومانو د روښانه راتلونکې لپاره دولت سره مرسته وکړي چې ښوونځي جوړ کړي. د بېلگې په توگه يادونه کولی شو، چې د پکتيا او خوست خلکو له دولت سره ۷۰ زره افغانۍ مرسته وکړه چې د دوی اولادونو ته پرې ښوونځي جوړ شي.

په گردېز، خوست، زرمټ او ځمکنيو کې ۴ ښوونځي جوړ شول او لسگونه زده کوونکو ته د زده کړې اسانتياوې برابرې شوې. دا يوازې د افغانستان د يوې څنډې بېلگه ده. بله خوا له پوهنې سره د شاه مينه دومره پراخه وه چې پخپله به يې د حبيبيې، امانې او امانيه (اوسني استقلال) لېسو په ازموينو کې گډون کاوه.

له ناستې پاستې نيولې تر اغوستو، خوړو او ظاهري سليقې پورې ټولو ته پام جبري شو او ان په رسمي غونډو کې خو له ځانگړو جامو په استفادې ټينگار کېده.

په اردو کې اصلاحات: همدا چې شاه خپلواکي اعلان کړه او مراسم يې په شانداره ډول د کابل په سلام خانې مانۍ، شور بازار، عيدگاه او د کابل ښار په ځينو نورو مهمو ځايونو کې ترسره شول، نو هغه په اردو کې د اصلاحاتو په فکر کې شو. دا کار يې له خپلواکۍ د اردو د ملاتړ او رښتينولۍ په بدل کې وکړ. شاه اعلان وکړ چې د عسکرو په مياشتني معاش ۸ افغانۍ اضافه کېږي او دا پيسې د هغوی د مياشتني معاش په ۲۰ افغانيو اضافه ورته ورکول کېدې. شاه اعلان وکړ چې دا کار ددې لپاره کوي، خو د افغان دولت عسکر له ورځنيو مالي او ذهني تشويشونو بهر شي او په ارام زړه خپلې دندې ترسره کړي.

دا په اردو کې د اصلاحاتو پيل و او د امنيت د ټينگښت او د بهرنيو توطيو د خنثۍ کولو لپاره پراخ نور اصلاحات هم ترسره شول، خو د دغو اصلاحاتو نيمگړي پاتې کېدو د افغانستان د عصري کولو څپرکي نيمگړي پرېښود او افغانستان يې په سيمه کې له خپلو سيالانو نيردې يوه پېړۍ شاته وغورځوه.

د امانې اصلاحاتي څپرکي د نيمگړي پاتې کېدو عوامل

د افغانستان وروسته پاتې وضعيت، د وخت کموالی او د غازي امان الله خان بېرته هغه څه وو چې د افغانستان د عصري کولو لپاره يې د هغه هڅې او اصلاحاتي بهير له خنډونو سره مخ کړ. اروپا ته د سفر پر مهال شاه له نيردې وليدل چې افغانستان څومره وروسته پاتې دی. تاريخي يادښتونه وايي: شاه د تداوم او بنسټيز بدلون ترمنځ د تعادل موندو پر ځای د هېواد ظاهري عصري کولو لپاره بېړنی پروگرام پيل کړ او پرته له دې چې په انساني ځواک د پانگونې پایلو ته منتظر شي، د خلکو ظاهري بدلون ته يې ډېر پام واړوه.

د خلکو په فکري ناسازی، وروسته پاتې وضعيت او ناپوهی سربېره بهرنی مداخلې او دسيسې هم ددې لامل شوې چې د افغانستان د پرمختگ هڅې او اصلاحاتي پروگرامونه نيمگړي پاتې شي او شورشونو او نظامي لښکرکشيو دغه څپرکی بيخي وټړه.

د مذهب له زاويې له هرې موضوع سره چلند کوونکو په عقده يي ډول دغه اصلاحات ونگول او پایله دا شوه چې امانې دوره ونرېږي. د دغو شایعاتو يوه بېلگه په ۱۳۰۷ کال کې د افغانستان په ختيځو ولايتونو کې د ځينو مجلو خپرول ښودل کېږي چې اروپايي هېوادونو ته د شاه د سفر پر مهال خپرې شوې او په کې په اوازو خورولو سره د شاه د سفر هدف کمړنگه شو او ان ځای، ځای ديکته کېدونکو شورشونو، خو د شاه پر ضد پاڅونونو ته هم لار هواره کړه.

يو شمېر تاريخ لیکوونکي په دې باور دي، چې بهرنيو توطيه جوړونکو له همدې موضوعاتو د فشارونو په توگه استفاده وکړه او د ملکه ثريا نيمه برېښې تصويرونه يې بهر جوړ کړل او په خلکو يې ووېشل. او داسې تبليغ يې وکړ چې شاه د اسلام له دايرې بهر شوی او کورنۍ يې بې دينه شوې ده. د حکومتولۍ په چارو کې له خلکو سره کمړنگه مشوره او د مذهبي قشر د يوې برخې له لوري د ريفورم پيل شوی دغه بهير بدعت بلل هغه نور عوامل دي چې په ځينو ځايونو کې يې خلک، د شاه پر ضد بغاوت ته وبلل او امني اصلاحي بهير تورو تيارو ته داخل شو او د شاه له لوري د اصلاحاتو پيل شوی خبرکي نيمگړی پاتې شو.²

د ولسمشر د حکومت پيل

ډاکتر محمد اشرف غني احمدزی د افغان ولسمشر په توگه د خپل کار د پيل په لومړيو کې د اداري فساد پر ضد پراخه مبارزه پيل او د کابل بانک د بحران د قضیې د بيا او دقیقې څيړنې هدايت يې صادر کړ، دغه راز ولسمشر د ادارې د اصلاح او بڼې حکومتولۍ د رامنځته کولو په موخه د خپل کار په لومړيو شپو ورځو کې چټک او عملي گامونه واخيستل.

د ډاکتر محمد اشرف غني احمدزي لومړني گامونه د افغانستان د خلکو له پراخ او تاوده هر کلي سره مخامخ شول او خلک يې بڼې، هوسا او بسيا راتلونکي ته زيات هيله من کړل.

²: فضلي، عزيز احمد، د خپلواکي سلمه کلپزه، تحليلي مقاله، ۲۸/۵/۱۳۹۸، تاند ويبپاڼه

د نوموړي د حکومت کابو پنځه کلنه دوره له پيل راهيسې له ډېرو لوړو ژورو سره مخ وه، ښاغلي غني په خپله لومړۍ کاري دوره کې ځينې مهمې لاسته راوړنې درلودې.

ولسمشر غني داسې مهال په افغانستان کې واک ترلاسه کړ چې نړيوالو ځواکونو څخه امنيتي مسووليتونه افغان امنيتي ځواکونو ته لېږدول شوي وو . په افغانستان کې د ناټو پوځيانو شمېر له ۱۳۰۰۰۰ څخه کابو ۱۵۰۰۰ عسکرو ته را ټيټ شوی و، له دې بدلون سره بهرني ځواکونه د افغانستان د جگړې له ډگره ووتل او د افغان حکومت مخالفينو ته جگړې د تودولو فرصت په لاس ورغی .

له همدې کبله په افغانستان کې د جگړې لمن نوره هم پراخه شوه د بهرنيو پوځيانو لويه برخه په ۲۰۱۴ کال کې له افغانستانه ووتله.

په ۲۰۰۱م کال کې له واکه تر پرځول کېدو وروسته طالبان په لومړي ځل د ولسمشر غني د واک په اوږدو کې، په دې وتوانېدل چې د کندز، فراه او غزني ولايتونو مرکزونه د لنډې مودې لپاره ونيسي، په همدې دليل د ولسمشر غني لومړۍ کاري دوره د سختې جگړې دوره بللی شو، چې په وار وار په کې پوځي او ولسي مرگ ژوبله هم رامنځته شوې .

خو سره له دې ټولو امنيتي ستونزو او مالي او ځاني زيانونو، د حکومت مخالف وسله وال په دې ونه توانېدل چې د جگړې ۱۷ کلن بنسټ مات کړي يا کوم محسوس پرمختگ ولري .

ولسمشر غني د جگړې ترڅنگ د سولې سياست ته هم د خپل کاري اجنډا په سر کې ځای ورکړ، په دې لړ کې د هغه تر ټولو ستره لاسته راوړنه له اسلامي حزب سره تر برياليو خبرو اترو وروسته د سولې د تړون لاسليکول وو.

د دې تړون له برکته اسلامي حزب د جگړې څخه د سياست ډگر ته را وگرځېد، د افغانستان د ۴۰ کلنې جگړې په اوږدو کې دا لومړی ځل و چې د افغانستان يو حکومت له خپلې يوې مخالفې ډلې سره سولې ته ورسېد. همدا راز د ولسمشر غني لخوا د کابل کنفرانس په لړ کې د حکومت مخالفينو ته د سولې يو جامع وړانديز وشو، چې هم په کور دننه او هم په نړيواله کچه وستايل شو، طالبان له يو داسې حالت سره مخامخ شول چې د ولسمشر غني دا وړانديز يې رد نه کړای شو او په اړه يې چوپ پاتې شول.

بله خوا د ۱۳۹۷ کال د کوچني اختر په ورځو کې افغان حکومت له طالبانو سره اوربند بې ساری او زړور اقدام وکړ.

دې گام د حکومت مخالفين دې ته اړ کړل چې دوی هم موقت اوربند ته په نرم زړه غاړه کېږدي، دا له ۲۰۰۱ کال څخه وروسته لومړی ځل و چې په افغانستان کې يو سر تا سري اوربند پلي شو او دا د ولسمشر غني د کاري دورې يوه بله ستره لاسته راوړنه وه، افغان حکومت او طالبانو ترمنځ د کوچني اختر په ورځو کې دوه اړخيزه اوربند غوره مهم وو او په سياسي ډگر کې ولسمشر غني د ملي وحدت حکومت په چوکاټ کې له پيله ستونزو سره مخ و، د امريکايي چارواکو په منځگړيتوب جوړ شوي حکومت کې ولسمشر له خپل اجرائيه رييس عبدالله عبدالله سره ډېر ځله په سياسي ناندريو اخته و.

ياده دي وي چې اجرائيه رييس د افغانستان د اساسي قانون خلاف يو اداري جوړښت کې له ولسمشر سره واک کې شريک شو. په کابينه کې د وزيرانو گومارنه، د واليانو ټاکنه، د برېښنايي تذکرو وېش او په ټاکنيز نظام کې اصلاحات ځينې هغه مهم موضوعات وو چې په اړه يې د دواړو مشرانو جنجالونه تر رسنيو ورسېدل.

کله چې د ولسمشر پر لومړي مرستيال عبدالرشيد دوستم تورونه ولگېدل چې خپل يو سياسي سيال يې په جنسي توگه ځورولی، نو ښاغلي غني له هغه سره هم لاره بېله کړه.

دا پرېکړه د دې لامل شوه چې ښاغلی دوستم د يو نا اعلان شوي تبعيد سره مخ شو او د څه باندې يو کال لپاره ترکيې ته ولاړ، ولسمشر غني له خپل اجرائيه رييس او لومړي مرستيال سره په سياسي ناندريو کې ښکېل وه او ځينې نيردې ملگري هم ترې بېل شول.

همدا راز ښاغلي غني د خپل کار په دوره کې خپل ځيني نيردې سياسي ملگري له لاسه ورکړل، په دوی کې د ملي امنيت سلاکار حنيف اتمر، د ولسمشر غني ځانگړی سلاکار احمد ضياء مسعود، د کابینې يو شمېر وزيران او د پارلمان ځيني وکيلان شامل وو.

خو بله خوا بيا ولسمشر په تېرو پنځو کلونو کې په افغانستان کې د واک ځيني وړې جزيرې له منځه يوړې او د جنگسالارانو پر وړاندې کلک ودرېد. ښاغلي غني همدا راز د حکومتي چارواکو په ټاکنه او گومارنه کې د پارلمان د وکيلانو لاسوهنه تر ډېره ختمه کړه او افغان ولس يې د دې گام هرکلی وکړ.

د بهرني سياست په برخه کې د ولسمشر غني کاري دوره تر ټولو مخکښه وه نوموړي په دې موده کې خپل امريکايي ملگري دې ته اړ کړل چې د پاکستان پرضد پرېکنده دريځ خپل کړي او دغه هېواد تر فشار لاندې راولي . همدا راز د اسلامي هېوادونو کنفرانس او له اندونيزيا او سعودي سره د فعاله ډيپلوماسۍ پر مټ ښاغلي غني دغه اړخونه، د افغانستان د سولې د بهير ملاتړي کړل .

له هند سره د اړيکو ښه والی او پراخوالی هم د ولسمشر غني د حکومت مهمه لاسته راوړنه گڼل کېدی شي، نوموړی وتوانېد چې افغانستان تر يوه بريده پر پاکستان له اقتصادي انحصاره خلاص کړي او هېواد ته يې د سوداگرۍ نورې لارې وموندلې. په دې برخه کې يو شمېر هوايي دهليزونه څه نا څه گټور ثابت شول او له برکته يې د افغانستان سوداگريز توکي له هېواده بهر ولېږدول شول .

د سوادگرۍ په برخه کې د ولسمشر غني اصلاحات د نړيوال بانک لخوا هم وستايل شول. افغانستان په ۲۰۱۷ کال کې له هند سره هوايي دهليز پرانيست. په ټوله کې د ولسمشر غني لومړۍ کاري دوره د هلو ځلو، د سولې لپاره د سياسي هڅو او د امنيت او اقتصاد په برخه کې د کار او زيار دوره وه .

ولسمشر غني په تېرو کابو پنځو کلونو کې په يادو برخو کې ډېرې هلې ځلې وکړې او د هېواد په سياسي، امنيتي او اقتصادي ډگر کې ژور بدلون راغی . خو يو څه مشکلات يې هم درلودل، زما په اند ولسمشر پخپله هم دا خبره درک کړې وه او له همدې کبله يې ددوهم ځل لپاره اعلان وکړ چې د خپلو

نيمگرو پلانونو او پروژو د بشپړولو لپاره به يو ځل بيا راتلونکو ولسمشريزو ټاکنو کې نوماندي وي.

د موقتي ادارې له جوړېدو نه را په دې خوا افغان ولس، د جمهوري رياست درې ډيموکراتيک پړاوونه ترسره کړل. که څه هم دريم ځل نويو کسانو دې مسووليت ته ملاوې تړلې وې خو په لومړي پړاو کې هيڅ يو نوماندي ونشو کولی چې پنځوس جمع يوه رايه خپله کړي او ټولټاکنې دويم پړاو ته ولاړې. که څه هم دا ډيموکراتيک بهير له مختلفو کورنيو او بهرنيو لاسوهنو او خنډونو سره مخ شو، خو بيا هم د نړيوالو په تېر بيا د متحده ايالاتو او ملگرو ملتونو په منځگړيتوب د دوو مخکښو نوماندانو (ډاکټر محمد اشرف غني او ډاکټر عبدالله عبدالله) ترمنځ د سياسي هوکړې په پای کې د ملي يووالي حکومت منځته راغی.

د ملي يووالي حکومت د جوړېدو په درشل کې اکثره سياسي مشرانو او شنونکو وړاندوينه کوله چې د ملي يووالي حکومت به ډېر کم عمر ولري. غافل له دې چې داسې يو مشر زموږ په برخه شوی چې ساری يې د مديريت او سياست په برخه کې په افغانستان او سيمه کې نه ليدل کېده.

که څه هم په پېل کې د دواړو مشرانو ترمنځ څه نا څه اختلافات موجود وو، چې دغه اختلافات تر ډېره د څوکيو د ویش پر سر بلل کېدل او ښاغلی ولسمشر په دې وتوانېده چې خپل ملگري ته علمي قناعت ورکړي او اختلافات له منځه يوسي.

خو د دواړو مشرانو هڅه دا وه، تر څو د حکومت متي وساتي او د پلويانو تر اغېزې لاندې رانشي، ډاکټر غني تر ډېره هڅه کوله چې د مديريت اصولو پلی

کولو ته لاره هواره کړې، لومړۍ تر هر څه ځان د يو قوي مدير په توگه چارو ته اوزگار کړې او د پلويانو له انحصاره ځان وژغوري، اما برعکس ډاکټر عبدالله د خپلو پلويانو په انحصار کې پاتې شو.

په پېل کې ډاکټر غني ته څه نا څه گرانه وه، چې دواړه لوري (خپل پلويان او د ډاکټر عبدالله سره له پلويانو يې) تر غوڅ کنترول لاندې راولي. خو ده چې کوم علميت او تجربه د کړکيچ په مديريت کې درلوده، په ډېره سادگۍ وتوانېده چې دواړه لوري تر کنترول لاندې راولي.

بناغلي ولسمشر غني په لومړي پړاو کې خپل پلويان په دريو ډلو وویشل:

متعهد او د لوړو زده کړو تکنوکراتان

بانفوذه مشران

نامشره او څوکۍ غوښتونکي پلويان

لومړۍ کټگوري پلويان يې په حساسو موقفونو کې ځای پر ځای کړل او خپل مسووليت يې ورباندې وويشه. د امنيتي برخې مسووليت يې حنيف اتمر ته، اقتصادي برخې مسووليت يې حضرت عمر زاخيلوال ته، بهرنۍ چارې يې حکمت خليل کرزي ته او کورنۍ چارې يې احمد ضيا مسعود ته ور په غاړه کړې.

دويمه کټگوري پلويان يې چې بانفوذه شخصيتونه ول، د قدرتمنده مفسدينو او ځورواکو د تضعيف لپاره د دوی مخې ته سپر کړل، د دې بانفوذه اشخاصو شميره چې د ډاکټر غني پلوي يې کوله لس هاوو تنو ته رسېږي، چې د جمهوري رياست لمرۍ مرستيال، د ملي شورا استازي، سياسي او قومي مشران په کې شامل ول.

درېمه کټگوري هغه کسان ول چې په کمپاینونو کې يې د ډاکټر غني سره هلې ځلې کړې وې، مگر پایله ورته بې نتيجه ثابته شوه او له صحنې څخه وويستل شول.

په دويم پړاو کې يې د ډاکټر عبدالله پر ټيم چاينيز عمليات پيل کړل، او هغه کسان چې په فساد تورن وو په نښه او له صحنې يې وايستل.

ښاغلی ډاکټر غني د سياسي مفسدو قدرت غوښتونکو په مقابل کې يوه برنامه په لاره واچوله، چې له امله يې ډيری مفسد قدرت غوښتونکي په کې را ښکيل شول. دغه برنامه د کابل بانک د دويسې پرانيستل وو، د کابل بانک د دويسه يوازي د حکومت د پيسو د را ژوندي کولو په هدف پيل شوه، د کابل بانک په قضيه کې څو مهم ټکي نغښتي وه:

لومړی د قضا را ونيول، دويم د تېر حکومت فاسدينو ته خبرداری، دريم په تېر حکومت کې د شويو پراخو فسادونو خپرلو ته لاره هوارول، چې بېلگه يې د دفاع وزارت د قراردادونو خپرل وو، څلورم مرکزي او محلي اداراتو ته د فساد پر وړاندې د حکومت د ارادې شتون او پنځم مقابل لوری (ډاکټر عبدالله) ته د ارادي شتون زرغون څراغ ښکاره کول.

مگر د ځينو احساساتي او لنډ پاره شنونکو له نظره د کابل بانک د قضیې را سپړل، د ډاکټر غني تيروتنه گڼل کېږي. په حقيقت کې د دې قضیې را سپړل د ډاکټر غني لپاره يو ښه او مناسب فورمول وو چې پرې وتوانیده، مضره او مفسد عناصر له صحنې وباسي او اهل کسان ترې را چن او د حکومتي څوکيو لپاره غوره او د لوبې بل پړاو را سر کړي.

کله چې دا برنامه په بریالیتوب سره سرته ورسېده، ډاکټر غني د حکومت د تشکیل دویم پړاو چې د کابینې ټاکل وو پیل کړل، د کابینې په ټاکلو کې یې په خورا خیرکې او خلاقانه ډول نوماندان غوره کړل.

د ښي اوتخصصي کابینې په جوړولو کې ډاکټر غني سره د ډاکټر عبدالله هڅه او همکاري د ستایلو وړ ده، ډاکټر عبدالله د خپلو پلویانو بر خلاف د ډاکټر غني سره دا هوکړه وکړه چې مسلکي او تخصصي کابینه به ټاکې او همداسې شوه.

که څه هم د نوماند وزیرانو په ټاکنه کې څه نا څه اختلافات د دواړو مشرانو تر منځ موجود وو مگر د نوماند وزیرانو له اعلان څخه وروسته دا جوتنه شوه چې دغه اختلافات په ټیمونو کې د بعضو کسانو صلیقوي او شخصي فرمایشات گڼل کېدل، چې دواړو مشرانو په ډیر تدبیر او خلاقیت سره دغه فرمایشات و نه منل.

هغه فرمایشات چې د مجبوریت له مخې منل شوي وو، د دواړو مشرانو په لارښوونه د پارلمان لخوا رد شول.

په لومړۍ لست کې نوماندان په مختلط ډول وړاندیز شول، چې له دې جملې نه خوښ شویو کسانو د مشرانو په لارښوونه د پارلمان څخه د اعتماد رایه واخیسته او فرمایشي نوماندان په مختلفو بهانو د پارلمان لخوا د تایید وړ و نه گرځیدل.

ځینو احساساتي شنونکو په رسمي او خصوصي مجالسو کې د کابینې ځنډیدل د حکومت کمزورتیا بلله، مگر په حقیقت کې دا یوه مسلکي، کره او د اهلو کسانو گمارنه وه چې باید په خیرکې تر سره شوې وای.

د بناغلو ډاکټر صاحبانو د گډ حکومت دوه مهمې او اساسي دندې چې د کابينې غوره کول او ټاکل وو پای ته ورسېده. د واليانو ټاکل پیل شو، خو د واليانو او سفيرانو ټاکل لږ څه ستونزمن په دې بنسکاريده چې واليان او سفيران په جهادي او با نفوذه مشرانو پورې تړاو درلود. خو بيا هم د ډاکټر غني علميت او پوهې ته د داسې يو حالت مدیریت کول ستونزمن کار نه و.³

---

³: علمي او تحقيقي مقاله، خپرونکي، Bakhtar NEWS ، ۱۳۷۹/۳/۴.

دويم خپرکی

د ولسمشر کورنی سياست

د کورني سياست په برخه کې ښاغلي ولسمشر غني په پنځو کلونو کې هغه څه وکړل چې د کرزي په ديارلس کلن حکومت کې نه وو شوي.

د لومړي ځل لپاره امنيتي ځواکونو ته جدي پاملرنه او مورال ورکول، د امنيتي سکتورونو منسجم کول، د ټولنيز باور منځته راول، د هېواد اقتصادي سکتور پياوړتيا ته لاره هوارول، په دولتي اداراتو کې د بنسټيزو اصلاحاتو راوستل، د اداري فساد پر وړاندې غوڅه مبارزه د ارادې شتون او کار اهل کار ته سپارل له هغو کړنو څخه دي چې ښاغلي ولسمشر غني تر سره کړل.

د قانون په چوکاټ کې د ملي گټو په نظر کې نيول د ښاغلي ډاکټر غني له ځانگړو خصوصياتو څخه شمېرل کېږي.

د دولت مديريت: ښاغلی کرزی په خپل ديارلس کلن حکومت کې و نه توانېده تر څو د دولت د درې گونو قواوو تر منځ لازمه همغږي را منځ ته کړي، په پرله پسې توگه به ملي شورا د کابينې نه شکايت کاوه، وزيرانو به د وکيلانو د ناوړه غوښتنو نه سر ټکاوه، قضا به د دواړو په منځ کې په مزو او چرچو لگيا وه او د عام خلکو اواز يوازې خدای (ج) اورېده او بس. مگر د ملي يووالي حکومت هغه بندونه چې په دريو واړو قواوو کې يې خنډ مينځ ته راوړی و ښه مديريت کړ او ټولې هغه لارې يې پرانيولې چې له عمله يې په

درې واړو قواوو کې پختيا منځ ته راغلې وه چې د بيلگي په توگه کولای شو د دولتي قراردادونو څپرلو، پارلمان ته د وزيرانو د شپږو مياشتينيو کړنو راپور، د وزيرانو او وکيلانو ترمينځ د شخصي معاملاتو له منځه وړل، قضا ته صلاحيت ورکول اوداسې نور لاملونو په گوته کړو.

د زورواکيو د جزيرو له منځه وړل: ولسمشر د واک جزيړې له منځه يوړې او د جنگسالارانو او غير مسوولو وسلوالو گروپونه ونيول شول. د حکومتي چارواکو په ټاکنه کې د پارلمان د وکيلانو لاسوهنه له منځه يوړل شوه او کوچني امپراطوريانې يې له منځه يوړي.

د ارگ او منبر ترمينځ د واټن له منځه وړل: په پنځو کلونو کې په ۳۴ ولاياتو کې ۳۳۰ جوماتونه جوړ شول. همداراز ۷۱۲ جوماتونه او د حاجيانو کمپونه بيا ورغول شول. ۲۵۰ زره متره مربع فرشي جاينمازونه واخيستل شول. په ۱۷ ولاياتو کې د جوماتونو جوړولو ۶۰ پروژي تر کار لاندې وې. ولسمشر په ۳۴ ولاياتو کې له علماوو سره د ۳۴ جامع جوماتونو جوړولو ژمنه کړې وه چې اوس عملاً کار پري روان دي. همداراز جوماتونه له ارشاد حج اوقافو وزارت سره ثبت او رسمي شو او کيږي. د ولسمشر په لومړيو پنځو کلنو کې ۴۶۳۶ جوماتونه ثبت او رسمي شول.⁴

⁴: فضلي، عزيز احمد، په ۲۰۱۷م کال کې د ملي وحدت حکومت کورني سياست ته يوه لنډه کتنه تحليلي لېکنه، تاند و بيبانه، ۲۰۱۸/۴/۴.

د ولسمشر- غني په دوره کې امنيتي لاسته راوړنې او امنيتي حالت

امنيت: ولسمشر د خپل حکومت په پيل کې وويل چې ډېره پاملرنه يې پر امنيتي چارو راڅرخي. دده له پاملرنې سره سره امنيت لاسپې خراب شو، د ولسمشر غني کاري دورې په لومړيو کلونو کې د طالبانو وسلواله ډله ډېره قوي او ډېر پيچلي عمليات ترسره کړل، تر دې چې طالبان او يا په ټوله کې مخالفين له چريکي جگړو څخه منظمو جبهه يې جگړو ته راووتل. د امنيتي ځواکونو او ولسي وگړو مرگ ژوبله هم د پخوا به انډول څو ځله زياته شو په دې موده کې امنيتي حالت نور هم خراب شو، وسله والو سره د ولسمشر غني لفظي شخړې او توندو غبرگونونو وسله وال طالبان له سره جنگ ته تيار کړل، غني په نړيوالو غږ وکړ او يو وار بيا يې د وسله والو پر ضد په عملياتو کې د گډون بلنه ورکړه. چې بلاخره طالبانو د افغانستان يو شمېر ولايتونه د لنډ مهال لپاره سقوط او ونيول لکه غزني، فراه او کندوز او په ځينو سيمو کې افغان وسله وال پوځ ته د دفاعي حالت نه تعروضي حالت ته د اوږدو بلنه ورکړه او په ده ډول يې د وسله والو طالبانو سوږ جنگ په توده جگړه بدل شو.

خو د لومړۍ دورې په وروستيو دوو کلونو کې ولسمشر غني په طالبانو سياسي او نظامي فشارونه زيات کړل، دا ډله يې په ډېرو ولايتونو کې ضعيغه کړه او د سولې خبرو ته يې حاضره کړه.

د غني د حکومت په لومړيو کې له کورنيو گڼو ستونزو سره سره د داعش ډلې د افغانستان په ختيځ کې پراختيا پيل کړه. دا يوه بربنډه ډرامه وه، په لومړيو

کې په دومره ظلم او کبر پېل شوه چې غوښتل يې د چنگېز کيسې د خلکو له ذهنونو بهر کړي او دومره ظلم وکړي چې د افغانستان په تاريخ کې نه وي ترسره شوی، خوشبختانه د افغان امنيتي او دفاعي ځواکونو لخوا بېرته له منځه يوړل شوه او ولسمشر غني ننگرهار ته په سفر د داعش د ډلې د لمنځه وړلو اعلان وکړ.

د څلور کلن امنيتي پلان جوړول: ۲۰۱۸ ميلادي کال د امنيتي پلان لومړی کال و، تر ۲۰۲۰ ميلادي کاله پورې د افغان کوماندو ځواکونو شمېره دوه برابره کول چې شمېر يې ۳۰۰۰۰ شو. تر ۲۰۲۴ م کاله پورې افغان هوايي ځواک درې چنده کول چې ۳۰۰ الوتکې به ترلاسه کړي، هر کال به لسگونه الوتکې په لاس راځي. هغه چې په دې ډول دي؛ ۱۵۰ بلک هاک، MD530F 55 او 32 دانې AC-208 ليزري بريد کوونکې الوتکې، ۲۵ دانې A29 ليزري بريد کوونکې الوتکې او همدا راز د نورو Scan eagle کشفې بې پيلوټه الوتکې ترلاسه کول شامل وو. د ۲۰۲۰ م کال تر اواخرو پورې ۳۶۰۰۰ سيميزې اردو جوړول تر کار لاندې وه چې تصفيه شويو ځايونو کې به وگمارل شي. په امنيتي سکتور کې د گمارنې بورډ جوړ شو چې افسران شفاف او د لياقت په اساس ټاکل کيږي. ۲۰۱۸ ميلادي کال کې ۲۰۰۰ زاړه افسران او جنرالان متقاعد شول او پر ځای يې ځوان مسلکي افسران وگمارل شول. د خيالي او نفوذي سرتېرو د مخنيوي لپاره ټول سرتيري بايومېټريک شول او همدا راز د (Army Personnel Payment System) له لارې سرتېرو ته د تنخواه ورکولو کار ۸۵٪ بشپړ شو. APPS د سرتېرو د جذب تر تقاعد پورې کمپيوټرايز سيستم دی. په کورنيو چارو وزارت کې پراخ اصلاحات راوړل

شول. د سرحدی ځواکونو د ښه اداره کولو لپاره نوموړي ځواکونه له کورنیو چارو وزارت څخه دفاع وزارت ته انتقال شول.

افغانستان ته د ملگرو ملتونو د امنیت شورا د غړو راتگ: د ۱۳۹۶ کال د مرغومي په ۲۳ نېټه، په امنیتي برخه کې د افغان حکومت لپاره بله لویه لاسته راوړنه دا وه، چې د ملگرو ملتونو د امنیت شورا غړو کابل ته سفر وکړ او دلته یې له نږدې له افغان مقاماتو سره د امنیتي ستونزو په تړاو خبرې وکړې. هغوی د ترهگری پر وړاندې له افغان موقف غوڅ ملاتړ وکړ. دا کار په نړیوال سټیج د افغانستان د نوم او نښان لپاره یې جوړې فرصت رامنځته کړ، ځو افغان حکومت د ترهگری پر وړاندې مبارزې داعیه برحقه ثابته کړي. افغانان یو وار بیا د نړۍ د تمرکز ټکی وگرځېدل او ترڅنګ یې له افغانستان څخه د نړۍ دوامداره ملاتړ ته زمينه برابره شوه، چې ځان له دې حالت څخه وباسي.⁵

---

⁵: د کورنیو چارو وزارت ویاند خبري کنفرانس، د حکومت د رسنیو مرکز، ۳/۱۲/۲۰۱۸.

د جمهور ريس غني ولايتي سفرونه، اهداف، پايلې او لاسته راوړنې

جمهور ريس غني په خپله پينځه کلنه دوره کې نږدې ۹ زره انفرادي او ډله ييز ملاقاتونه وکړل، چې موخه يې د کاري بهير ښه والی او خلکو ته خدمت کول، د خلکو د نظرياتو اورېدل او په پرېکړو او ملي پروگرامونو کې د مشورو اخيستل وه.

جمهور ريس مخامخ د خلکو د نظرياتو ترلاسه کولو لپاره، په دې موده کې، د ناامنه سيمو په گډون، محرومو او له ياده اېستل شويو ولايتونو ته ۷۰ سفرونه وکړل او د قول اردو د قوماندانانو په گډون يې له سرتېرو او بېلابېلو اقشارو سره له نږدې وکتل. دغه ليدنې په مخامخ ډول د خلکو د نظرياتو د اورېدو، د ستونزو د کلیدي نقطو د تشخيص، د خلکو د غوښتنو او وړاندیزونو د ترلاسه کولو او په ملي او سيمه ييزو کچه ستونزو ته د واقعي حل لارو د موند لامل شوي دي.

ولې جمهور ريس بايد د خلکو په منځ کې راڅرگند شي؟! له شک پرته د افغانستان د لرې او نيردې سيمو خلک هماغسې چې د حکومتونو په تداوم او ملاتړ کې او په خلکو د خلکو د حاکميت بهير، د تقويت لامل گرځي او خپل مسووليت او رول ترسره کوي، له امتيازاتو برخمنېدو، د پراختيايي پروژو تطبيق، ستونزو ته رسېدنې او په ملي او سيمه ييزو پرېکړو کې د مشارکت مسلم حق هم لري، چې د افغانستان په اساسي قانون کې ذکر شوي دي.

حکومتونه مکلف او موظف دي چې د قانوني لارښونو په رڼا کې د خپلو خلکو د حقونو ملاتړ او ساتنه وکړي، د هغو د عملي کېدو زمينه برابره کړي، خلکو

ته د خادم په توگه د هغوی د ستونزو د حل په موخه اقدامات وکړي او پوښتنو ته يې ځواب ووايي. له شک پرته ددې ماموریت ترسره کول او د خلکو د ستونزو او نظرياتو ترلاسه کولو لپاره، د خلکو په منځ کې د زمامدارانو مخامخ حضور ته اړتیا ده. جمهور رييس غني د دريو قواوو (مقننه، قضايه او مجريه) د رياستونو د متصدي په توگه تر بل هر جگپوري چارواکي زيات مسوولیت لري، خو د خپلو خلکو د حقونو ساتنه وکړي او د هغوی له حال احوال خبر شي.

له بل لوري د مطلوبو او مناسبو خدمتونو ترسره کول، د دولتي او حکومتي بنسټونو په کړنو مناسب څار او چلند، له خلکو سره د جمهور رييس مخامخ اړیکو ته اړتیا لري، خو وکولی شي حکومتي او مطلوب قانوني او مقتضي اوامر مسوولو بنسټونو ته صادر کړي.

په همدې اساس د جمهور رييس ولايتي سفرونه او د خلکو په منځ کې راڅرگندېدل، د دولتي چارو په تحکيم او پراختيا کې حياتي اهميت لاره او دغه کار په نيردې او لرې سيمو کې د پراختيايي بهير له چټکيتا سره اساسي مرسته کوله.

جمهور رييس په ولايتي سفرونو کې له چا سره کتل؟: په ولايتي سفرونو کې د جمهور ريس پروگرامونو، فعاليتونو او لېست ته په کتو کولی شو ووايو، چې جمهور رييس په خپلو ډېری سفرونو کې له لاندې ډلو او اشخاصو سره ليدلي

علما او ديني شخصيتونه، مېرمنې، ځوانان، د قول اردو مسوولين، سيمه ييز چارواکي، متشبين او صنعتکاران، فرهنگي شخصيتونه او ډلې، د پوهنتونونو استادان او مسوولين او د بنوونځيو بنوونکي، د ولايتي شورا غړي، ولسوالان په دې ليدنو کې، والي، د پارلمان استازو او اړوندو حکومتي چارواکو هم له جمهور ريس سره ملتيا کړې او د ليدنو پر مهال جمهور ريس اړوندو مسوولينو ته لازمي لارښوني کړې دي. د ولايتي سفرونو پر مهال جمهور ريس دريو زيانمنو قشرونو؛ بنځو، ځوانانو او بېوزلانو ته ځانگړې پاملرنه کړې او همداراز هڅه شوې، څو د هغو کسانو غږ واورېدل شي، چې معمولاً د يو نه يو دليل له وجې يې غږ نه دی اورېدل شوی يا کم اورېدل شوی دی.

د جمهور ريس د سفرونو موخې او عوامل

هغو مطالبو ته په پاملرنې چې يادونه يې وشوه او همداراز د ولايتي سفرونو پروگرامونو ته په کتو کولی شو د دغو سفرونو موخې په لاندې ډول وپېشو... د خلکو په ياد ساتل: تر ټاکنو وروسته د خلکو منځ ته ورتلل او د هغوی په منځ کې راڅرگندېدل، ددې شپږمه وکړه، چې حکومت خلکو ته پاملرنه لري او هغوی يې د پربکړو او پروگرامونو جوړولو په متن کې ځای لري. خلکو ته د ځواب وينې لپاره د سيمه ييزو چارواکو مجبورول: د جمهور ريس ترڅنگ په غونډو کې د سيمه ييزو چارواکو حضور، هغوی دې ته مجبورول، څو تل د خلکو په خدمت کې وي او خلکو ته د خدمت پرمهال د کم کارۍ په صورت کې خلکو او قانون ته ځواب ويونکي وي.

په پرېکړو کې مشارکت ته د خلکو هڅول: د سيمه یيزو او ملي مسایلو او چارو اړوند خبرو کې د خلکو ترمنځ حضور، هغوی هڅول، خو باور وکړي، چې په حاشیه کې نه دي؛ بلکې اصلي پرېکړه کوونکي دي. د دغه فکر بنسټيزه کېدل او پراختیا يې په هېواد کې د ډيموکراسۍ بهير غښتلی کړ چې د خلکو او حکومت د نيرودې کېدو لامل شو.

د واقعي ستونزو تشخيص او د منطقي حلارو موندل: د بېلابېلو سيمو د خلکو لپاره يوازې د هېواد له مرکز څخه پرېکړې کول منطقي کار نه دی او اغېز به يې هم زيات نه وي، نو په همدې دليل دی چې په تېر کې پراختيايي پروژې د خلکو د واقعي اړتياوو او غوښتنو پر اساس نه دي تطبيق شوي. د خلکو منځ ته ورتلل او د هغوی د واقعي اړتياوو او اساسي غوښتنو ترلاسه کول کولای شي، د هغو د عملي کېدو لپاره حلارې برابرې کړي او همداراز د هېواد پراختيا کې هم گټور ثابت شي.

له زیانمنو خلکو سره غمشریکي: د جمهور رييس د سفرونو په لړ کې د جگړو، طبيعي پېښو يا له تاريخي محرومیتونو د زیانمنو سيمو ليدل کم نه دي؛ تر طبيعي پېښو وروسته د بدخشان، غزني، کندز، فراه، پکتيا، پنجشېر او... ولايتونو څخه د جمهور رييس ليدنې ددې ښودنه وکړه چې د دولت رييس ددې سيمې له خلکو سره همدردي او ورته توجه لري چې له هغوی سره، د غمشریکي ترڅنگ يې هڅه کړې، خو په چټک مامکنه وخت کې يې په ټپونو د مرحم پټۍ کېږدي.

د پراختيايي پروژو پرانيسته: جمهور ريس په ولايتي سفرونو کې، زېربنايي او پراختيايي پروژې پرانيستې دي او ترڅنگ يې، د پروژو د تطبيق لپاره د فرصتونو ارزونه هم کړي ده.

د خلکو او دولتي ادارو ترمنځ د فاصلو له منځه وړو هڅې: په هېواد کې د کلونو جگړو او اناړشۍ له وجې، د خلکو پر وړاندې د بې تفاوتۍ فرهنگ دود او غبښلی شوی و. جمهور ريس د خپل حکومت په موده کې هڅه کړې، خو د خلکو منځ ته د سيمه ييزو چارواکو په بوولو سره، د خلکو او دولتي ادارو ترمنځ دېوالونه او خنډونه له منځه يوسي.

د ولايتي سفرونو پايلې او لاسته راوړنې

د خلکو د ټولو غوښتنو او وړاندیزونو اورېدل: د خلکو ترمنځ د جمهور ريس حضور ددې لامل شو چې د حکومت رهبري په مستقيم ډول د خلکو غوښتنې او وړاندیزونه واورې او مسوولين موظف کړي، چې د هغوی د تامين په برخه کې اقدامات وکړي.

د پراختيايي پروژو چټکول او اسانه کول: لري او نيردې سيمو ته د جمهور ريس سفر د پراختيايي پروژو د چټکتيا لامل شوی چې ځينې يې له کلونو راپدېخوا ځنډېدلې وې، يا يې کارونه ډېر سست پرمخ تلل. دغه سفرونه په بنسټونو کې د عمل د چټکتيا او ورته د اړوندو مسوولينو د پاملرنې لامل شوي. په مخامخ ډول د حکومت رهبرۍ ته د خلکو لاسرسی: د ولايتي سفرونو له لارې د خلکو په منځ کې، د جمهور ريس حضور ددې لامل شو چې د حکومت رهبرۍ ته د خلکو د لاسرسي زمينه برابره شي.

د خدمت محوره فرهنگ بنسټ ايشودل: ان په سختو امنيتي شرايطو کې جمهور رييس ولايتونو ته په مکرر ډول، پخپلو سفرونو سره هڅه کړې چې د خدمت محوره فرهنگ بنسټ کېږدي، موخه يې د واک او امتيازاتو ترلاسه کول نه وو، بلکې خلکو ته د خدمتونو وړاندې کول وه او دا چې حکومت او مسوولين بايد په کومو شرايطو کې خلکو ته ځواب ويونکي وي.

د واک له بنسټونو سره د خلکو د فاصلو لنډول: په تېر کې خلکو د حکومت د رهبري چارواکو او د واک بنسټونو ته لاسرسی نه درلود يا يې ډېر محدود لاسرسی درلود. همداراز د خلکو او د حکومتي چارو د متوليانو ترمنځ فاصله ډېره وه. خو حاضر دمه په پرېکړو، د حکومت په فعاليتونو يا د حکومت د فعاليتونو په څرنگوالي کې خلک په مخامخ ډول شريک وو.⁶

---

⁶: رسنې، په ۱۳۹۷هـ ش کال کې فراه ولايت ته د ولسمشر سفر او زما تحليلي لېکنه، کورپاڼه.

د ولسمشر سياسي اپوزيسيون Political opposition

په سياسي علومو کې سياسي مخالفين د هېواد هغو وگړو ته ويل کيږي چې د هېواد له شته قوانينو سره سم يو سياسي جوړښت رامنځ ته کوي او د يوې ايډيولوژي په لرلو سره خپل فعاليتونه تدوينوي. د اپوزيسيون تر ټولو دود ډول دا دی چې سياسي گوندونه او يا هم د يو فکر لرونکې سياسي ډلې د هېواد د شته جوړښت په ترڅ کې سره را ټولپيښي. له اپوزيسيون څخه موخه داده چې يو ډول سياسي، اقتصادي، ټولنيز، فرهنگي او سياسي نظام بدل شي او واک ته له سياسي لارې ورسېږي. سياسي اپوزيسيون د وگړو په گډون سره د پروگرامونو په وړاندې کولو سره سياسي واک ته د رسيدو په موخه لاره برابروي. سياسي اپوزيسيون درې ځانگړنې لري: لومړی د سياسي حضور قانوني کيدل، دويم د سياسي جوړښت ارگانیک والی او درييم هم د دکتورينو او پروگرامونو درلودل.

سياسي اپوزيسيون له مشروع لارې خپلې کړنې همغږې کوي، سياسي کمپاين کوي او هڅه يې دا وي چې خپل پروگرامونه يو ډول په ټولنيز بحث (Public Discourse) بدل کړي. له دغه بحث څخه ددوی موخه دا وي چې وړ ماموريت او بدلون ته لاره هواره کړي. يانې داسې چې هېوادوال د يو بل منلو په ترڅ کې د ځان لوري ته ور کاري. سياسي اپوزيسيون د خپلو

پروگرامونو په لرلو سره کونښن کوي ځان ته د خلکو پام ور واړوي او ملي باور خپل کړی. ملي باور کولای شي چې سياسي واک ته د رسيدو موکه برابره کړي.

په اصل کې سياسي اپوزيسيون، د سياسي واک لپاره مدني مبارزه ده. دا برخه په نړۍ کې د سياسي نظام د جوړښت يوه دموکراتيکه برخه ده.

د طالبانو د حکومت له پنگېدو وروسته چې کله د حامد کرزي په مشرۍ نوی حکومت رامنځته شو، د نوموړی حکومت په وړاندې تر ټولو لويه ننگونه اداري فساد و چې د اداري فساد لوی عامل په خپله حامد کرزی بلل کېده ځکه چې حامد کرزی د جنگ سالارانو، زورواکانو په وړاندې قاطع دريځ نه درلود او حتا دهغوی په حمايه کې يې لاهم د حامد کرزي لاس و.

بې عدالتي د دولت او ولس تر منځ فاصله په نړيواله کچه د نړۍ دوهم فاسد هېواد هغه څه وه چې حکومت يې د لويې ننگونې سره مخ کړی و، د ولس حوصله هم تنگه شوې وه، ولس هم د بدلون خبره کوله کله چې ډاکتر اشرف غني واک ته ورسېد، هغه په خپلو انتخاباتي شعارونو کې د تحول او تداوم شعار ورکړ، زه د يو ځوان سياستوال او افغان ليکوال په حيث مسوليت لرم چې د خپل هېواد د ملي گټو په خاطر حقايق ووايم.

زه دا منم چې ډاکتر اشرف غني په حکومت کې ستونزي وې، د حامد کرزي په حکومت کې هم ځينې مثبتې کړنې موجودې وې زموږ قضاوتونه بايد داسې نه وي چې هغه مطلق مثبت مطلق منفي وي، هر څه بايد دقيق وارزوو او بيا قضاوت وکړو، زه د ډاکتر صيب اشرف غني د حکومت سياسي مخالفينو په اړه دومره واييم چې د هغوی مخالفتونه پر ملي گټو ولاړ نه، بلکه لويه برخه

يې د سياسي واک د غوښتنو په معنی وه چې په دې هر افغان پوهيږي، ددغو سياسي مخالفينو له ډلو څخه چې يوه ډله په ترکيه کې عبدالرشيد دوستم، عطا محمد نور، محمد محقق، احمد ضيا مسعود او صلاح الدين رباني ترمنځ ايتلاف وشو، ددې تر څنگ انورالحق احدي د اپوزيسيون په نوم يو ادرس اعلان کړ او بل پلو په کندهارکې د دېرشو وکيلانو او د ځينو سياسينو په شمول غونډه جوړه شوه چې د غونډې عنوان د امنيتي ځواکونو ملاتړ و، خو دا هرڅه برعکس وه د موجوده حکومت په وړاندې له گواښ ډکې خبرې وسوې او په دوی کې ډيری داسې څيرې وې چې د هغوی څيرې د ملي گټو په اساس نه، بلکه د شخصي گټو پر اساس وې، زه د ترکيې د ناستې يادونه کوم زه د ترکيې د ناستو کسانو د هر فرد په اړه خپل نظر وایم زه د بناغلي دوستم په اړه وایم چې ايا د ډاکتر اشرف غني مخالفت به دده سره پر ملي گټو وه که په شخصي گټو؟ د دوستم حرکتونه په شمال کې د خودسره عمليات د ايشچي سره دومره ناوړه چلند تاسې قضاوت وکړي چې ايا دوستم سره مخالفتونه پر څه وو؟ د هېواد د ولسمشر د لومړي معاون په حيث دده کومه کړنه د هېواد يا د ولسمشر اشرف غني سره د ملي گټو په خاطر وه چې مخالفتونه يې زيرولي دي.

احمدضيا مسعود چې په ښې حکومت داري کې د ولسمشر خاص استازی و، کومه لاسته راوړنه يې درلوده او په کومه ورځ چې له دندې گونډه شو په هم هغه ورځ يې حکومت چيلنج او بد معرفي کړ. محمد محقق چې د اجرائيه رياست دوهم مرستيال و، دده خبره دا وه چې اشرف غني واک انحصار کړی دی او د وزيرانو صلاحيتونه يې اخيستي دي، زه دا خبره کوم دوی خو دا

ډول صلاحيتونه غوښتل چې په دې وطن کې د وزيرانو مقرري په قومي او تنظيمي ډول وشي، هر وزير چې زړه يې غواړي هغه وکړي، هغه معيارونه چې د مقرريو لپاره په نظر کې نيول شوي وو، دوی هغه معيارونه نه منل دوی واک انحصار معيار ته وای، صلاح الدين رباني چې د خارجه چارو وزير وو خيرخیرت وو، کله چې له وزارت له لارې شو بيا هرڅه خراب شول او د حکومت په وړاندې راووتل د انورالحق احدي په اړه درته وایم چې د کرزي صيب په ديارلس کلن حکومت کې پر وظيفه پاتې شو، يوه ورځ يې هم د فساد او بې عدالتي خبره ونه کړه، کله چې د ډاکټر اشرف غني په حکومت کې له وزارت پاتې شو، بيا يې اپوزيسيون اعلان کړ. حتا ده په خپل يوه مرکه کې وويل چې ډاکټر صاحب اشرف غني زما سره د وزارت خارجه قول کړی دی، اوس که وزارت ورته ورکړې خيروخیرت دی، که وزارت نه وي بيا هرڅه خراب دی لکه د ډاکټر صيب فاروق وردگ چې د وزارت له مقرريدو مخکې په خپل يوه مرکه کې وويل چې د ډاکټر اشرف غني حکومت پر ای ایس ای خرڅ شوی دی او دا حکومت مشروعيت نه لري، اوس خبره داده چې پر ای ایس ای خرڅ شوي حکومت کې بايد بيخي سپری کار ونه کړي، نور ټول مخالفيتونه لکه د نظار شورا حراست او ثبات شورا همدغسې وارزوي.

زه د ډاکټر صاحب اشرف غني د حکومت د څو مثبتو بېلگو يادونه کوم هغه خارجي سياست ډير واضح څرگند کړ، پاکستان او ايران چې دافغانستان د خاوري دښمنان دي هغوی دواړه يې په فرياد کړل د افغانستان اساسي پروژو،

بندونو او

خاص ډول د اوبو د مهارولو باندې يې کار پيل کړ په هېواد دننه يې مافيا او زورواکان کمزوري کړه.

دا صحيح ده چې واک او قدرت د انسان فطرتي غوښتنه ده، په ولسواکۍ کې غونډې او مظاهري د هر چا حق دی خو ملي گټې بايد وپالل شي. دوی بايد د ډاکټر صيب اشرف غني د حکومت منفي کړنو ته اشاره کړي وای او داسې دلايل يې وړاندي کړي وای چې هغه هر چاته د قناعت وړ وای، نه دا چې بس زه خوابدی يم او دا حکومت نور د چلند وړ نه دی دانو بيا ولس نه مني خو هرڅه بايد د هېواد د ملي منافعو او گټو په لرلو سره وغوښتل شي. زه ددوی دغه کړنو ته اپوزيسيون هم نه وایم، ځکه چې اپوزيسيون ملي گټې او ارزښتونه نه تخريبوي، بلکې اپوزيسيون دنده داده چې حکومت بايد اصلاح کړي دغه حرکتونو ته د حکومت سياسي مخالفين ويل کيږي اوس هم موږ د ډېر بد حالت څخه تېرېږو په کار داده چې تر شخصي گټو تير او د هېواد ملي گټې خپل اوليتونه وبولو تر څو د موجوده ناخوالو څخه ځان خلاص کړو.⁷

---

⁷: بريال، نورا احمد، په ډيموکراتو نظامونو کې د اپوزيسيون نقش او اغيزمنتيا، لکچر نوب، جهان پوهنتون.

د اپوزيسون لخوا په ولسمشر، او د نظام پر ځينو كليدي اشخاصو بې اساسه توروته

دا چې له مودو راهيسې مو د قدرت انحصار له تنظيمي، سمتي او ولسي ټپکه دارانو سر و، نو همدا لامل و چې دې حلقو ځيني د کار او زيار څېرې نشوي زغملی، د همدې قدرتي انحصارگرو مالومه حلقه وه چې پخوانی ولسمشر کرزی صېب او اوسنی ولسمشر غني يې په لومړيو کې دومره منحصر ساتلي وو چې ان د ولايتونو له سقوطه به يې هم نه خبرول. د واک غوښنه برخه د يوې جنګي ډلې جمعيت په لاس کې و. جهاد او مقاومت يې د مشروعيت لايسنسونه وو. نابالغه ماشومان يې ان تر جنرالۍ رسيدل. په پښتنو کې هم هغه د گوتو په شمار بزدله او کمزوري پښتانه په لومړۍ دوره کې د ولسمشر ترڅنګ وو چې نه يې مشوره ورکولی شوه او نه يې د ملت په خیر کومه خبره په جرت پوره وه. بس د پښتنو په سهمونو ناست کميشنکاران وو، ولسمشر او اداره يې دومره بدنامه کړې وه چې تر ملاقاتونو يې هم خوږ جنګي کوله، ولې د ځوانې ادارې (محب، فضلي، امرخيل، معصوم ستانکزي) او ځينو نورو چارواکو په راتګ سره ولسمشر ته ډېر حقايق تر کاري مېزه ورسېدل. خيالي تشکيلات او ادارې په عملي تخنيکي کادرونو سنبال شوې، د ولسمشر له څنګ نه د ډېرو هغو خلکو کډې بار شوې چې نه د کيفيت حساب پرې کېده او نه د کميت، ځوانې ادارې ته ډيری جنجالونه او مخالفونه کمپاين جوړ کړل، ډېر هغه خلک او مشران چې د کمپاينونو ټيکه داران وو، د لوړو امتيازاتو غوښتلو له امله حاشيه کې پاتې شول.

بله ډله هغه جهادي مشران وو چې اتلس کاله يې د سياست او کمپاينونو تېکې لگولې وې چې له کمپاين خلاصون سره به يا خپله او يا به يې زامن د وزارتونو او ولايتونو مستحق بلل، د ځوانې ادارې او د ولسمشر متعهد ټيم په طرحه کې انحصاري او فرد محوره کمپاين او کمپاينرانو ته ځای نه و. کمپاين مطلقاً ولسي شو چې د لسگونو کمپاينرو دفترونو د جوړېدو لامل هم همدا و چې هرسړی او طبقه په کمپاين کې خپل ځان وگوري چې په دې کار د ډيرو انحصاري سياسي سوداگرو تصنوعي رنگ لاپيکه شو، دا چې يو شمېر سياسينو او افرادو له کمپاين وړاندې غټې، غټې ژمنې او خبرې ولسمشر او ټيم ته کړې وې، نو چې وخت يې راغی او ثابت يې نه کړای شوې، نو ضرور خبره ده چې د پاتې راتلو له امله بايد د کار د اجرا لپاره بل با انرژي کاري گروپ رامنځ ته شي.

ناسې يې په اوس وخت کې کتلې شې چې د وزارتونو او ادارو کارونه او ټولو هېوادنېو مسایلو ته لاسرسی چې څومره په زيرکتيا پرمخ وړل کيږي، عملي بېلگې دي. د ارگ د تېر وخت او اوسنۍ وخت کاري ټيم وگورئ او پرتله يې کړئ، څومره علمي او مسلکي دی؟

له وزارتونو او ادارو سره د ارگ پراخې اړيکې همغږي، کاري راپور اخيستل او د کړنو کاري تعقيب له تېرو شلو کلونو راهيسې لومړی نوبت دی، دا چې يو شمېر عقديان او انحصارگر حاشيې ته شوي و او دي نو هر رنگ هڅې يې پېل کړي، تر څو مو ځوان کادرونه، ولسمشر او دا اداره بدنام او له صحنې لرې کړي دا دومره جالبه خلک وو چې په خپله کينه کې ترې ملي گټې او عام المنفعه نېنگې هېرې شوې وې.

يو شمېر په نامه پښتانه چې اراده يې لرله تر څو هرڅه په خپلو گټو وڅرخوي ولسمشر د دوی په واک وي تور ته به سپين او سپين ته به تور وايي، له ادارو او ملي بانکوالو به د تېر په څېر باجونه اخلي، بس چې څه يې خوښه وي کوي به يې هغه څه چې د ولسمشر غني حکومت کې نشته او نه يې ځای درلود .

نو دې خلکو شروع وکړه په يو شکل نه يو شکل يې غوښتل چې داسې ځوان مديران بدنام او له صحنې وباسي چې تر څو دوی او د دوی شريکانو ته ميدان خالي شي .

دا ټوله بدنامي او مخالفونه د سيستماتيک انحصار لپاره وه، نه د وطن لپاره .

د ولسمشر پر شخصي حريم بې اساسه توروڼه

- کله به يې ويل چې ډاکټر اشرف غني احمدزی سيکولر دی؛ دا په داسې حال کې چې ډاکټر اشرف غني احمدزی د حج فريضه ترسره کړې، د ديني علومو لوی عالم دی، د عمر ډېره برخه يې د اسلامي علومو، اسلامي فلسفې او سيرت النبي په تدريس کې تېره کړې، د اسلام د سپېڅلي دين مقرراتو، اصولو او ارزښتونو د لا تحقق لپاره يې بشپړ پلان درلود او کله چې د ارگ او د مسجد ترمنځ څوک واټن غواړي، دغه کس ته وايي سيکولر، خو ډاکټر اشرف غني احمدزی دواړه پخلا کړل او د دوی ترمنځ يې د امتيازاتو توپير له منځه يووړ .
- کله به يې ويل چې ډاکټر اشرف غني احمدزی مريض دی؛ دا په داسې حال کې چې ډاکټر اشرف غني احمدزی تر نن ورځې پورې له پوره

روغ صحت څخه برخمن دی او ډاکټران وايي چې ډاکټر اشرف غني احمدزی هېڅ ډول ناروغي نه لري.

- کله به يې ويل چې د ډاکټر اشرف غني احمدزي بنځه عيسوی ده؛ دا په داسې حال کې چې د ډاکټر اشرف غني احمدزي مېرمن عربه مسلمانه ده، ديني علومو کې دومره برلاسی لري چې د ډاکټر عبدالله عبدالله مېرمن څه حتی ډاکټر عبدالله عبدالله او مرستيالان يې د ډاکټر اشرف غني احمدزي د مېرمنې پر وړاندې عاجز دي. قدرمن لوستونکي بايد په خپله فکر وکړي چې يو مسلمان ته کافر ويل په اسلام کې څه حکم لري.
- کله به يې د ډاکټر اشرف غني احمدزي د مېرمنې عکسونه په کمپيوټر کې په بې حجابۍ او جعلي ډول جوړول او خپرول؛ دا په داسې حال کې چې له ځوانۍ نه تر دې دمه د ډاکټر اشرف غني احمدزي مېرمن له اسلامي حجابه پرته بل حجاب نه دی اغوستی.⁸

پر دولتي دستگاه او د نظام پر مهمو او کلیدي اشخاصو د جنسي ځورونې، اداري او مالي فساد بې اساسه تورونه: په خاص امنيت کې د ولسمشر اشرف غني سلاکار جنرال حبيب الله احمدزي، له دندې څخه تر لرې کېدو وروسته له يوې رسنۍ سره په مرکه کې ادعا وکړه چې په ولسمشرۍ ماڼۍ کې ځينې مشخصې کړۍ د فحشا د ترويج له پاره کار کوي او دا چې يو شمېر بنځو ته د جنسي اړيکو په بدل کې دولتي دندې ورکوي.

⁸: د ولسمشر اپوزيسون ډلې رسنيز بحثونه، فيسبوک پاڼې ليکنې او تويتونه.

چې ولسمشرۍ مانۍ دغه ادعاوې په کلکه رد کړې او له لویې څارنوالۍ څخه یې په دې اړه د څېړنو غوښتنه وکړه چې لویې څارنوالۍ څو وارې له احمدزي څخه د خپلې ادعا د اثبات په موخه، د اسنادو د وړاندې کولو غوښتنه وکړ. خو هغه پر دې کار ونه توانیدلو. د دې تر څنگ د څارنوالانو د پوښتنو ځوابولو ته هم حاضر نشو چې وروسته بناغلی احمدزي په ارگ د فحشا د تورونو لگولو رسمي بڼه وغوښته.⁹

---

⁹: له شمشاد راډیو تلویزون سره د جنرال حبیب الله احمدزي مرکه، ۱۳۹۸.

درېيم څپرکی

د افغانستان معاصر بهرني سياست

د بهرني سياست په تحليل کې دود کړنلارو ته په پام سره، پنځه کړنلارې د نورو په پرتله ډېر ارزښت لري. د بهرني سياست ريالستيکه (واقعيت پاله) کړنلاره، د بهرني سياست د پرېکړې کړنلاره، د بهرني سياست پيژندنې کړنلاره، د پرتليز بهرني سياست کړنلاره او د بهرني سياست په تحليل کې اوبدلې (متني) کړنلاره، ددې حوزې له مهمو کړنلارو څخه شميرل کېږي، چې لاندې هر يو ته لنډه کتنه شوې ده.

د بهرني سياست ريالستيکه (واقعيت پاله) کړنلاره: دا کړنلاره په نړيوال سياست او اړيکو کې له دود کړنلارو څخه ده، خو له دې سربېره د بهرني سياست په تحليل کې د گټې اخيستو قابليت لري. دا کړنلاره د بدبينانه، مادي معرفت پيژندنې اثبات پاله عينيت پاله او د بهرني سياست لارښود په توگه د قدرت پر اساس د ملي گټو سناريو کړنلارې پر بنسټ د بهرني سياست په اړه د نړۍ ساده کولو او د عموميت موخو وړاندې کولو قابليت لري. په دې کړنلاره کې پرېکړه په نړيوال انارشيک (بې نظمه، بې قانونه) چاپيريال کې، د دولتونو د تعامل او د نړيوال نظام د جوړښت عناصرو ته پام کوي.

د بهرني سياست تحليل لپاره د پرېکړې کړنلاره: دا کړنلاره د نړۍ نظام د جوړښت او په بهرني سياست کې د دولتي

جوړښت له فرضي ټاکونکو عناصرو څخه د نيوکې ترڅنګ، د دولت دننه عواملو او ډينامیک (محرکه ځواک) ته پام کوي او بهرني سياست د پرېکړې له شخصيتي، روان پېژندنې فاکټورونو څخه د پېچلي ترکيب محصول معرفي کوي

د پرتله ييز بهرني سياست کړنلاره: دغه ډول فرصت برابروي چې په بېلا بېلو هېوادونو کې د يوشان پېښو په تطبيقي موردي مطالعې سره د مختلفو مواردو ترمنځ ورته والی او توپيرونه مشخص او يو له بل سره پرتله کړي. همدارنګه په دغه ډول کړنلاره کې د يوه حکومتي پرېکړه نيونکي بهرني سياست په پخوانۍ دوره کې له حکومتي پرېکړې سره په ورته مواردو کې خپرل کېږي. د پيژندنې کړنلاره: د بهرني سياست په تحليل کې دا کړنلاره، د پرېکړه نيونکي کړنلارې په څېر ده، خو توپير يې په دې کې دی، چې په بهرني سياست کې د پرېکړه نيونکي په اخیستو (برداشتونو) له حده زيات ټينګار کوي. ددې کړنلارې مهم نوعات له احساساتو، ايډياوو، ارزښتونو، نظام باورونو، شخصيت، اخیستې او ناسمې اخیستې او د اطلاعاتو له پروسس څخه عبارت دی. د ليد لوري پر بنسټ، د سمون پيژندنې نظريې لپاره هغه اطلاعات او اخبار ډېر ارزښت لري چې د هغوی له فکرونو سره تناسب ولري. اوبدلې (متني) کړنلاره: د بهرني سياست په تحليل کې د پورته کړنلارو ترڅنګ، اوبدلې کړنلارې هم شته چې متکثرو عناصرو ته په پام سره بهرني سياست تشریح کوي. د بهرني سياست د تحليل يو له نوموتو مفکرينو څخه

جېمز روزنا، د اوبدلې کرنلارې په چوکاټ کې د اړوندېدو طرحه وړاندې کوي. د نوموړي اصلي موخه په ورته وخت کې د کورني او نړيوال چاپيريال عواملو، مادي او مانای جوړښتونو او فردي سطحي عواملو ته پام کول دي. د پورته مطالبو پر اساس د افغانستان د معاصر بهرني سياست په څرگندولو کې بايد وويل شي، چې د افغانستان د بهرني سياست ويشنه لږ نا شونې ده، او که د بهرني سياست د واقعيت پاله کرنلارې پر اساس جامع تحليل وړاندې شي. له ملي گټو څخه عيني تفسير کمزوری دی، بلکې د ملي گټو په حوزه کې د تفسير ذهني اړخ غښتلی دی او د افغانستان د ټولنيز بومي عناصرو پر اساس جوړ شوی دی. په دغسې بهرني سياست کې په پرېکړه نيونکو نخبگانو کې بدلون، په ملي گټو کې هم بدلون رامنځ ته کوي. په دې تړاو مهم مثال، د امنيتي تړون لاسليک کولو په برخه کې مختلف اندونه وو. له امريکا سره د امنيتي تړون لاسليک په اړه، د ملي گټو پر اساس د پخواني ولسمشر حامد کرزي اند د ولسمشر محمد اشرف غني له اند سره چې بيا هم د ملي گټو پر اساس شمېرل کيږي، توپير درلود. داسې مالومېږي چې د پرېکړه نيونې او پيژندنې کرنلارې پر اساس، بهرني سياست عموماً د واک پر سر د نخبگانو له نيتونو، احساساتو، ارزښتونو، نظام باورونو، شخصيت او اخیستو زېږنده دي، چې له سياسي، ټولنيزو، فرهنگي او اقتصادي عواملو څخه په اغېز منلو سره جوړښت پيدا کوي.

بيخي کم وخت بوروکراتيک (په ادارې چارو پورې تړلي) او سازماني عوامل په مخامخ توگه کولی شي، د بهرني سياست په تحليل کې مثبتې اغېزې ولري. ان په ځينو مواردو کې جوړښتي او سازماني عناصر د هېواد په سياسي

پرېکړو کې د خلاقیت خنډ په توګه شمېرل کېږي. په دغسې شرایطو کې جوړښتونو ته لږ پام کېږي، د جوړښت موثریت کمېږي او د پرېکړه‌نیونکو په تغیر سره، د بهرني سیاست جوړښت نشي کولی په بهرني سیاست کې د نوو پرېکړه‌نیونکو لپاره اړین رول ولري. له دې کبله، د جېمز روزنا د اړوندېدو طرحې او بافتاری تګلارې پر اساس، اړتیا ده چې د کورني او نړیوال چاپریال عواملو ترڅنګ، مادي او مانايي جوړښتونو او سطحي فردي عواملو ته پام وشي. يانې د بهرني سیاست د تحلیل کړنلارو زیان کمولو لپاره اړتیا ده، چې له یوې خوا د نوو سیاست‌کونکو لپاره جوړښتي عواملو ته د لارښوونکو عناصرو په توګه پام وشي او له بلې خوا، د بهرني سیاست د رامنځ ته کولو په بهیر کې د پرېکړه‌نیونکو کسانو خلاقیت.¹⁰

د افغانستان ګونګ بهرنی سیاست او د ګاونډیانو مداخلې: د افغانستان دولت د دوست او دښمن په تعریف نه وو توانېدلی، پاکستان او ایران یې نیردې او ورور هیوادونه بللي، خو دغو دولتونو تل د افغانستان په چارو کې مداخله کړې، ایران په ښکاره افغانستان اشغال شوی هېواد ګاڼه او افغانستان د هغوی پر وړاندې وړاندې سکوت کړی و. د افغانستان دولت د پاکستان د دغه ښکاره مداخلو او په سلګونه پاکستاني پوځیانو له نیولو او وژلو سره لانه و توانېدلی، چې پاکستان ته د افغانستان په کورنیو چارو کې د هغوی د لاسوهنې په اړه قناعت ورکړي او له سیاسي لارو دغه ستونزه حل کړي. زما په نظر، د دغو ستونزو اصلي لامل په افغانستان کې

¹⁰ <https://www.trt.net.t/AP/> : 2018/5/11

د يوه معياري او کره بهرني سياست نشتوالی و، بهرنی سياست له نورو هېوادونو، بهرنیو ټولنو، دولتي او غير دولتي سازمانونو سره د ځانگړو اصولو، دندو، موخو او تگلارو له مخې ټاکل کېږي، د بهرني سياست تر ټولو مهمه برخه اقتصادي سياست، علمي او فني سياست ايډيالوژيک سياست، مذهبي سياست او امنيتي سياست دی. دغه سياست بايد له نورو ملکونو سره د خپلو گټو په پام کې نيولو سره برابر شي، خپل دوست او دښمن وپيژندل شي، د سوله ييز ژوند لپاره زمينه برابره کړي او په ځانگړې توگه له گاونډيو سره د شريکو پولو د لرلو له کبله ځانگړي مقررات وضعه شي، د هغوی په کورنيو چارو کې مداخله ونه شي او نه هم پرېښودل شي چې د هېواد په کورنيو چارو کې مداخله وکړي. هغه پالیسی او کړنلارې چې يو هېواد يې له ملي کچې پورته د سيمې او نړۍ د هېوادونو سره عملي کوي، په بهرني سياست کې شاملېږي. د بهرني سياست په لرلو او د نورو په کورنيو چارو کې د مداخلې د ممنوعيت په صورت کې، د ټولو ازادې او استقلاليت ساتل کېږي او د بهرني سياست تر ټولو مهمه موخه همدا ده چې د يو هېواد استقلاليت په کې وساتل شي. د افغانستان د اساسي قانون په اتمه ماده کې راغلي، دولت د هېواد خارجي سياست، دخپلواکۍ، ملي گټو او ځمکنۍ بشپړتيا په ساتلو، نه مداخلې، ښه گاونډيتوب، متقابل احترام او د حقوقو د برابرۍ پر بنسټ تنظيموي

افغانستان په وچه کې راگير هېواد دی، د تجارت لپاره تر ټولو مهمه داده، چې بايد له گاونډيو هېوادونو سره ښې اړیکې ولري.

په بهرني سياست کې سره له دې چې کلتوري او مذهبي او ژبنيو ارزښتونو ته هم ډېر پام کېږي، خو د اقتصادي پرمختگ او په هېواد کې د امنيت را وستلو لپاره د افغانستان تر ټولو زياته اړتيا ده.

افغانستان په وچه پورې د محدوديت تر څنگ د قوي هېوادونو په منځ کې پروت دی او له دوی سره ښو اړيکو ته اړتيا لري. زما په اند، دغو اړتياوو ته په پام سره افغانستان ته يو متوازن بهرني سياست په کار دی چې دا کار د ملي وحدت حکومت وکړ او يو قوي او متوازن بهرني سياست يې رامنځته کړ. افغانستان په تېرو ۱۴ کلونو کې ونه توانېد، چې د بهرني سياست اساسي خطوط آماده او پارلمان ته د تصويب په موخه واستوي. په افغانستان کې موږ د يوه غير تعريف شوي او مجهول بهرني سياست سره مخ وو.

له ۲۰۰۱م کال را وروسته بيا د حامد کرزي د ولسمشرۍ د دويمې دورې تر پايه، د افغانستان پر بهرني سياست ډېری مهال له دې امله نيوکې موجودې وې چې گواکې په غبرگوني ډول مخته وړل کېږي. له دې ورها خوا په دغو ۱۳ کلونو کې له گاونډيانو سره د اړيکو خرابوالی، د گاونډيو او نورو هېوادونو پر وړاندې د متوازن بهرني سياست نه لرل هغه څه وو چې په دې موده کې يې د افغانستان پر بهرني سياست نيوکې زياتې کړې وې.

د ولسمشر بهرني سياست

د بهرني سياست په برخه کې د ولسمشر هلې ځلې د ستايلو وړ دي. په تېرو ديارلسو کلونو کې د افغانستان بهرني سياست کوم مشخص تعريف نه درلوده، هر هېواد به نن دوست وه سبا دښمن، متحده ايالات به کله د افغانستان نه بيليدونکی دوست وه او کله به تر ټولو لوی دښمن، پاکستان به کله ورور وو کله د لستونې مار، کله به چې متحده ايالاتو لږ فشار راوړ نو شپه به مو مسکو کې وه او ورځ به مو تهران کې او ښاغلي کرزي به د پيسو له کڅوړو سره بيرته کابل ته راته. د سعودي او چين سره چې د افغانستان په سياسي او اقتصادي لوبو کې خورا مهم لوبغاړي بلل کيدل هيڅ پيژندگلوې نه وه، چين ته به سفرونه يا نمايشي ول او يا د سياحت او تفریح لپاره. مگر د ملي يووالي حکومت د جوړېدو راپدېخوا ښاغلي ولسمشر غني په څو هغو هېوادونو کې چې د افغانستان د مشکلاتو بېرې پکښې خښه وه، تمرکز وکړ او خپلي اصلي او اساسي غوښتنې يې چې وې په عملي بڼه ورسره مطرح کړې.

افغانستان په تېرو ۵ کلونو کې له نړيوالې ټولنې سره پراخه اړيکې ټينگې کړې، په ډېری هېوادونو کې د افغانستان سفارتونه پرانيستل شول او افغانستان کې هم د لسگونه هيوادونو سفارتخونې شته او افغانستان په رسميت پيژني. د هند، پاکستان، انگلستان، امريکا او يو شمېر نورو سترو هيوادونو سره ستراتيژيک تړونونه او همدا ډول يې لسگونه اقتصادي هوکړه ليکونه هم لاسليک کړل.

په اسيا کې د سارک سازمان، سيکا د همکاريو سازمان، د شانگهای د سيمه ييزو همکاريو سازمان، د اسلامي هيوادونو د کنفرانس سازمان، د ايکو د اقتصادي

همکاريو سازمان د غړو هیوادونو له ډلې دی، د نړیوالې سوداګرۍ سازمان غړیتوب لري، د پاکستان سره د اپټا اقتصادي تړون لري چې له مخې یې له دغه هیواد سره ترانزیتی ستونزې حل کېږي. ولسمشر غني په دې وتوانېده چې د اسلام اباد سره د اپټا اقتصادي تړون عملي کړ، د دغه تړون له مخې افغان سوداګر وکولی شول چې د پاکستان د واګه او ګواډر بندرونو له لارې هند ته د افغانستان محصولات صادر کړي.

د ملي وحدت حکومت بله پام وړ لاسته راوړنه دا وه چې ویې کولی شول د اسیا پراختیایي بانک، د لویو بندونو نړیوال کمېسیون، د اوبو نړیوالې ټولنې، د نړۍ ښاري حکومتولۍ، د ملګرو ملتونو د بشري حقونو شورا، د سوداګرۍ نړیوال سازمان، د برېښنایي حکومتولۍ سازمان او د کرکېټ نړیوالې شورا غړیتوب ترلاسه کړي.

په ۲۰۱۴م کال کې د ملي یووالي حکومت له راتګ سره، اشرف غني د ولسمشر په توګه د لوړې د مراسمو پر مهال وویل: چې د افغانستان ستونزه بهرني ابعاد لري او له همدې امله بهرني سیاست د هېواد لپاره حیاتي ارزښت لري. ولسمشر غني د افغانستان د بهرني سیاست اړوند پنځه کړۍ معرفي کړې. په دغو کړیو کې هیوادونه او نړیوال سازمانونه په لاندې پنځو برخو وېشل شوي وو.

لومړۍ کړۍ: ګاونډي هیوادونه

دویمه کړۍ: د اسلامي نړۍ هیوادونه

درېیمه کړۍ: امریکا، اروپا، جاپان او کاناډا

څلورمه کړۍ: اسیایي هیوادونه

پنځمه کړی: نړيوال سازمانونه

په ټوليز ډول په دې دوره کې د بهرني سياست تر ټولو ډېره پاملرنه، د سولې په قضیې، اقتصادي پيوستون او د نړيوالو مرستو راجلبولو ته وه. د سولې په برخه کې گاونډيو هېوادونو او اسلامي نړۍ ته زياته پاملرنه وشوه، ځکه دا هيوادونه په تېرو څلورو لسيزو کې د افغانستان په قضيه کې بنسټ ول. خو دا چې افغانستان د امريکا، اروپا، کاناډا، جاپان او ځينو نړيوالو سازمانونو پر مرستو او ملاتړ متکي و او دي، نو ځکه دوی ته هم د ولسمشر په تگلاره کې ځانگړې پاملرنه وشوه. په دې دوره کې د يوه اغېزناک او گټور بهرني سياست لپاره د ملي يووالي حکومت له هڅو سره سره، بيا د حکومت د بهرني سياست تگلارې د ځينو لاسته راوړنو ترڅنگ ستونزې او نيمگړتياوې هم لرلې.¹¹

د بهرني سياست لاسته راوړنې

د ولسمشر غني په دوره کې د ملي يووالي حکومت د بهرني سياست تگلاره لاندې لاسته راوړنې لري.

د نړيوالو مرستو جلبول: ولسمشر غني د ملي يووالي حکومت په لومړيو کې د بهرني سياست د تگلارې پر مټ، له افغانستانه د بهرنيو ځواکونو د ډېرې برخې له وتلو وروسته وتوانېد چې د افغان ځواکونو او بيارغونې په موخه، په ۱۳۹۵ هـ ش کال کې په وارسا او بروکسل کنفرانسونو کې د اروپايي هېوادونو او امريکا مرستې راجلب کړي.

¹¹ د ولسمشر د ټاکنو تگلاره او بهرني سياست، د BBC راپور، ۲۰۱۸/۸/۱۷.

د وارسا په غونډه کې د ناټو مشرانو پریکړه وکړه چې د ۲۰۱۷ کال تر پایه به، خپل سرتیري په افغانستان کې ساتي او تر ۲۰۲۰ کال پورې به له افغان حکومت سره د افغان ځواکونو څخه د ملاتړ په موخه ۴،۵ ملیارد ډالره مرسته کوي. په بل اړخ کې، د بروکسل په غونډه کې د بیارغونې لپاره له افغان حکومت سره د ۱۵،۲ ملیارد ډالرو مرسته وشوه.

سولې ته د رسېدو په موخه د بهرني سیاست له لارې هڅې: د ملي یووالي حکومت پر مهال ولسمشر غني د بهرني سیاست لارې هڅه وکړه چې طالبان په یو ډول د سولې خبرو ته حاضر کړي. د ملي یووالي حکومت وتوانید چې د اسلامي نړۍ د دیني عالمانو غونډه په سعودي عربستان کې جوړه کړي او د مکې معظمې د امام له خولې په افغانستان کې د طالبانو روانه جگړه ناروا وبولي. د دې ترڅنګ، پر پاکستان د امریکا فشارونه هم هغه څه وو چې افغانستان یې له تېرې یوې نیمې لسیزې راهیسې په لټه کې و.

د بیت المقدس په قضیه کې د امریکا خلاف رایه کارول: افغانستان د ملګرو ملتونو سازمان په هغه بېړنۍ ناسته کې چې د امریکا له لوري د اسراییلو د پلازمینې په توګه د بیت المقدس د رسمیت پېژندلو په اړه جوړه شوې وه، د امریکا د دريځ خلاف رایه ورکړه او په دې توګه د ملي یووالي حکومت پر مهال ولسمشر غني د یوه اسلامي هېواد د ولسمشر په توګه خپل مسوولیت ادا کړ او په بیت المقدس کې یې د امریکا د سفارت له پرانیستلو سره مخالفت وکړ.¹²

¹²: په تېرو څلورو کلونو کې د ملي وحدت حکومت بهرني اړیکې او سیاست، <https://ocs.gov.af> ۱۳۹۸هـ ش.

د گاونډيو او نورو هيوادونو سره د اړيکو د پراخولو لپاره د ولسمشر غني ځينې مهم سفرونه

د پاکستان سفر: ښاغلي ولسمشر غني په لوړه کچه د مدیریت پر اصولو پوه او مجرب مدير دی، مخکې له دې چې د پاکستان سره خبرې اترې پيل کړي، لومړی يې د پاکستان دوه قوي مربيان چې سعودي او چين وو په خبرو کې را ښکيل کړل او بيا يې له پاکستان سره خبرې په عملي توگه پيل کړي، د خبرو د پيل نه تر وروسته د پاکستان او افغانستان ترمنځ تر لسو وارو زياته راشه درشه وشوه او پاکستان يې د مذاکرې مېز ته را کش کړ چې پایله يې د وروستۍ تفاهم نامې مطرح کول وو، کرزی او دده پلويانو د دغې تفاهم نامې لاسليکول د افغانستان لپاره يوه ننگينه مسئله و بلله، حال دا چې کرزی په ديارلسو کلونو کې د پاکستان سره د داسې يو ميکانيزم د جوړولو توانايې پيدا نکړه چې له عمله يې پاکستان د ترهگرۍ پر وړاندې مبارزې ته حاضر شي.

ملي وحدت حکومت او د کابل اسلام اباد اړيکي: په پاکستان کې د لومړي وزير په توگه د عمران خان له راتگ او نوي حکومت رامنځته کېدو وروسته، د دغه هېواد د بهرنيو چارو وزير شاه محمود قريشي افغانستان ته راغی او دا د عمران په مشرۍ د نوي جوړ شوي حکومت لومړنی جگپوړی پاکستانی چارواکی وه، چې کابل ته يې سفر وکړ.

قريشي کابل ته د سفر پر مهال د افغان ولسمشر او اجرائيه رييس په گډون له جگپوړو افغان چارواکو سره وکتل او په سيمه کې د امنيت او ثبات، د افغانستان او پاکستان د عمل پلان او د دواړو هېوادو ترمنځ د بې باوريو له منځه وړلو يې خبرې اترې وکړې.

د ايران سفر: افغانستان او ايران دوه لرغوني هيوادونه او نيږدې گاونډيان دي. خو د دواړو هيوادونو په اړيكو كې د تېرو څو پېړيو پر مهال ډيرې لوړې او ژورې هم راغلې دي.

ايران د افغانستان يو مهم گاونډی دی او په تېرو څو کلونو كې يې په افغانستان كې رول او نفوذ په بې سارې توگه ډير شوی دی.

ولسمشر غني د لوړپوړي پلاوي په مشري د ۱۳۹۴ هـ ش كال د وری د مياشتي په ۳۰مه نېټه ايران ته سفر وكړ او ددې هېواد له لوړپوړو چارواكو سره يې وکتل او د دواړو هيوادونو د اړيكو پر لا پراخولو او ښه كولو وغږېدل.

ددې سفر په دوران كې د افغانستان او ايران د بهرنيو چارو او لوړو زده كړو ترمنځ د گډې همكارۍ په برخو كې، دوه تفاهم ليكونه لاسليك شول چې تهران او كابل به په يادوشوو برخو كې خپلې همكارۍ لا زياته وي.

حسن روحاني پدې ليدنه كې وويل چې تهران غواړي له افغانستان سره د اقتصاد، كانونو، صنعت او سوداگرۍ په برخو كې خپلې همكارۍ زياتې كړي او په ځانگړي ډول د چاپهار بندر ترانزيتي لاره د ايران له زاهدان سره ونښلوي. ولسمشر په دې ليدنه كې له ايراني چارواكو وغوښتل چې په ايران كې دي ټولو افغان كډوال ثبت او راجستر شي.

افغانستان او هند: ولسمشر له هند سره ډېر ښه روابط جوړ كړل او نوموړي هېوادونو ته بېلابېل وختونه سفرونه لرل، ډېر مهم سفر يې د ۲۰۱۵ ميلادي كال د اگست په مياشت كې وه چې هلته ولسمشر غني په سيمه كې د

امريکايي ولسمشر ډونالډ ټرمپ د اعلان شوي ستراتيژي په هکله هم وغږېده. نوي ډيلي د افغانستان د امن او پراختيا لپاره د مرستې ژمنه وکړه. پاکستان سره د سياسي او اقتصادي اړيکو له ترينگلتيا سره سم، ولسمشر له هند سره خپلو اړيکو ته پراختيا ورکړه او اټکل کيږي چې دا مهال هند د افغانستان تر ټولو ستر تجارتي شريک گرځيدلی.

له ډېر پخوا راهيسې د افغانستان او هند تر منځ سياسي، کلتوري او اقتصادي اړيکې وې، کله چې د هند خاوره د اوسني پاکستان په گډون د انگرېزانو تر لاس او استعمار لاندې وه، هغه هېواد او خلک چې افغانستان ورسره په هماغه وخت کې د نورو په پرتله زياتې اړيکې لرلې. هغه د برتانوي هند دولت او د هند وگړي وو. کله چې هند په ۱۹۴۷م کال کې خپلواکې واخيسته افغانستان د هغو لومړنيو له ډلې و چې د هند خپلواک دولت يې په رسميت وپيژانده.

د ملي وحدت حکومت په منځته راتگ سره د افغانستان او هند ترمنځ اړيکو يو نوی رنگ خپل کړ. د پخوا په پرتله د دواړو دولتونو ترمنځ اړيکې لاسره نيږدې او پراخې شوې. مودي له ولسمشر سره په ليدنه کې د افغانستان بيارغونې ته د هند تياري وښوده او په پنځو کلنو کې يې دوو ميليارده ډالرو څخه زياته مرسته وکړه چې ددې مرستې زياته اندازه د ترانسپورټ، بريښنا، تحصيلي بورسونو، ترانزيت، د پارلمان ودانې جوړول او داسې نورو برخو کې وه.¹³

روسه او افغانستان: مسکو په تاريخي لحاظ سره هر وخت د افغانستان په اقتصادي او سياسي چارو کې دخيل و، د روسيې علاقه دې سيمې ته ۱۹

¹³ tolonews: هند ته د ولسمشر سفر او لاسته راوړنې، ۲۰۱۷/۳/۲۲.

پيری ته راگرځي، هغه وخت چې روسي امپراطوری د لويې بریتانیا یا برتانيا کبير سره په مرکزي اسيا کې مخامخ وه ددې ليکنې مقصد تاريخي پيښې نه دي. په دې حال کې زه دې حقيقتونو ته اشاره کوم چې د روسيې خارجي سياست ژورتوب په دې برخه کې وپوهېدل شي. افغانستان د لومړي سر څخه د روسيې لپاره يو گواښ او په عيني حال کې د نفوذ لپاره يو فرصت پاته شوی دی. دا عامل بايد د دواړو اړخونو د اوسنيو اړيکو پوهيدو لپاره هم بايد په نظر کې ونیول شي.

د شوروي وحشيانه جنگ په افغانستان کې په ۱۹۷۹ کال کې د روسې سياسي نظامي نخبگانو په تاريخي حافظه کې پاتې شوي او افغانستان د ماتې، درد، تلفاتو او نورو کلمو سره ورته مترادف دی. په حاضر حال کې په روسيه کې ډېر نخبگان او سياستمداران دې نتيجې ته رسيدلي دي چې افغانستان ته د ځواکونو ننوتل يوه خطا وه.

د روسيې نخبگان په افغانستان کې مدرن دولت ذهنيت نه ويني. يعنې د مسکو په نظر، په کابل کې رسمي مقامات مستقر نه وو او په پوره توگه خپل مالي ملاتړ يعنې امريکا پورې تړلي دي. د غرب او روسيې په اړيکو کې د نابودۍ بحران د افغانستان او روسيې اړيکو د نابودۍ لامل شوی دی.

کابل د واشنگتن په غوښتنه د روسيې ټولې طرحې مسدود کړي او ورڅخه ليرې پاتې کيږي. مسکو په عصبانيت سره دا کار په وړاندي غبرگون ښودلی او ټينگار کوي چې د افغانستان امنيت د روسيه د ملي گټو لپاره ښه او بنا پردی، روسيه ددې نښتې څخه به ليرې پاتې نه شي. په ۹۰ لسيزه کې داخلي جنگونو کې روسيه په پوره توگه د افغانستان شمال خلکو نمايندگانو څخه جوړ ايتلاف څخه ملاتړ کول. روسيه په دې کار کې

يوآخي نه و؛ ايران، هند او مرکزي اسيا هېوادونه هم په فعال توگه د افغان ملي اقليتونو سره مرسته کوله. د طالبانو د ظهور راهيسي وضعيت کوم بدلون نه دی کړی. مسکو په ۲۰۰۳ کال کې دا غورځنگ تروريسي سازمان لېست ته داخل کړی دی. ولاديمير پوتين، د روسيې ولسمشر د ۲۰۰۰ کال په لومړيو کې د برهان الدين رباني سره په ليدنه کې وويل چې طالبان د هېواد سياسي ځواکونو کې کوم ځای نه لري. د ۲۰۰۱ کال سپتمبر ۱۱ نيتې تروريسي بريدونه د روسيې په اپوزيسيون کې خاص بدلونونه رامنځته کړه. مسکو د امريکا او ناټو تروريسي ضد عملياتو د ازادې پايدار په نامه څخه ملاتړ کاوه چې مقصد يې د القاعده شبه نظاميانو او تر يو حده پورې طالبانو له منځه وړنه وه. ولاديمير پوتين لومړنی کس و چې په دې برخه کې مرستې او همکارۍ وړانديز جورج بوش د امريکا هغه وخت ولسمشر ته ورکړ. سربېره پردې د روسيې خاص سرويسونه، خاص اطلاعات د افغانستان واقعيتونو په اړه ارايه کړه. دا په افغانستان کې د روسيې کلي سياست دی.

د ولسمشر غني لخوا په بهرني سياست کې روسيې او د هغه رول ته ډيره توجه ونشووه چې له همدې امله روسيې هم د دولت مخالفې ډلې او اپوزيسون ملاتړ وکړ.

د چين سفر: بناغلي ولسمشر يو خپل مهم کاري سفر چين ته په ۲۰۱۵ ميلادي کال کې ترسره کړ، د سياسي او اقتصادي همکاريو تر څنگ يې د سولې د خبرو اترو لپاره چين نه د غوڅې همکارۍ غوښتنه وکړه او په مقابل کې چين هم په اقتصادي برخه کې دوه مهمې وعدې ورسره وکړې، يو دا چې د کنړ پر سيند به د بريښنا يو لوی بند د ۱۴۰۰ ميگاواټو په ظرفيت جوړوي او دويم دا چې د تنگي ابريښم لاره به د افغانستان پر مخ پرانيزي، ترڅو افغانستان په

اسانې منځنۍ اسيا ته لار پيدا کړي، چې دې دوو تعهدونو د پاکستان په ملا کې ټکونه را وایستل او د سولې د خبرو اترو لپاره یې پر پاکستان د فشار اچولو هوډ هم له ډاکټر غني سره وکړ.

افغانستان او چین ستراتیژیکه ملګرتیا او پر سیمه یې اغېزې: چین د سیمې هغه هېواد دی، چې په نورو هېوادونو کې استعماري موخې نه لري او له همدې کبله په ټولیز ډول د سیمې له هېوادونو سره دوستانه اړیکې هم لري. له تېرو څو کلونو راهیسې په ځانګړې توګه له ۲۰۱۴ راوروسته، چې له افغانستانه د بهرنیو ځواکونو ډېره برخه ووته، چین د افغانستان په لور پاملرنه زیاته کړه؛ دغه راز په افغانستان کې د ملي یووالي حکومت له جوړېدو راوروسته افغانستان هم چین ته په خپل بهرني سیاست کې ځانګړی ځای ورکړ.

د ملي وحدت حکومت په دوره کې د دواړو هېوادونو د جګپوړو چارواکو سفرونه او لیدنې کتنې زیاتې شوې، چې په همدې لړۍ کې د افغانستان د ملي امنیت شورا پخوانی سلاکار محمد حنیف اتمر هم د چین د مرستیال ولسمشر په رسمي بلنه بیجینګ ته سفر وکړ او هلته یې د چین له جګپوړو سیاسي او نظامي چارواکو سره وکتل.

چین ته د حنیف اتمر سفر د نورو مسایلو ترڅنګ، د افغانستان او پاکستان ترمنځ د شته بې باوريو له منځه وړلو او د افغانستان په سوله او ثبات کې د پاکستان د صادقانه همکارۍ لپاره مهم و.

د مرکزي اسيا هېوادونو ته سفرونه

د مرکزي اسيا هېوادونه د افغانستان لپاره ځانگړی اهمیت لري، ځکه موږ له دې هېوادونو سره گډې پولې لرو او کولی شو د دوی له لارې خپل ترانزيت له چين سره ونښلوو چې بدبختانه په تېر کې په دې برخه کې د پام وړ کار نه دی شوی. خو د ملي وحدت حکومت له راتلو سره جمهور رييس غني وکولی شول له دې هېوادونو سره اړیکې پراخې کړي.

تاجکستان: د افغانستان د اسلامي جمهوريت جمهور رييس محمداشرف غني د ۱۳۹۶ هـ ش کال د غبرگولي پر ۱۹ مه د تاجکستان جمهور رييس امام علي رحمان سره وکتل.

په پيل کې د تاجکستان جمهور رييس د تروريزم پر ضد په گډه سيمه ييزه همکارۍ ټينگار وکړ، د دواړو هېوادونو مشرانو د دوه اړخيزو او سيمې د اړیکو د پياوړتيا او پراختيا په ځانگړي ډول د اقتصادي، سوداگريزو، امنيتي، تروريزم سره د مبارزې او د سرحدونو د کنټرول د همکاريو په اړه بحث او خبرې وکړې.

د تاجکستان جمهور رييس وويل، موږ تيار يوو چې په ترانزيتي برخو کې په ځانگړي ډول د قرغزستان تاجکستان تر شېرخان بندر پورې د اورگاډي کرښې او همدارنگه د چين او ايران د اورگاډي کرښې همکاري وکړو.

د تاجکستان جمهور رييس د افغانستان دولت په رهبري د کابل پروسې کنفرانس جوړولو ملاتړ وکړ او هغه يې د سيمه ييزې همکارۍ د پيلولو او

سولې لپاره پيل وباله او ټينگار يې وکړ چې باثباته افغانستان د سيمې د ټولو هېوادونو په گټه دی.

جمهور رييس غني د سيمې اقتصادي او ترانزيتي همکاريو کې د تاجکستان رول مهم وباله ويې ويل، افغانستان د لويو پروژو په ځانگړي ډول د کاسا ۱۰۰۰ پروژې تطبيق لپاره لازم تيارى لري.

هغه وويل، د کاسا ۱۰۰۰ او ټولو پروژو په عملي کولو سره د افغانستان او د دې پروژو د مسير هېوادونو تر منځ زياته همپالنه رامنځته کېږي او موږ د زياتو پروژو د اجرا کېدو لېوال يوو هغه همدارنگه زياته کړه، موږ له تاجکستان څخه افغانستان ته د زياتې برېښنا د واردولو غوښتونکي يوو.

د تاجکستان جمهور رييس وويل، هېواد يې افغانستان سره په ټولو برخو په ځانگړي ډول د انرژۍ په برخه کې همکاري کوي او تاجکستان د سمنټو د توليد لپاره مناسب ظرفيت لري او په دې برخه کې تيار دی چې افغانستان سره همکاري وکړي.

د تاجکستان جمهور رييس څرگنده کړه، دا هېواد لېواله دی چې د افغانستان او تاجکستان د دوستۍ پنځه ويشتم کال په کابل کې ونمانځي د افغانستان او تاجکستان جمهور رييسان د دواړو هېوادونو تر منځ د اقتصادي او سوداگريزو مناسباتو په پياوړتيا ټينگار وکړ.

ترکمنستان:

ولسمشر اشرف غني د خپل حکومت دوران کې د منځنۍ اسيا بالخصوص ترکمنستان سره اړيکې ښې کړې او څو ځله يې نوموړی هېواد ته سفرونه کړي يو سفر چې په ۲۰۱۷ ميلادي کال کې تر سره شو، د دواړو هېوادونو

د ولسمشرانو ترمنځ د ستراتيژيک مشارکت تړون لاسليک شو ددې ترڅنگ د افغانستان او ترکمنستان د ولسمشرانو لخوا د گډو همکاريو گڼ سندونه هم لاسليک شول، چې مهم يې د اورگاډي د کرښې په برخه کې د همکاريو سند و.

دغه راز يې د نفتو، گازو، فرهنگي او گمرکي همکاريو په برخه کې يو لړ هوکړه ليکونه لاسليک کړل.

د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ په ستراتيژيک تړون کې د دواړو هېوادونو ترمنځ په سياسي، اقتصادي او امنيتي برخو کې د اړيکو پر پراختيا او غزولو ټينگار وشو.

ولسمشر له نوموړي هېواد سره په اقتصادي او سياسي ډگر کې دواړه لوري، د گمرکونو له لارې د صادراتو، وارداتو او ديپلوماسۍ په برخه کې د اسانتياوو د رامنځته کېدو او د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ د هوا له لارې د خدماتو هوکړه ليکونه هم لاسليک کړل، چې په دې کې د دواړو گاونډيو هېوادونو ترمنځ الوتنې هم راتلې.

ولسمشر غني وويل: چې ترکمنستان چمتو دی چې افغانستان ته د صادراتو کچه تر پنځه برابره زياتوالي تر څنگ د دواړو هېوادونو ترمنځ د سترو اقتصادي پروژو لکه د افغانستان د اورگاډي پټلۍ، هېواد ته د برېښنا د لېږد زياتوالي او د اقيني بندر ته د غازو د لېږد پر نل ليکو پانگونه وکړي.

ازبکستان:

له ازبکستان سره د اړيکو د ښه والي په موخه د ۱۳۹۶ هـ ش کال د ليندۍ په ۱۳مه جمهور رييس ازبکستان ته سفر وکړ او له دې هېواد سره يې د اړيکو د نوي باب پرانستو په درشل کې تر ۲۰ زيات تړونونه او هوکړه ليکونه لاسليک

کړل او د دې ترڅنگ له کابل څخه مخامخ ازبکستان ته الوتنې هم پیل شوې.

د افغانستان او ازبکستان تر منځ د دوه اړخیزو امنیتي او سیاسي همکاریو پر پراختیا لومړني مذاکرات په ۲۰۱۷ میلادي کال کې وشول او دواړو هېوادونو د امنیتي او اقتصادي همکاریو د پراختیا په موخه کمېسیونونه جوړ کړل.

د افغانستان د ملي امنیت شورا پخوانی سلاکار حنیف اتمر او په اقتصادي چارو کې د ولسمشر سلاکار ډاکټر همایون قیومي او ورسره پلاوي د ازبکستان په پلازمېنه تاشکند کې د دغه هېواد د بهرنیو چارو له وزیر عبدالعزیز کاملوف سره په لیدنه کې د امنیتي او اقتصادي همکاریو پر بنه والي او پراختیا خبرې وکړې.

په دې لېدنه کې د ازبکستان د بهرنیو چارو وزیر د دوه اړخیزو اړیکو د پراختیا او دوام په موخه امنیتي او اقتصادي همکارۍ مهمې و بللې. نوموړي وویل: د ازبکستان دولت چمتو دی چې د پخوانیو اقتصادي همکاریو په دوام د نویو همکاریو باب هم پرانیزي.

چې د افغانستان ثبات د سیمې د ثبات او اقتصادي پرمختګ له پاره مهم دی او په وینا یې د امنیتي همکاریو دوام او پرمختګ د تروریستي ډلو د خپلو او محوه کولو په لاره کې اساسي رول لري.

چې په دې دوه اړخیزو مذاکراتو کې د همکاریو د سند په رامنځته کېدو هوکړه وشوه او دغه سند د دواړو هېوادونو د ولسمشرانو د لیدني پرمهال لاسلیک شو.

د دې ترڅنگ په سيمه کې له ترهگرۍ سره د مبارزې په موخه د مشترکې
ستراتیژۍ په رامنځته کېدو هم هوکړه شوې وه.

قزاقستان:

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د جمهور رييس محمد اشرف غني او د
قزاقستان د جمهور رييس نور سلطان نظربايوف په حضور کې د دواړو
هېوادونو د اړوندو لوړ پوړو چارواکو له خوا طبيعي پېښو ته د رسېدو او
فرهنگي همکاريو په برخه کې دوه سندونه لاسليک شول.

هغه غونډه کې چې په ۱۳۹۴ هـ ش کال د لړم د مياشتې په ۳۰ مه نېټه په دې
اړه د قزاقستان په پلازمېنه استانه کې جوړه شوې وه جمهور رييس غني په
خپله وينا کې وويل چې : نن افغانستان له قزاقستان او د مرکزي اسيا له
هېوادونو سره د همکاريو ژمنه نوې کوي، ده زياته کړه : پخواني شوروي
اتحاد زموږ د ملتونو په منځ کې واټن پيدا کړی و، خو د دغو دوو ملتونو
اړیکې چې تل پاتې فرهنگي همکاري سره لري ورځ تر بلې زياتېږي او
ريښتيني ثبوت يې د دواړو هېوادونو ترمنځ د فرهنگي همکاريو د سند
لاسليک کول دي .

جمهور رييس غني د قزاقستان د خپلواکۍ ، سوکالی او پرمختگ په برخه کې
د جمهور رييس نور سلطان نظربايوف هلې ځلې وستايلې، زياته يې کړه چې :
د قزاقستان هڅې او بريالۍ تجربې موږ ته دا روحیه راکوي چې د خپل
هېواد د ثبات او پرمختگ له پاره لوی او اساسي گامونه واخلو.

محمد اشرف غني د افغانستان او قزاقستان همکارۍ خو اړخيزه وبللې او
څرگنده يې کړه چې په اقتصادي برخه کې به د باوري ترانزيت او سوداگرۍ

سيستم د رامنځته کولو تر څنگ، په افغانستان کې د قزاقستان او د مرکزي اسيا د نورو هېوادونو پانگونه وهڅوي.

ده زياته کړه چې د اغېزمن سيستم د منځته راتلو تر څنگ د سوداگرۍ او ترانزيت په برخه کې په افغانستان کې د قزاقستان د پانگوني غوښتونکي يم، او موږ په دې برخه کې ټولې اسانتياوې برابروو .

جمهور رييس طبيعي پېښو ته د رسيدنې په برخه کې د دواړو هېوادونو ترمنځ د همکارۍ دغه تازه سند د طبيعي پېښو او افتونو د زيانونو د کچې په کمولو کې گټور وباله او زياته يې کړه چې دا به زموږ د همکاريو د عطف ټکي وي .

نوموړي د دې تر څنگ چې د دواړو هېوادو تر مينځ يې همکارۍ د عطف ټکي وباله ، د طبيعي پېښو په اړه د مبارزې په تړاو يې د لاسليک شوو سندونوپه برخه کې وويل چې : دې سند طبيعي پېښو او افتونو ته لاس رسې لا موثر کړ . جمهور رييس غني ياده کړه چې پراقتصادي همکاريو سربېره په افغانستان کې د قزاقستان بشري پانگوني مرسته کړې ده ، او همدا اوس په دغه هېواد کې يو شمېر افغان محصلان په لوړو زده کړو لگيا دي، او دا موضوع د دواړو هېوادو تر منځ د لا ډېرو کلکو اړيکو د ټينگښت له پاره مهمه ده .

جمهور رييس له ترهگرۍ او د نشه يي توکو پر ضد د مبارزې په برخه کې په گډې او دوامداره مبارزې ټينگار وکړ او زياته يې کړه چې زموږ عمده موخه د هر اړخيزو همکاريو په خاطر، د دواړو هېوادونو ترمنځ د مناسبې سياسي فضا رامنځته کول دي.

محمد اشرف غني وويل: تروريزم بڼه او بد نه لرياو دغه شومه پديده دين، مذهب او سرحد نه پېژني. ده ټينگار وکړ چې په دې برخه کې گډې مبارزې، اساسي تمرکز او پياوړې ارادې ته اړتيا ده.

جمهور ريس وويل چې: د افغانستان او قزاقستان خلک د سولې، ثبات، هر اړخيزې همکارۍ او پرمختگ غوښتونکي دي .

د هېواد جمهور ريس په پای کې د قزاقستان جمهور ريس نور سلطان نظربايوف ته په يو مناسب وخت کې افغانستان ته د ورتگ رسمي بلنه هم ورکړې وه .

د قرغېزستان سفر:

د افغانستان د اسلامي جمهوريت جمهور ريس محمد اشرف غني او د قرغېزستان جمهور ريس سورونباي جين بيکوف د ۱۳۹۷ هـ ش کال د غبرگولي په ۲۴مه نيټه پلازمينه بيشکک کې د دواړو هېوادونو د اړيکو د لا پراختيا، افغان سولې، ترهگرۍ ضد مبارزې او اقتصادي همکاريو په اړه بحث او خبرې وکړې.

د قرغېزستان جمهور ريس بيکوف ولسمشر غني ته د بڼه راغلاست ترڅنگ د افغانانو په رهبرۍ او مالکيت د تلپاتې سولې د تامين ملاتړ وکړ او ويې ويل چې هېواد يې د ترورېزم پر وړاندې د افغانانو د مبارزې قدرداني کوي.

هغه څرگنده کړه: قرغېزستان غواړي د افغان دولت له لارې په افغانستان کې له مېشت قرغېزيانو سره دوامدارې او حمايوي اړيکې ولري.

ولسمشر غني او ښاغلي بيكوف په مختلفو برخو كې يو لړ تړونونه لکه تحصيلي، اقتصادي، ترانزيتي او نظامي همكاريو امضا كړل او دا يې د افغانستان او قرغېزستان لپاره د يو نوي باب پرانيستل ياد كړل. ولسمشر غني د قرغېزستان د جمهور ريس او خلكو د ښې ميلمه پالنې او له افغانستان سره د همكاريو قدرداني څخه مننه وكړه.

سعودي ته سفر:

ښاغلي ولسمشر غني دوه ځلي سعودي عربستان ته ولاړ چې دواړه ځله يې عمره تر سره كړه او په بيت الله شريف كې يې دعا وكړه چې لوی الله دې د افغانستان ځوريدلی ولس او خاوره د كورنيو او بهرنيو منافقينو له منگولو خلاصه كړي، او وروسته يې د سعودي د مقاماتو سره په ليدو كاتو پيل وكړ او ترې وبې غوښتل تر څو د مريي په صفت د پاكستان لاس له افغانستانه لڼد كړي. همدارنگه يې د سعودي د بهرنيو چارو له چارواكو نه غوښتنه وكړه تر څو سعودي كې مېشتو افغانانو ته، په قانوني ډول او د افغانستان په پاسپورټ د كار كولو اجازه ورکړي چې ښاغلي کرزي په خپل ديارلس کلن حکومت کې داسې يو کار نه وو کړی. همدارنگه ولسمشر د عربستان او هوسيانو د لانجې په تړاو د سعودي عربستان ننگه وكړه، همداسې يو دريځ د افغانستان د خلكو د ديني ارزښتونو له مخې د عربستان، امريكا، پاكستان، تركيې او يو شمېر نورو عربي هېوادونو په همغږۍ سره كولى شي افغانستان د مثبت ناپېيلتوب په دريځ كې د منځني ختيځ له ضلعي سره ونښلوي. د همداسې يو سياست غوره كول كېداى شي د سولې په بهير كې د عربستان او يو شمېر راډيكالو كړيو، په ځانگړې توگه راډيكالو ملایانو فعاله ونډه پياوړې كړي او افغانستان كولى شي، له كفر سره د جگړې له لومړۍ كرنښې څخه واېستل شي. دغه ډول

سياست، افغانستان له يو ناپېيلي هېواد له سياست څخه، د يو تيري کوونکي هېواد سياست ته وردننه کړ.

د عربي متحده اماراتو سفر: افغان ولسمشر محمد اشرف غني د ۱۳۹۷ هـ ش کال د کب د مياشتې په ۲۶مه نېټه په يو رسمي سفر عربي متحده اماراتو ته ولاړ.

افغان ولسمشر د افغانستان او عربي متحده اماراتو ترمنځ د لومړي ځل لپاره د گډو همکاريو کمېسيون رامنځته کړ، ددغه کمېسيون په لومړۍ غونډه کې د دواړو هېوادونو له لوري درې مهم تفاهم ليکونه لاسليک شول.

ولسمشر سره د اماراتو دولت له افغانستان سره د اقتصادي او سياسي اړيکو د پياوړي کيدو لپاره دويم سوه ميليون ډالرو مرسته اعلان کړه.

همدارنگه د افغانستان او متحده عربي اماراتو ترمنځ فرهنگي، پوهنې، ورزش، کانونو، انرژۍ او کرنې په برخه کې هوکړه ليکونه لاسليک شول، متحده عربي امارات د هغو هېوادونو څخه دي چې په تېر کې يې هم افغانستان سره په بېلابېلو برخو کې د همکاريو اغېزناک تړونونه لاسليک کړي وو.

عربي متحده اماراتو د افغان سولې له بهيره خپل ملاتړ څرگند کړ، عربي متحده امارات له پنځو کالو راهيسې له افغانستان سره د امنيت د ټينگښت، اقتصاد او بيارغونې په برخه کې د پام وړ مرسته وکړه.

د افغانستان او ترکيې اړيکې:

د ترکيې او افغانستان د اړيکو په اړه همدومره بس ده چې وتلي ترکي سياستوال احمد داوود اوغلو دا اړيکې «بېلگه اړيکې» وبللې او له گډې پولې پرته «گاونډي» او يو بل ته نيردې هېوادونه بلل کېږي، ترکيه او افغانستان د دوه اړخيزو اړيکو اوږد تاريخ لري او دا اړيکې د تاريخ په اوږدو کې دوستانه

پاتې شوې دي. دا چې ترکيه اوسمهال نه يوازې د اسلامي هېوادونو په منځ کې، بلکې د نړۍ په کچه له ځواکمنو هېوادونو شمېرل کېږي او د افغانستان ترڅنگ د سيمې له هېوادونو سره هم نښې اړيکې لري، د دوی دغو نښو دوه اړخيزو اړيکو ته يې ځانگړی اهميت وربښلی دی.

د دغو دوه اړخيزو اړيکو اهميت په بېلابېلو وختونو کې د دواړو هېوادونو د چارواکو له سفرونو هم جوت دی چې وروستی (د اپرېل ۸مه ۲۰۱۸ نيټه) کابل ته، د ترکيې د لومړي وزير بن علي يلدرم سفر و، نوموړي کابل ته د سفر پر مهال له ولسمشر غني، اجراييه رييس ډاکتر عبدالله او نورو افغان چارواکو سره وکتل او له اجراييه رييس سره يې په يوه گډ خبري کنفرانس کې هم گډون وکړ.

د ملي يووالي حکومت له جوړېدو راوروسته د افغانستان او ترکيې اړيکې يوه نوي پړاو ته داخلې شوې او ترکي ولسمشر رجب طيب اردوغان په خپل سفر سره دغه پړاو پرانيست.

اردوغان د ملي يووالي حکومت له جوړېدو کابو يوه مياشت وروسته ۲۰۱۴ د اکتوبر په ۱۸مه نيټه کابل ته راغی. دا له نژدې پنځو لسيزو وروسته افغانستان ته د يوه ترکي ولسمشر سفر وو، او له بله پلوه اردوغان لومړنی بهرنی جگپوړي چارواکی هم شو، چې د ملي يووالي حکومت له جوړېدو وروسته يې کابل ته سفر وکړ په دغه سفر کې د افغانستان او ترکيې ترمنځ د ملگرتيا او همکارۍ ستراتېژيک تړون هم لاسليک شو.

ترکيه هم د افغانستان جيوپوليتيک موقعيت ته په کتلو سره غوښتل چې په افغانستان کې اوږدمهال حضور ولري او له همدې کبله يې له ۲۰۱۴ کال وروسته هم په افغانستان کې د خپلو ځواکونو شمېر کم نه کړ او خپله د اردوغان په وينا، ترکيه په هغه هيواد کې چې له چين، ايران، پاکستان او د

منځنۍ اسيا له يو شمېر هېوادونو سره په گاونډ کې پروت دی د اوږدمهال حضور په لټه کې ده.

له دې سره سره د دواړو هېوادونو ترمنځ په اړيکو کې د بې باوريو زمينې هم رامنځته شوي، ځکه له يوې خوا د ولسمشر لومړی مرستيال جنرال دوستم په ترکيه کې په يو ډول د تبعيد ژوند تېراوه او له بله پلوه د دوستم په گډون له ترکيې څخه د څو تنو افغان سياسيونو له خوا د ملي يووالي حکومت پر ضد يو ابتلاف هم اعلان شو.

د ملي يووالي حکومت له جوړېدو وروسته کابل ته د اردوغان د راتگ تر شا د جنرال دوستم د واک ته رسېدو قضيه هم مطرح وه او له همدې کبله، له حکومت سره د جنرال دوستم د اړيکو خرابېدو او ترکيې ته تبعيد يې پر دغو دوه اړخيزو اړيکو هم خپل اغېز لرلی دی، افغان حکومت د دغې بې باورۍ د له منځه وړلو لپاره يو لړ گامونه هم پورته کړل چې له دې جملې په فتح الله گولن پورې د تړليو افغان ترک بنوونځيو د مديريت قضيه هم د يادولو وړ وه. ولسمشر اشرف غني هم دوه ځله ترکيې ته سفر وکړ لومړی سفر يې د ۲۰۱۵ ميلادي کال د ډسمبر مياشت کې و، چې هلته يې د دواړو هېوادونو د سوداگريزې شورا په غونډه کې هم گډون وکړ او دويم هغه يې د ۲۰۱۷ کال په ډسمبر کې د قدس په اړه د اسلامي هېوادونو د مشرانو په کنفرانس کې گډون و.

اندونيزيا:

د ۱۳۹۶ کال د سلواغې په ۹مه نېټه له لسگونو کلونو وروسته د اندونيزيا جمهور رييس افغانستان ته سفر وکړ، د نوموړي سفر د سولې په برخه کې بنسټيزه پيغام درلود او د افغانانو په مشرۍ يې د سولې له بهير څخه د اندونيزيا په څېر د يوه غښتلي اسلامي هېواد ملاتړ وښود، دا سفر او ديپلوماتيکې اړيکې

د دواړو هېوادونو ترمنځ له ۴۰ کلنو وروسته وشوې. دې سفر وښوده چې افغانستان په بهرني سياست کې غښتلی مقام خپل کړی، د اندونيزيا جمهور ريس د افغانستان له سولې او ثبات کلک ملاتړ وکړ او د سولې په تړاو يې په دغه هېواد يوه ناسته ترسره کړه چې د اسلامي هېوادونو عالمانو په کې له افغان سولې ملاتړ وکړ او د افغانستان جگړه يې ناروا وبلله.

د جاپان سره اړيکې:

ولسمشر د ۲۰۱۶ ميلادي کال جاپان ته سفر وکړ چې له ولسمشر شينزو ابي سره په ليدنه کې يې د افغانستان لپاره د جاپان له پراختيايي پروژو، روزنيزو پروگرامونو او د سولې له پروسې څخه د نوموړي هېواد ملاتړ او همکاريو پرڅرنگوالي او پراختيا خبرې وکړې. ولسمشر د جاپان له خلکو مننه وکړه چې په بېلابېلو پړاوونو کې د افغانستان له خلکو سره د پراختيايي پروژو په برخه کې همکاري کړې ده.

ولسمشر غني په ځانگړې توگه د افغان پوليسو د روزنې او وړتياوو د لوړاوي لپاره د جاپان مرستې مهمې وبللې. ښاغلي ابي وويل افغانستان او جاپان د تاريخ په اوږدو کې مثبتې او رغنده اړيکې درلودې او ددې اړيکو پر پراختيا يې ټينگار وکړ ده افغان لوري ته وويل: چې هېواد يې د سولې له بهير څخه ملاتړ کوي او ډاډ يې څرگند کړ چې د سولې بهير د برياليتوب لپاره به له افغان حکومت سره همکاري او همغږي پراخه کړي، دواړو لوريو د همکاريو پر پراختيا او دوام ټينگار تر څنگ د کابل پروسې او تاشکند کنفرانس د پريکړو د عملي کيدو او د څو اړخيزو ميکانيزمونو له چارو څخه پر ملاتړ هوکړه وکړه.

د جاپان ولسمشر په افغانستان کې د شويو پرمختگونو له امله خوښي څرگنده کړه او ويي ويل د جاپان حکومت د ولسمشر غني په مشرۍ له هغو پرمختگونو

څخه چې په تېرو څلورو کلنو کې شوي، خوښ دي او دغه پرمختگونه ورته مهم دي.

د جاپان ولسمشر له افغانستان سره د همکارۍ په موخه په بېلابېلو برخو لکه، ښوونه او روزنه، اقتصاد، سياست، کانونه، کرنه، سوداگرۍ او ترانزيت برخه کې د هر ډول مالي او تخنیکي همکاريو مرستې ژمنه وکړه.

د امريکا سفر:

ښاغلی ولسمشر غني د خپل ملگري ډاکټر عبدالله سره متحده ايالاتو ته سفر وکړ او هلته يې د متحده ايالاتو دواړو مجلسونو ته هر اړخيزه وينا وکړه، داسې وينا چې د متحده ايالاتو په تاريخ کې امريکايي سناتورانو ته چا داسې وينا نه وه کړې، د دې وينا متن دومره امريکايي سناتورانو ته په زړه پورې او حيرانوونکې و چې وروسته له هر بند نه به امريکايي سناتوران په پښو دريدل او د لاسونو پرکهارۍ به يې ورته کاوه.

د ښاغلي ولسمشر وينا په ډير عالمانه انداز سره ترسره شوه چې په کې د افغانستان کورني او بهرني سياست په ډېر وضاحت سره بيان شو، د متحده ايالاتو خلک او حکومت يې د افغانستان سره د مرستو د دوام لپاره يو ځل بيا ژمن کړل.

حال دا چې ښاغلی کرزی د افغانستان د ولسمشر په توگه په خپل وخت کې امريکايانو ته يو مداري او د دوه مخي سياست درلودونکی سياستمدار معرفي شوی وو، او په کراتو په بين المللي ميډيا کې د مداري او دوه مخي سياست درلودونکی سياستمدار په نوم نومول شوی و.

د افغانستان د اسلامي جمهوريت جمهور رييس محمد اشرف غني د ۱۳۹۴ لمريز کال د وري په ۵مه امريکا ته د خپل رسمي سفر په ترڅ کې جمهور رييس بارک اوباما سره په سپينه ماڼۍ کې وکتل.

په دغه کتنه کې دواړو لورو د دواړو هېوادونو ترمنځ په بېلابېلو برخو کې د همکاريو د پراختيا، د افغانستان د امنيتي ځواکونو د پياوړتيا، د تروريزم پر خلاف د گډې مبارزې، د سيمه ايزو همکاريو، له افغانستان سره د امريکا د اقتصادي مرستو او د سولې د بهير په باب بحث او خبرې اترې وکړې.

همدا راز په دغه کتنه کې د ستراتيژيکو اوږد مهالو همکاريو د موافقه ليک او د دواړو هېوادونو ترمنځ د امنيتي او دفاعي تړون په چوکاټ کې د گډو ژمنو په عملي کولو باندې ټينگار وشو.

بيا د افغانستان او امريکا جمهورو رييسانو په يوه گډ خبري کنفرانس کې گډون وکړ او د خپلو مذاکرو د نتيجو په باب يې رسنيو ته معلومات ورکړل.

جمهور رييس اوباما جمهور رييس غني او ملگري پلاوي ته يې د ښه راغلاست په ترڅ کې وويل: چې جمهور رييس غني او ډاکټر عبدالله عبدالله په خپل هېواد کې په سوله ايز ډول د واک لومړنی لېږد په ډيموکراتيک ډول ترسره کړ او اوس د ملي وحدت حکومت رهبري کوي چې د افغانستان د خلکو د تنوع، ژمنې او کلک هوډ منعکس کوونکي دي.

ده وويل چې: له ۱۳ کلونو وروسته په افغانستان کې د امريکا محاربي ماموريت په مسوولانه ډول پای ته ورسېد او له دې وروسته د افغانستان امنيتي ځواکونه په خپل هېواد کې د سراسري امنيت د ټينگښت مسووليت پخپله غاړه لري، دغه ځواکونه د خپل هېواد لپاره قرباني ورکوي او د هرې ورځې په تېرېدو سره لا نور هم غښتلي کېږي.

د امريکا جمهور رييس د ملي وحدت د حکومت له مشرتابه څخه د مننې په ترڅ کې وويل چې دغه سفر د دواړو هېوادونو ترمنځ په اړيکو کې د نوي فصل د پرانيستلو لپاره يو فرصت برابر کړ.

بارک اوباما له افغانستان سره د امريکا د امنيتي همکاريو پر دوام باندې د ټينگار په ترڅ کې وويل چې موږ هڅه کوو ترڅو د افغانستان امنيتي ځواکونه وروزو، مشورې ورکړو، تمویل او تجهيز يې کړو.

جمهور رييس اوباما څرگنده کړه چې د ۲۰۱۵ ميلادي کال تر پايه پورې به، د امريکا ۹۸۰۰ سرتيري په افغانستان کې پاتې شي.

بارک اوباما وويل چې: موږ د يو ځواکمن افغانستان لپاره خپلې اړيکې لا پياوړې کوو او افغانستان بايد په داسې ځای بدل نه شي چې له هغه ځايه تروريستي بريدونه ترسره شي، ده د افغانستان په مشرۍ د سولې له بهير څخه د ملاتړ په ترڅ کې وويل چې جمهور رييس غني له پاکستان سره سولې ته د رسېدو په موخه کار کړی دی چې دا د سولې د بهير د څارنې لپاره يوه مهمه چاره ده. افغانستان او امريکا موافقه لري چې طالبان بايد خپلې اړيکې له القاعدې سره وشلوي، له تاوتریخوالي لاس واخلي، د افغانستان قوانين ومني او د بنځو د حقونو ملاتړ وکړي.

د امريکا جمهور رييس وويل: چې د افغانستان لومړۍ مېرمن رولا غني به له مېرمن ميشل اوباما سره په گډه په افغانستان کې د بنځو د حقونو د تامين لپاره هاند او هڅې وکړي.

جمهور رييس اوباما په دې باندې د ټينگار په ترڅ کې چې امريکا له افغانستان څخه خپل ملاتړ ته دوام ورکوي وويل چې په وروستيو کلونو کې د روغتيا او پوهنې او په نورو بېلابېلو برخو کې مهم بدلونونه رامنځته شوي دي او د امريکا حکومت هڅه کوي ترڅو خپلې مرستې د افغانستان د حکومت د لومړيتوبونو له مخې دغه هېواد ته وړاندې کړي، ترڅو له هغو څخه گټورې نتيجې ترلاسه شي.

وروسته د افغانستان جمهور رييس محمد اشرف غني د خپلو خبرو په ترڅ کې د افغانستان له لوړ پوړي پلاوي څخه د امريکا د حکومت د مشرتابه د مېلمه

پالنې او هرکلي او همدا راز له افغانستان سره په بېلابېلو برخوکې د امريکا د متحده ايالاتو له مرستو څخه مننه وکړه.

جمهور رييس غني په افغانستان کې د بنځو د حقونو تامين ته د اشارې په ترڅ کې وويل چې اوس مهال په بنوونځيو او د لوړو زده کړو په بنسټونو کې درې ميليونه نجونې په زده کړو بوختې دي چې دا د افغانستان لپاره يوه ستره لاس ته راوړنه گڼل کيږي. ده دې ته په اشارې سره چې د افغانستان په کابينه کې په سلو کې شل سلنه بنځې شتون لري وويل، داسې ورځ به هم راشي چې د افغانستان جمهور رييسه به يوه بنځه وي.

ده د هېواد د امنيتي ځواکونو له سربښندنو څخه د قدرداني په ترڅ کې وويل: زه خوښ يم چې دغه ټکي څرگندوم چې له افغانستان څخه د ۱۲۰ زرو نړيوالو ځواکونو په وتلو سره هيڅ ډول امنيتي تشه نه ده رامنځته شوې.

جمهور رييس غني څرگنده کړه چې افغانستان له تروريزم سره د مقابلې توان لري. تروريستان له اسلام څخه استازيتوب نه کوي ځکه چې اسلام هغه دين دی چې حقايقو، تمدن، همکارۍ او نیکو کارونو ته پاملرنه لري.

ده زياته کړه چې تروريزم ازادي بڼوونکي تشکلات نه دي، بلکې وړانونکي او وژونکي ډلې دي موږ بايد له هغوی سره د مبارزې لپاره گډه ژمنه ولرو.

جمهور رييس د دغې پوښتنې په ځواب کې چې له څه ډول انتظار سره امريکا ته راغلی دی او له کومو هيلو سره بيرته افغانستان ته ځي وويل: زموږ انتظار دا و چې د دواړو هېوادونو ترمنځ اړيکې لا ټينگې او د دوامدارو همکاريو لپاره، يو واضح او عملي ليد لوری رامنځته شي او بايد ووايم چې دغه تغيير رامنځته شوی دی.

جمهور رييس محمد اشرف غني زياته کړه: نن د امريکا دولت افغانستان خپل د باور وړ شريک او اعتبار لرونکی همکار گڼي او د هغه هېواد لخوا ترسره شوي تعهدات د کتنې وړ دي او د ۲۰۱۷ ميلادي کال لپاره د افغانستان د

امنيتي ځواکونو د تمویل وړاندیز به بالاخره، څلور اعشاریه یو میلیارد ډالرو نه ورسپړي.

جمهور رییس غني د خپلو خبرو په دوام وویل چې تېره ورځ د دواړو هېوادونو ترمنځ د اقتصادي همکاريو یو نوی چوکاټ جوړ شو چې د امریکا ۸۰۰ میلیونه ډالره مرسته به، د اصلاحاتو د شرایطو له مخې د افغانستان د بودجې له لارې ولگول شي، خو له ټولو مهمه دا چې د امنیتي همکاري په ډول کې انعطاف رامنځته شوی دی او دغه انعطاف زموږ د امنیتي ځواکونو او خلکو د اعتبار سبب کیږي او په عین حال کې سیمې او نړۍ ته دا ثابتوي چې دغه همکاري لنډمهالې او ژر تېریدونکې نه دي، بلکې دوامدارې او د اعتبار وړ دي.

په دغه خبري کنفرانس کې جمهور رییس اوباما د دواړو هېوادونو ترمنځ د ستراتیژیکو همکاريو په اړه د یوې پوښتنې په ځواب کې وویل: موږ غواړو چې افغان امنیتي ځواکونه خپل فعالیتونه د افغانستان د امنیت د ټینګښت لپاره، د خپل هېواد د وسله وال پوځ د اعلیٰ سر قوماندان په رهبرۍ ترسره کړي او زموږ موخه دا ده ترڅو مطمین شو چې د افغانستان د امنیتي ځواکونو یو قوي او همیشنی همکار یو.

د افغانستان او سویلي اسیا په تړاو د امریکا متحده ایالتونو ستراتیژي اعلان: د ډونالډ ټرمپ په مشرۍ د نوې ادارې له رامنځته کېدو وروسته، امریکایي ستراتیژي جوړونکو سره له نیردې د ولسمشر د کار او هلو ځلو په پایله کې امریکا د افغان جګړې په تړاو روښانه او واضح ستراتیژي اعلان کړه، چې د افغان حکومت له لوري یې هم هرکلی وشو. په دې ستراتیژي کې د افغانستان دوامداره ملاتړ او د شرایطو پر اساس پوځي پرېکړې هغه مهم ټکي وو چې عملاً یې د جګړې په ډګر کې، د افغانستان لویه لاسته راوړنه ثابتوله. دا د ملي وحدت حکومت د فعال بهرني سیاست لاسته راوړنه وه چې تر دې وروسته، د

ترهگری په منشاء ډېر تمرکز کېده او دې ستراتيژي د جگړې ډگر د افغان خواکونو په گټه اړولی و. ددې ستراتيژي تر اعلان وروسته لاندې موضوعات تر پخوا ډېر پياوړي څرگندېدل:

1. په پاکستان د فشارونو زياتوالی او د ولسمشر ټرمپ له لوري د ترهگرو د ملاتړي په توگه د پاکستان تورنول

2. د افغان امنيتي خواکونو اوږد مهاله ملاتړ او تر څنگ يې د هغوی د تجهيز لپاره پراخې هڅې

3. د ترهگری پر ضد مبارزه کې د امريکايي او نړيوالو خواکونو د مهالوېش نه ټاکل: چې له افغانانو يې اوږد مهاله ملاتړ ثابتاوه

4. د افغان حکومت په مشرۍ د سولې د هڅو ملاتړ

5. په اقتصادي برخه کې له افغان حکومت سره گډ کار، خو افغانستان پخپلو پښو ودرېږي

6. او د خپلې ستراتيژۍ پراخول، خو په سيمه ييزه کچه افغانستان له روان حالت څخه د خلاصون حل لاره ومومي

اروپا ته سفر

د افغانستان د اسلامي جمهوريت ولسمشر محمد اشرف غني د ۲۰۱۶ ميلادي کال د جولای په ۸ مه په وارسا کې، د ناټو سرمشريزې په حاشيه کې د اروپايي ټولني د بهرنيو اړيکو له مشرې فډريکا موغيريني سره وليدل.

په دغه کتنه کې دواړو لوريو د افغان کډوالو د ستونزو د اساسي حل، د اروپايي ټولني او افغانستان ترمنځ د اقتصادي او سياسي اړيکو پر ټنگښت وغږيدل.

د اروپايي ټولني ځانگړې استازې مېرمن فډريکا موغيريني په بېلابېلو برخو کې، د ملي يووالي حکومت کونښنونه او لاسته راوړنې د قدر وړ وبللې.

هغې زياته كړه: د امنيت د تامين، د بنځو د حقونو، د اقتصادي او لويو پروژو د تطبيق په برخه كې د ملي يووالي حكومت كوشنونو افغانستان ته د اروپايي ټولني پام او باور ډېر كړی دی.

اغلي موغريني له افغانستان سره د اقتصادي همكاريو په موخه د بروكسل كنفرانس لپاره د تياريو يادونه وكړه او هيله يې څرگنده كړه چې د افغانستان نړيوال متحدين به، په بروكسل ناسته كې له افغانستان سره د خپلو همكاريو ژمنې تازه كړي.

هغې وويل: په پام كې ده چې د بروكسل ناستې څخه يوه شپه دمخه د افغانستان او سيمې د پرمختگونو او اړوندو موضوعاتو په هكله هر اړخيز بحث وشي.

ولسمشر غني د افغانستان د لاسته راوړنو، په سيمه كې د اقتصادي همكاريو، انكشافې پروژو، پرمختگونو او شته فرصتونو په برخه كې د سيمې د هېوادونو د رول د څرگنتيا لپاره دغه وړ بحث مهم او گټور وباله.

د اروپايي ټولني استازې د نړۍ په بېلابېلو هېوادونو كې، د افغان كډوالو ستونزو ته په اشارې وويل د افغان كډوالو ستونزې ته بايد قانوني او دايمي حل لاره ولټول شي.

جمهور رييس غني وويل: كه يونان په ډله ييزه توگه افغان كډوال وباسي، نو دا كار به د كډوالو ستونزې نورې هم زياتې كړي، د دې لپاره بايد يو منظم پلان ترتيب او تطبيق شي.

همدارنگه جمهور رييس د اروپايي ټولني د بهرنيو اړيكو له ځانگړې استازې څخه وغوښتل چې د افغانستان وضعیت ته په پام د افغان كډوالو د ستونزې د حل په برخه كې همكاري وكړي.

د افغان حكومت قوي بهرنی سیاست او اړيكو اروپايي ټولنه دې ته قانع كړه چې له افغانستان سره نوره دلچسپي هم وښيي او مرستې وكړي، هماغه وه چې اروپايي ټولني د افغانستان لپاره درې سترې غونډې جوړې كړې .

۱- د افغانستان لپاره د بروکسل غونډه (۲۰۱۶ د اکتبر ۵): بروکسل کې له افغانستان سره د مرستندويه هېوادونو او نړيوالو سازمانونو په غونډه کې له افغانستان سره د راتلونکو څلورو کلونو لپاره ټولټال ۱۵ اعشاريه ۲ ميليارده ډالره مرسته اعلان شوې وه.

غونډې ته د افغان ولسمشر محمد اشرف غني وينا: افغانستان د اقتصادي ودې، فساد سره مبارزې او بشري حقونو برخه کې پرمختگ کړی دی، خو هېواد يې په دې لړ کې د نړيوالې ټولنې رغنده ملاتړ ته اړتيا لري افغانان کولی شي سوله راوړي موږ به سوله راوړو موږ رغوونکي سياست ته ژمن يو، ويجاروونکي سياست ته نه!

د غونډې پای کې د نړيوالې پرمختيا برخه کې د اروپايي ټولنې کميشنر نيوين ميمیکا، د مرستو دغه کچه د پام وړ وبلله

د مرستو دغه کچه د ۲۰۱۲ کال توکيو کنفرانس له مرستو لږ توپير درلود، په هغه کنفرانس کې هر کال لپاره له افغانستان سره د ۴ ميليارده ډالرو مرستې ژمنه شوې وه.

له غونډې مخکې داسې تمه کېده چې بنايي د يوه کال لپاره به د درې ميليارده ډالرو ژمنې وشي، خو د غونډې په پای کې د ډيرو زياتو مرستو ژمنه ورسره وشوه چې دا د ملي وحدت حکومت د قوي ډيپلوماسي، بهرني سياست او د غونډې د بڼه مديريت ښکارندوی وه. په دې غونډه کې له افغانستان نه غوښتنه وشوه، چې له فساد سره د مبارزې او اروپا کې د نه منل شويو کېدوالو ستونزو برخه کې نور اقدامات وکړي.

د غونډې پر دويمه ورځ ولسمشر محمد اشرف غني وويل: تر راتلونکو درو کلونو پورې به افغانستان کې د اوبو د کنټرول او د بندونو پروژې پيلې کړي. وړاندې ولسمشر غني ژمنه کړې وه چې تر راتلونکو پنځو کلونو پورې به

افغانستان کې ۲۱ بندونه ورغوي، چې پيل يې د هرات له سلما او د میدان وردگو د چک له بندونو و.

اروپايي ټولني په دغه غونډه کې له افغانستان سره د ۵ ميليارډو يورو پنځه اعشاريه شپږ ميليارده امريکايي ډالره مرستې اعلان کړې. د لويو مرستندويانو له ډلې بریتانیا، جرمني او هند هر يوه يو ميليارډ ډالره مرسته اعلان کړه.

جاپان د پناه غوښتونکو او په کور دننه د بې ځايه شويو کسانو لپاره د ۵۰۰ ميلیونه ډالرو تر څنګ افغانستان کې د پرمختيا لپاره د نورو ۴۰۰ ميلیونو ډالرو مرستې ژمنه وکړه. په نورو مرستندويانو کې ترکيې ۶۰۰ ميلیونه، پاکستان ۵۰۰ ميلیونه، سعودي عربستان ۱۰۰ ميلیونه او ډنمارک د ۲۶۰ ميلیونو ډالرو مرستې اعلان کړی وې.

دغه راز ناروې ويلي وه: چې له افغانستان سره به د څلورو کلونو مودې کې هر کال د ۲۸ ميلیونو ډالرو مرسته کوي.

د غونډې په جريان کې د اروپايي ټولنی د بهرنيو چارو مشري فيډريکا مورگيني وويل: موږ به تر ۲۰۲۰ ميلادي کال پورې له افغانستان سره خپل ملاتړ ته دوام ورکړو، اروپايي ټولنه به له افغانستان سره وي.

د ملګرو ملتونو پخواني سرمنشي بان کي مون غونډې ته وينا کې وويل: له ټولو اړخونو غواړم چې افغانانو ته د کار او ښې حکومتولۍ زمينه برابره کړي، بې وزلي له منځه يوسي، په راتلونکې کې يو حساب ورکوونکی حکومت ولري او افغان حکومت هم د خپلو ستونزو هواري او د سولې راتګ په لومړيتوبونو کې راولي، افغان سوله سيمه بيزه همکاري غواړي.

د امريکا د بهرنيو چارو پخوانی وزير جان کېري غونډې ته وويل: افغانستان ته مې ډېر سفرونه وکړل، د ساتور او د بهرنيو چارو د وزير په توګه، د ملي يووالي حکومت مشرتابه د افغانانو ډېری ستونزې پخپلو کې سره حل کړي دي

زه نن دلته د افغانستان د راتلونکې په اړه ډاډه يم، ځکه چې هر کال د افغانستان او نړيوالو ملگرو او شريکانو ترمنځ همکاري او ملگرتيا پياوړې کېږي. افغانستان او اروپايي اتحاديې دغه غونډه کې د (مخکې پرته لار) په نوم يوه هوکړه لاسليک کړه چې په کې د هغو کېدوالو په اړه ويل شوي چې په اروپايي هېوادونو کې يې د پناه غوښتنليکونه رد شوي وو.

بل لور ته د اروپايي شورا مشر ډونلډ ټيسک وويل: اروپايي ټولنه تمه لري افغانستان به د هغو کېدوالو په بېرته ستونلو کې ورسره همکاري وکړي چې د سياسي پناه غوښتنليکونه يې ناکامه شوي يا نه دي منل شوي.

۲- د افغانستان لپاره د جينوا غونډه (۲۰۱۸ د نومبر ۶): جينوا کې د افغانستان د پرمختگ په اړه نړيواله غونډه، د ۲۰۱۸ ميلادي کال د نومبر د مياشتې په ۶مه نيټه پيل شوه چې دوه ورځې يې دوام وکړ، په دغه غونډه کې د افغانستان په گډون د ۶۰ هېوادونو د بهرنيو چارو وزيران، مرستيالان او د ملگرو ملتونو په شمول د ۳۰ نړيوالو بنسټونو استازيو برخه لرله.¹⁴

جينوا غونډه له بروکسل او وارسا غونډو وروسته د افغانستان لپاره مهمه بلل کېده.

د يادې غونډې لپاره د چمتوالي مسووليت د افغانستان ماليې، بهرنيو چارو وزارتونو او افغانستان کې د مرستندويه ټولني يا يونما درلود.

افغان ولسمشر محمد اشرف غني د غونډې څنډه کې د شخصي سکتور په تړاو يوه وينا کې وويل: کره مهمه ده په ځانگړي توگه په افغانستان کې، د ثبات لپاره او د کوکنارو د گوانډ د مخنيوي لپاره. خو کرکيله له مارکېټ موندلو پرته شونې نه ده او بريالي کېږي نه، زموږ پاملرنه د مارکېټ جوړولو ته ده او د دې لپاره اجنډا هم لرو.

¹⁴: سيال، حامد، د ولسمشر بهرني سياست او لاسته راوړنې يې، راتلونکي او ليکوال،

د افغانستان موقعيت د راتلونکي لپاره سره زر دی زموږ د نړۍ نښلولو او دا ستراتيژيک موقعيت زموږ په گټه تمامېږي، زموږ پيغام نړيوالو ته د همکارۍ او ملاتړ دی.

موږ ځوانان لرو خو مخې ته مو خنډونه دي، له موږ سره همکاري وکړی چې دا خنډونه له منځه یوسو او فرصتونه رامنځ ته کړو.

ښاغلي غني زياته کړه: موږ اروپا کې د لويو پېرودونکو په شراکت پسې گرځو کله چې تاسو زموږ توکي رانيسې دا يو تړون رامنځته کوي، او مانا يې دا ده چې ښځې او ځوانان قوت مومي يو په بل پسې داسې سکتورونه دي، له مخابراتو نيولې تر نساجي پورې داسې ساحې شته چې موږ ته د ټولو لپاره د گټورو اړيکو وړتيا را په برخه کوي.

په دې غونډه کې افغان ولسمشر محمد اشرف غني نړيوالې ټولنې ته د شويو ژمنو په اړه معلومات ورکړل.¹⁵

د دغې ناستې هدف د نويو ژمنو ترلاسه کول نه، بلکې د هغو مالي مرستو په اړه حساب ورکول ول چې افغان حکومت په ۲۰۱۶ ميلادي کال کې د بروکسل په غونډه کې تر لاسه کړې وې. تر څو د مرسته کوونکو هېوادونو او د مرسته کوونکو سازمانونو استازي غواړي پوه شي د دوي پيسې تر دې ډمه د افغانانو ژوند تر کومه بريده بدل کړی.¹⁶

¹⁵: په بهرني سياست کې د افغان ولسمشر ترسره کړي کارونه، ويکيپېډيا.

¹⁶: له منځني اسيا سره د ولسمشر تودې اړيکې، زما څيړنيزه مقاله، ۱۳/۳/۱۳۹۸.

څلورم څپرکی

د هيواد اقتصادي وضعيت

ولسمشر غني ان د ټاکنيزو کمپاينونو پرمهال ولس ته ويلي وو چې بهرنی مرستې او بسپنې د اوږد مهال له پاره زموږ ستونزې نشي حلولى، نو د همدې لپاره يې له ولس سره يوه مهمه ژمنه دا وه چې واک ته له رسېدو وروسته به د افغانستان د کواکه او جنگ خپلي اقتصاد د ودې لپاره پام وړ او اساسي کارونه کوي.

واک ته له رسېدو وروسته چې نړيوال ځواکونه له افغانستان څخه په وتلو وو، لومړي شپږ مياشتې ولسمشر غني خپل تمرکز په امنيتي وضعيت باندې زيات کړ. د همدې لپاره يې بهرني سفرونه وکړل، د امنيتي او دفاعي ځواکونو د تمويل او تجهيز لپاره يې د نړيوالو ژمنې تازه کړې؛ ځکه د ټولنيزو، انکشافی، اقتصادي او نورو چارو لپاره امنيت تر ټولو مهم و چې د افغانستان د بقا مسله ورپورې مستقيماً تړلې وه.

تر څو چې امنيتي وضعيت د ډاډ وړ نه وي، نو پانگوال او تاجران په افغانستان کې پانگونې او سوداگرۍ ته زړه نه ښه کوي او له دې بغير اقتصادي وده ستونزمنه او ناشونې ده. د دې ترڅنگ يې د انرژۍ توليد ته هم پام ډېر کړ، په دې برخه کې يې د کار او پانگونې گڼ فرصتونه نړيوالو او ملي پانگوالو ته تشریح کړل او هغوی يې په دغو برخو کې پانگونې ته وهڅول. دا مهال د هېواد په داخل کې د ابي، لمريزې او بادي برېښنا د توليد په برخه کې گڼې پانگې جذب شوي او لا هم د جذب په حال کې دي، ځکه ولسمشر برېښنا،

زيربنا بولي او په هېواد کې د صنعت او اقتصادي ودې لپاره برېښنا د امنيت هومره اړينه او مهمه ده.

ولسمشر غني د همدې لپاره ترانزيتي او هوايي دهلبزونو ته هم پام ډېر کړ، چې دا مهال افغانستان له گڼو هېوادونو سره هوايي دهلبزونه لري، وروستی يې له چين سره پرانيست او د دغه دهلبز له لارې يې د افغانستان جلغوزي چين ته صادر کړل. ښاغلي غني د پکتیکا، پکتيا او خوست ولايتونو خلکو ته وويل: چې د دغو ولايتونو جلغوزيو ته به خاصه پاملرنه کېږي او ستاسو مسووليت دا دی چې د جلغوزيو له ونو څخه ساتنه وکړئ. همدا رنگه د هوايي دهلبزونو له لارې به شاوخوا يو ميلون ټنه افغاني توکي صادرېږي، چې تر دې دمه ۵۰۰ ټنه جلغوزي چين ته صادر شوي دي، دا د افغانستان په تاريخ کې لومړی ځل دی چې نړۍ ته يې هوايي دهلبز لاره پرانيستله.

همدا شان غني د لاجوردو لاره چې پخوا به يې ورته د ورېښمو لاره ويله؛ په هرات ولايت کې پرانيسته په دې سره يې يو تاريخي موقعيت بيا راژوندی کړ. اوس افغان تجاران کولی شي چې په اسانۍ سره خپل مالونه اروپايي هېوادونو ته صادر کړي او افغان حکومت په دې باور وه چې له دې لارې به، افغان محصولاتو ته بازارونه پرانيستل شي او سوداگري به ورسره اسانه شي.

ولسمشر غني په دې کارونو سره داخلي عوايد زيات کړل، د افغانستان په لوېدلې اقتصاد کې يې يو ځل بيا تحرک ايجاد کړ او باوري وه چې په دې برخه کې به نور ډېر داسې پرمختگونه وشي چې د هېواد او خلکو د ژوند اوسنی وضعیت ورسره مثبت بدلون ومومي. ولسمشر غني له دې سره د افغانانو زړونه يو ځل بيا لاسته راوړل او کړې ژمنې يې عملي کړې.

اقتصادي وده

له ۲۰۰۱ کال راهيسې تر ۲۰۱۲ کال پورې د افغانستان کلي اوسط اقتصادي وده ۹ سلنه وه. په دغه ټول پړاو کې تر ټولو ښه کال ۲۰۰۹ کال و، چې اقتصادي وده په کې ۲۱ سلنه وه. خو له ۲۰۰۹ کال وروسته، اقتصادي وده په کمېدو شوه. په ۲۰۱۰ کال کې ۸،۴ سلنه، په ۲۰۱۱ کال کې ۶،۱ سلنه، په ۲۰۱۲ کال کې ۱۴،۴ سلنه، په ۲۰۱۳ کال کې ۱،۹ سلنه، په ۲۰۱۴ کال کې بيا ۲ سلنه، په ۲۰۱۵ کال کې ۲،۴ سلنه، په ۲۰۱۶ کال کې ۲،۸ سلنه، په ۲۰۱۷ کال کې ۳،۲ سلنه او په ۲۰۱۸ کال کې ۳،۵ سلنه شوه. په ۲۰۱۴ ميلادي کال کې ملي بوديجه ۷۱٪ په بهرنيو مرستو تکيه وه او ۲۰۱۸ ميلادي کال کې ۵۱٪ وه همداراز ۲۰۲۴ ميلادي کاله پورې به د افغانستان د ۹٪ اقتصادي ودې او ۲۵ بيلونه ډالر GDP په جوړولو سره ملي بوديجه په خپله پوره کړي. حکومت ۲۰۱۸ ميلادي کال کې په بيسارې توگه زياته ۹۱٪ انکشافی بودجه لگولې.

د افغانۍ ارزښت

د ملي وحدت حکومت په دوره کې د افغانۍ ارزښت ولې ورځ تر بلې کمېده، عمده لاملونه يې په لاندې ډول کېدلې شي. پخوا هم د افغانۍ ارزښت د افغانستان د اقتصاد له کبله لوړ نه و، بلکې د افغانۍ ارزښت ډېری مهال مصنوعي بڼه درلودلې او افغانۍ به ډېری مهال پر ډالرو متکي وه.

سياسي او امنيتي بې ثباتي او کرکېچن حالت: په مارکېټ کې د افغانۍ تقاضا کمېدل له دې وړاندې ډېرو افغانانو له بهرنيانو سره کارونه کول او په بدل کې به يې تنخواوې په ډالرو کې ترلاسه کولې، دوي به دغه ډالر مارکېټ ته عرضه کول او له مارکېټ څخه به يې افغانۍ ترلاسه کولې؛ دې پروسې چې د افغانۍ

تقاضا په کې شامله وه او ترڅنگ به يې افغان حکومت هم د افغانۍ د نرخ لوړولو په موخه کله کله مارکېټ ته ډالر عرضه کول، نو دې به بيا په مارکېټ کې د افغانۍ تقاضا ډېروله او د افغانۍ ارزښت به يې لوړاوه، دا چې ډېرې انجيوگانې يا تړل شوې او يا يې کارونه کم شوي وو، نو ورسره په مارکېټ کې د افغانۍ تقاضا راکمه شوې وه.

په نړېوال مارکېټ کې د ډالر نرخ لوړېدل او هېواد ته د بهرنيو مرستو کمېدل يې بل لامل وه.

بې کاري

که څه هم په افغانستان کې د بې کاري په اړه کره او دقيق ارقام نه وو، خو په افغانستان کې تقريباً ۱۳ ميليونه خلک بې کاره او يا په کم مزد کار کاوه، چې د بې کارانو شمېره ورځ تر بلې زياتيده.

په موقتي توگه د بې کاري د ختمولو لپاره اړينه وه، چې زراعت ته پاملرنه وشي، ځکه د افغانستان ډېری خلک له زراعت سره تړل شوي دي، د دې ترڅنگ د افغانستان د معادنو سکتور هم ډېرې وړتياوې لري او په کارموندنه کې مهم رول لوبولی چې په ورستيو کې د بیکاری کچه يو څه راکمه شوه چې علت يې د ملي وحدت حکومت لخوا د کرنې پرمختگ، د سيميزو لويو پروژو افتتاح او د کانونو ښه مدیریت و.

صادرات او واردات

د افغانستان اقتصادي بنسټ د صادراتو له لارې پياوړی کیدی شي، صادرات کولی شي چې هېواد د اقتصادي بحران نه وباسي کلونه وړاندې دخلق ډموکراتیک حکومت په وخت کې د افغانستان د صادراتو او وارداتو گراف

موازي روان و او هم د صادراتو لپاره حکومت جدي او بنيادي کارونه کړي وو، دبيلگې په توگه په منطقه کې منظم رقابت او دخپلو توکو لپاره يو خاص او ځانگړی نوم د صادراتي توکو، د ساتنې لپاره پرمختللي وسايل او ځايونه جوړ شوي وو، د خلقيانو او له دې نه وړاندې حکومتونه په دې وتوانيدل چې دافغانستان دصادراتو لپاره بنيادي او اساسي کارونه ترسره کړي او هم د خپلو کورني توليدي توکو لپاره ښه بازارونه پيدا کړي.

په ټوله نړۍ کې هر حکومت او نظام غواړي چې اقتصادي بنسټ دصادراتو له لارې پياوړی کړي، هر هېواد دخپلو توکو او دکورني توليداتو لپاره منظمه بازارموندنه کوي او هم له نورو هېوادنو سره رقابت کوي، کله چې يو هېواد صادرات ولري، نو په هغه هېواد کې دکار زمينه ډيره وي، عام وگړو ته دکار زمينې د برابریدو ترڅنگ د هېواد د پيسو سياست هم ثبات لري او پيسه خپل ارزښت او مقام دټولې نړۍ د پيسو سره ځان برابر گڼلی شي.

ولسمشر د صادراتو ملي ستراتيژي جوړه او توشیح کړه، افغانستان د گاونډيو هېوادونو له اقتصادي انحصاره خلاص شو، ۲۰۱۵ ميلادي کال کې صادرات ۵۱۴ ميليونه ډالره وه، ۲۰۱۸ ميلادي کال کې ۸۸۳ ميليونه ډالر او په ۲۰۱۹ کې ۱ ميليارډ ډالرو ته لوړ شول، د ۲۰۱۴ په پرتله د هېواد صادرات ۴۵٪ زيات شول، له مرکزي اسيا هېوادونو سره واردات ۹۶٪ زيات شول، د توليداتو د قاچاق مخنيوی وشو چې د هېواد غالی، زعفران، جلغوزي او ميوې نړۍ ته اوس د افغانستان په نوم صادريږي.

هوايي دهليزونه

د ملي يووالي حکومت د هلو ځلو په پايله کې د افغانستان او هندوستان، قزاقستان، عربي متحده اماراتو، سعودي عربستان، ترکیې، قزاقستان او اروپايي

هېوادونو ترمنځ هوايي دهليزونه جوړ شول، د هوايي دهليزونو د کار په پيل سره افغانستان د ۲۰ ميليونه ډالرو په ارزښت صادرات درلودل، چې د صادر شويو محصولاتو ډېری برخه يې کرنيز توکي ول، دغه دهليزونه د هېواد د توليداتو د صادرولو په برخه کې رغنده او اغېزمن رول لري، طبي بوټي، وچې او تازه مېوې، وطني غاڼی او د هېواد يو شمېر نور توليدات د هغو محصولاتو له ډلې څخه وه چې له افغانستان څخه د هوايي دهليزونو له لارې صادر شول. له دغو دهليزونو څخه ډېری صادرات کښي توکي کرنيز توکي ول. له دې څخه هدف د هېواد د وطني محصولات ورپېژندنه نورو هېوادونو ته، د محصولاتو د ارزښت د زياتولو سبب او د توليد کوونکو د اقتصادي ودې سبب هم شو.

د صنايعو او سوداگرۍ وزارت په يو راپور کې وويل چې د افغانستان په صادراتو کې ۳۲ فيصده زياتوالی راغلی چې عمده دليل يې، د هوايي دهليزونو جوړېدل وو. کله چې نن د هند په سترو بازارونو کې د افغانستان زراعتي محصولات پيدا کيږي، دا ددې ښکارندوی دی چې د افغانستان حکومت له خصوصي سکتور څخه ملاتړ کړی.

هوايي دهليزونو د افغانستان په صادراتو ډيره اغيزه وکړه چې په کال کې د دغه هېواد د صادراتو کچه يو ميليارد ډالرو ته رسېده.

خصوصي سکتور او له کورنيو توليداتو ملاتړ

د عامه يا دولتي سکتورونو په څنگ کې خصوصي سکتور او د هغه فعاليت ډېر مهم دی، د توليداتو په برخه کې د دولت سره په څنگ کې د کار قوي لپاره کار برابرول او ځينې نورو مهمو برخو کې د خصوصي سکتور ارزښت، د خصوصي سکتور تقويه کول او ورسره د اړيکو نېردي ساتل او سهولتونه ايجادول په هېواد کې د اقتصادي ودې او پرمختگ د عواملو څخه دي.

حکومت هم د خصوصي سکتور دا ارزښت درک کړی وو، نو ځکه د خصوصي سکتور او د عامه خصوصي گډون تطبيق په ۵ کلونو کې د حکومت له نورو لومړيتوبونو او اقتصادي پروگرامونو څخه گڼل کېده، د شهيد سردار محمد داود خان د واکمنۍ څخه وروسته هېڅ حکومت په دې نه و توانيدلی چې د خصوصي سکتور سره نيردې روابط ولري، دا لومړی ځل و چې د ملي وحدت حکومت د خصوصي سکتور سره دومره نيردې اړيکې جوړې کړې، د خصوصي سکتور د وضعیت د ښه کېدو په برخه کې ډيرې هڅې وشوې او ښې لاسته راوړنې يې هم لرلي.

- د توليدي فابريکو پر خامو توکو د تعرفې کمولو په موخه له کورنيو توليداتو د حمايوي تعرفې د طرزالعمل د طرحې تصويب.
  - د اقتصاد عالي شورا له لوري د عامه او خصوصي مشارکت چوکاټ جوړولو طرحې تاييد
  - د عامه او خصوصي مشارکت قانون توشيخ او تنفيذ
  - په تدارکاتو کې کورنيو توليداتو ته ۲۵ سلنه ترجيح ورکو.
  - په کابينې کې د سوداگريزو شاخصونو پلان منل
  - له پانگوني د ملاتړ قانون تصويب
  - د کورنيو صنايعو د ساتنې قانون تصويب
- داپورته موارد هغه څه وچې د ولسمشر په لومړيو ۵ کلونو کې د صنعت د ودې لامل وگرځېدل.

د خصوصي سکتور وده

د خان ستيل او ميهن ستيل د اوسپنې ويلې کولو فابريکې پرانستل شوې، د اوسپنې په صنعت کې ۴۰۰ ميليونه ډالره پانگونه وشوه، ۱۲ زره تنو ته د کار

کولو زمينه برابره شوه چې د هېواد ۷۰ سلنه اړتيا يې پوره کړې ده، د الکوزي د غيرالکولي مشروباتو فابريکه او د بزرگ افشان د جلغوزيو د پروسس او بسته بندي فابريکې پرانيستل شوې، د ملي اردو د خوراکې توکو لويه برخه اوس له داخلي توليداتو برابرېږي.

همدارنگه د نړيوال بانک د ۲۰۱۸ په نوملړ کې د سوداگري د اصلاحاتو په برخه کې افغانستان لومړی ځای خپل کړ.

د نړيوالو مرستو جلب

تر اوسه لا افغانستان په اقتصادي برخه کې تردې حده نه دي رسيدلی چې خپله ټوله بوديجه او مصارف له کورنيو عايداتي سرچينو څخه تمويل او پوره کړي، ددې کورنيو عايداتي سرچينو د لگښتونو او بوديجې په برابرولو کې محدوديت، حکومت مجبوره کړی چې له بيلابيلو نړيوالو سرچينو په خاصه توگه له هغه هېوادونو څخه چې په اقتصادي لحاظه په ځان بسيا او پرمختللي دي مرستې ترلاسه کړي.

د افغانستان د ۱۳۹۸ کال بوديجه ۴۹ سلنه له خپلې کورنۍ عايداتي سرچينو څخه او ۵۱ سلنه چې نيمایي بوديجه کيږي، لا هم له نړيوالو مرستو برابره شوه.

د بهرنيو مرستو د ترلاسه کولو په برخه کې اړين اقدامات او د مناسبو پاليسيو تدوين لکه مالي او اداري اصلاحات او مناسب بهرنی سياست ددې لامل شو چې ملي وحدت حکومت وکولی شوی چې د نړيوالې ټولنې پراخ مالي ملاتړ جذب کړي.

حکومت د خپلو هغو کونښونو په لړ کې چې له نړيوالو مرستې جلب کړي، د وارسا او بروکسل په کنفرانسونو کې وتوانېدل چې د نړيوالې ټولنې ۳ ميليارده

مالي مرسته ترلاسه کړي، همدارنگه په بروکسل کې تر ۲۰۲۰ م کال پورې د کال ۵ ميليارده ډالر او په بروکسل کنفرانس کې تر ۲۰۲۰ م کال پورې د ۱۵،۲۵۴ ميليارده ډالرو د ورکړې ژمنې وشوې.

کرنه او مالداري

کرنه د افغانستان د اقتصاد مهمه منبع ده، ولسمشر غني د کمپاين پر مهال او له کمپاين وروسته د کرنې په برخه کې د بزگرانو سره زياتې وعدې وکړې چې تر ډېره يې عملي هم کړې، دوديزه کرنه يې په عصري کرنه بدله بزگرانو ته يې اصلاح شوي تخمونه کرنيز ماشينونه او درمل توزیع کړل چې په دې سره کرنيز حاصلات هم زيات شول، ولسمشر غني د کرنيزو حاصلاتو د مارکيت پيداکولو لپاره د هېواد دننه او بهر زياتې هڅې وکړې چې تر ډیره بریده بريالی هم و. د مثال په ډول: ټولو وزارتونو او دولتي اداراتو ته يې امر وکړ چې د خپل هېواد د کرنيزو توليداتو څخه استفاده وکړي، د سيمې او نړۍ په کچه يې زعفرانو، جلغوزيو، پيستي، بادامو، مميزو او داسې نورو وچو او تازه میوو ته مارکيت جوړ او په نړيواله کچه يې مشهور کړل.

کرنه هم د ناخالصو کورنيو توليداتو يوه مهمه برخه جوړوي، خو بدبختانه چې د اوربستونو کموالی او په تېرو دروو کلونو کې د طبيعي افتونو له وجې د کرنيزو محصولاتو کچه شاوخوا ۱۴،۲ سلنه راکمه شوه او دې د هېواد پر اقتصادي وضعيت سخت منفي تاثير وکړ.

کرنه پر نورو اقتصادي اړخونو سخت تاثير لري، ځکه له نورو اقتصادي اړخونو سره قوي اړیکې لري، په دې خاطر چې ۹۰ سلنه توليدي صنايع په کرنيزو محصولاتو پورې تړلې دي، نو که چېرې کرنيز توليدات او کرنيزې ځمکې ډېرې شي، په هغه اندازه به اقتصادي وده ډېره او چټکه شي او تر څنګ به يې ډير کاري فرصتونه هم ورسره رامنځته شي.

له ۱۳۹۴ تر ۱۳۹۶ پورې د کرنې او مالدارۍ په سکتور کې ۲،۲۵ ميليونو کسانو ته کاري فرصتونه پيداشوي وو، د کرنې وزارت د شمېرو له مخې دا مهال د بازار د اړتيا څه باندې ۲۲ سلنه له کورنيو کرنيزو محصولاتو تامينېږي. په ۱۳۹۵ کال کې د تازه ميوو صادرات ۶۹،۴ ميليونه ډالر او د وچې ميوو ۱۸۲،۴ ميليونه ډالرو په اندازه و، په ۱۳۹۶ کال کې دا شمېرې په ترتيب ۱۳۹،۵ او ۲۷۳،۴ ميليونه ډالرو ته لوړې شوې. د ۱۳۹۷ کال د وچکاليو له امله دا شمېره بېرته راټيټه شوه، خو له دې سره سره چې د غلو دانو په برخه کې د اوربستونو د کموالي له امله د کرنې سکتور منفي وده درلوده، خو ځينو برخو يې سعودي وده هم لرله. د زعفرانو او جلغوزيو توليد او سوداگري: زعفران او جلغوزي د افغانستان په اقتصادي سياست کې کلیدي کرنيز محصولات گڼل کېږي، چې کولی شي ثابت اقتصادي او کاري بوختيا رامنځته کړي له همدې امله ددغه محصولاتو د ودې لپاره زيات کار شوی دی.

اوبه

اوبه د ولسمشر غني د کمپاين شعار او دده د دورې ډېر گرم عنوان و چې ولسمشر به پرې ټينگار کاوه، او اوبه يې د افغانستان عزت وگڼلې او بهرنيو هېوادونو ته هغه اوبه چې د نړيوالو قوانينو او معاهداتو له نظره هغه د همسايه هېوادونو نه کيدلې راوگرځولې او لوی لوی بندونه يې پرې جوړ کړل لکه د فراه بخش اباد، د نيمروز کمال خان او داسې نور چې دا لړۍ تر اوسه ادامه لري.

د ۲۰۲۰ ميلادي کال تر لومړيو پورې د بريښنا بندونه او د

اوبو مدیریت

۲۰۱۴ کې د هرات سلما بند او د دایکندي سوختک بند بشپړ او پرانیستل شو. د پنځو بندونو جوړول عملاً تر کار لاندې و: د بدخشان د شوراېک، د کونړ ماڼوگي، د کابل شاه او عروس، د هرات پاشدان، د نیمروز کمال خان او د پکتیا مجلغو بند.

د ۷ بندونو ډیزاین تر کار لاندې و: ننگرهار کامې بند، لغمان گمبيري بند، د کندهار دهلي بند، فراه بخش اباد بند، فاریاب دهنه دره بند، بلخ تنگي شاديان بند سمنگان ای کيلي بند.

د ۶ بندونو سروې تر کار لاندې وه: د هلمند کجکي بند دویم فاز، فاریاب المار بند، سرپل شوراېه بند، سمنگان شاه عبدالله بند، کندز خان اباد بند.

د ۲ بندونو تخنیکي مطالعه تر کار لاندې وه: د کابل شاه توت بند او د بغلان بند.

د ولسمشر په لومړيو پنځو کلنو کې د اوبو ویش: د سلگونو نویو کانالونو، سربندونو، د اوبو ذخیرو، شبکو، پلونو او استنادي دیوالونو جوړول په کې شامل وه. په ۳۴ ولایتونو کې د سربندونو او د اوبو د کانالونو ۵۳۷ پروژې شبکې جوړې شوې چې ۶۶۰ زره کسان ترې برخمن شول. د کانال جوړونې ۲۸۵ نوې شبکې تر کار لاندې وې چې د ۱۲۲ زره هکتاره ځمکې خړوبولو ظرفیت لري. په ۳۴ ولایتونو کې د اوبوونې ۳۰۰ نورې شبکې په ۲۰۱۹ کال کې گټې اخیستنې ته وسپارل شوې او ۵۰۰ زره کسان ترې گټه اخلي. وروستیو کې په شمال کې د هېواد تر ټولو غټ کانال (خوشتیپې کانال) جوړولو قرارداد لاسلیک شو چې د ۵۰۰ زره هکتاره ځمکې خړوبولو ظرفیت لري.

ترانزيت

د ترانزيتي لارو د متنوع کولو په برخه کې د ملي يووالي حکومت د بل هر څه په پرتله، تر ټولو زياتې لاسته راوړنې درلودې. په ۱۳۹۵ کال کې د افغانستان، ايران او هند ترمنځ د چاپهار د ترانزيتي او سوداگري تړون لاسليک شو چې له مخې به يې افغانستان له نړۍ او هند له افغانستان او منځنۍ اسيا سره سوداگري د ايران د چاپهار له لارې ترسره کوي د افغانستان، ترکمنستان، ازربايجان، جورجيا او ترکيې ترمنځ د لاجوردو لارې د تړون متن نهايي شو، د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ د ريل کرښې جوړول پيل شول، د افغانستان د هرات او د ايران د خواف ترمنځ د ريل کرښې جوړولو عملي چارې پيل شوې، د افغانستان او چين ترمنځ د ريل له لارې سوداگري پيل شوه. د (CAREC) پروژې طرحه چې په واسطه يې د پاکستان گوادرن بندر وسلول له ازبکستان سره د افغانستان له لوري چې په دې سره به افغانستان نړيوالو اوبو سره وصل شي.

خو بيا هم په دغه برخه کې په رسمي توگه د لاجوردو لارې تړون نه لاسليکېدل، د افغانستان او چين ترمنځ د ريل له لارې د سوداگري په لاره کې له ازبکستان سره د ترانزيت تړون نه شتون او په پای کې له دغه لارې له چين سره سوداگري تم کېدل هغه څه و، چې په دغه برخه کې نيمگړتيا بلل کېده.¹⁷

د چاپهار بندر له لارې د هند سره سوداگري پيلول، د حيرتان بندر د ريل پټلۍ په واسطه د مرکزي اسيا هيوادونو سره نښلول، د هرات د تورغونډۍ او د فارياب د اقينې بندرونه د ريل پټلۍ په واسطه د لاجوردو له لارې

¹⁷: 1397/8/7 د ولسمشر غني پنځه کلن حکومت اقتصادي لاسته راوړنې، د BBC جوړ

ترکمنستان، ترکيې او اروپا سره نښلول، چين سره د ريل پټلۍ په واسطه د ورېښمو لارې سره يو ځای کېدل، د نوي رادار سيستم په فعاليدو سره د هيواد فضا څخه د تيريدونکو الوتکو فیس له ۳۰۰ ډالرو څخه ۷۰۰ ډالرو ته لوړېدل.¹⁸

د اسيا په څلور لارې د افغانستان بدلول

د اسيا په څلور لارې د افغانستان د بدلیدو لپاره د ملي يووالي حکومت پر مهال ولسمشر غني وټوانید چې د يو شمېر ملي سيمه یيزو او نړيوالو انکشافی او اقتصادي پروژو عملي کارونه پيل کړي.

کاسا زر پروژه

دا پروژه د مرکزي اسيا (قرغزستان، تاجکستان) څخه سويلي اسيا (افغانستان، پاکستان) ته د برېښنا د ليرېد پروژه ده چې ټول مقدار يې ۱۳۰۰ ميگاواټه ده ۳۰۰ ميگاواټه افغانستان او ۱۰۰۰ ميگاواټه پاکستان ته ليرېدول کيږي، اټکل شوی وه چې له دې پروژې څخه به ۱۰۰۰۰۰۰ تنو ته په غير مستقيم ډول کار پيداشي او افغانستان به هر کال له ۸۸ څخه تر ۱۷۵ ميلونو ډالرو خالص عوايد ترلاسه کړي.

لکه څرنګه چې اټکل شوې وه، د کاسا زر پروژه کې به د پاکستان، افغانستان، تاجکستان او قرغېزستان هيوادونه وټوانیږي چې د سيمې په کچه د برېښنا د سوداګرۍ مارکېټ برابر کړي، کاسا زر پروژه به د افغانستان له لارې پاکستان هيواد ته ۱۰۰۰ ميگاواټه برېښنا ولېږدوي، په دې پروژې سره به د سيمې څلور هيوادونه د خپلمنځي ګډو ګټو په اساس سره وتړل شي.

¹⁸ د ملي وحدت حکومت اقتصادي پالیسي، ۱۳۹۲، نن ټکي اسيا.

دا پروژه کولی شي په سيمه او نړۍ کې د افغانستان نړيوال حيثيت او باور زيات کړي، ياده پروژه به د مرکزي اسيا له قرغېزستان او تاجکستان هېوادونو څخه چې د برېښنا د توليد خورا ډېر امکانات په واک کې لري او د اوږي په موسم کې ورته چندان اړتيا نه ليدل کېږي، د سوېلي اسيا پاکستان او افغانستان په هېوادونو وپلوري.

د کاسا زر پروژې اټکليز لگښت ۱،۲ ميليارده امريکايي ډالره اټکل شوي. اټکليز اوږدوالی يې ۷۶۵ کيلومتره دي، ۵۶۲ کيلومتره يې د افغانستان په خاوره کې تېرېږي. د يادې پروژې په چوکاټ کې به په پلخمري ښار کې د ۳۰۰ ميگاواټه برېښنا بک ټو بک سټيشن ورغول شي په رغولو سره به يې افغانستان وکولی شي له تاجکستان څخه د هغه شته ۲۲۰ کيلو ولټه لين له لارې برېښنا وپيري چې له تاجکستان څخه هېواد ته راغلي.

د کاسا زر پروژې تدارکاتي کارونه په ۲۰۱۷ ميلادي کال د اکتوبر په مياشت کې بشپړ شول. او د ۲۰۱۸ ميلادي کال په پيل کې يې د افغانستان د برخې د رغيزې چارې پيل شوې.

د برېښنا د لېږد دا ستره ملي پروژه کولی شي په سيمه کې د اقتصادي پرمختگ، سياسي ټېکاو او د افغانستان لپاره د نړيوال باور زمينه برابره کړي. پاکستان چې د گرمۍ په موسم او افغانستان د ژمي په موسم کې د برېښنا له کموالي سره لاس گريوان وي، له دې لارې به وکولی شي خپله د اړتيا وړ برېښنا ترلاسه کړي.

د دې پروژې په پلي کېدو سره به په سيمه او څلورو هېوادونو کې د غربت مخه ونيول شي. د پلي کېدو په جريان او وروسته له هغه به د زرگونو دندو د پيدا کېدو لامل شي، د سيمې اقتصادي چارې به ورځ تر بلې مخ په ښه کېدو شي او غربت به له منځه يوسي.

په افغانستان کې به ياده پروژه له ۷۰۰ کليو، ۲۳ ولسواليو او (۷) اوو ولايتونو له لارې تېره شي، ياده پروژه به ۱۵۲۰۰۰ کورنۍ چې د دې پروژې په ۲/۲ کيلومتري کې موقعيت لري، متاثره کورنيو ته به د همدې پروژې پرمټ د ټولني د ملاتړ د پروگرام ترنامه لاندې، د (۴۰) څلوېښت ميليونه ډالرو په لگښت د کليو او پراختيا وزارت له لوري د خلکو له غوښتنې سره سم ټولگتې پروژې پلې شي، ترڅو هغه سيمې او کورنۍ چې د دې پروژې له پلي کېدو څخه اغېزمنې کيږي ورڅخه گټه واخلي.

د دې پروژې د (ټولني د ملاتړ پروگرام) مسوليت د کليو او پراختيا وزارت پرغاړه لري او ياد پروگرام په فعاليت پيل کړی ده، دا پروگرام به د ملي پيوستون په څېر په هغو کليو او بانډو کې پلي کيږي چې د دې پروژې له پلي کېدو څخه اغېزمن کيږي، د دې پروگرام په چوکاټ کې په پام کې ده چې پلونه، پلچکونه، لارې، د اوبو واړه بندونه، استنادي ديوالونه او د برېښنا وړې پروژې په سيمه کې پلې شي. د (ټولني د ملاتړ پروگرام) د هغې ارزونې په پايله کې چمتو او پلې کيږي چې د کاسا زر پروژې په اړه يې د نړيوالو مشورتي کمپنيو پرمټ معلومات راټول او دا يې غوره گڼلې چې بايد د دې پروژې ترڅنگ د سيمې خلکو ته هم د دې پروژې د پلي کېدو ترڅنگ کار وشي.

په ياده پروژه کې به تر ډېره بريده هڅه وشي ترڅو هغو کليو او بانډو ته چې دا پروژه ترې تېرېږي ۵۰٪ سلنه د برېښنا د توليد وړې پروژې پلې شي، د پروژې تر پوښن لاندې ۷۰٪ سلنه کورنۍ به له ټولنيزو اقتصادي پروژو څخه برخمنې شي.

په يادو سيمو کې به تر ډېره بريده مسلکي او غير مسلکي کارکوونکي له هماغو سيمو څخه پر دندو وگومارل شي تر څو خلکو ته کاري زمينه برابره شي او د دوي د اقتصادي پراختيا په برخه کې به يو کوچنی گام واخيستل شي، د دې

پروژې له اوږدمهاله گټو څخه په لاسته راتلو سره به په یادو سیمو کې هغه صنعتي او زارعتي شرکتونه چې په اوس وخت کې د برېښنا له نشتون سره مخ دي او خپل کارونه په ډېرو ستونزو او لګښت سره ترسره کوي، له برېښنا څخه برخمن شي.

د یادولو ده چې د (ټولني د ملاتړ پروګرام) یوازې په هغو سیمو کې پلي کېږي چې په کومو سیمو کې د کاسا زر پروژه پلي کېږي دا پروګرام لکه څنګه چې مخکې هم یادونه یې وشوه، د کلیو بیارغونې او پراختیا وزارت به یاد پروګرام د ولسی تړون (میثاق شهروندی) ترڅنګ پلي کوي.

د یادې پروژې په پلي کېدو سره به په سیمه کې سیمه ییزو وګړو ته په زیات شمېر کاري اوږدمهاله او لنډمهاله کارونه پیدا شي، هغه پیسې چې د دې پروژې څخه په کلني ډول ترلاسه کېږي شاوخوا ۲ میلیونه ډالره به یې د همدې سیمې د بنسټیزو اقتصادي پروژو په پلي کولو ولګول شي.

دا چې له کاسا زر پروژې څخه په کلني انډول له ۴۵ څخه تر ۵۰ میلیونه ډالرو پورې گټه ترلاسه کېږي که چېرې د برېښنا لېږد له ۶ میاشتو زیات شي کولی شي دا کلني د لېږد حق تر ۱۰۰ میلیونو ډالرو پورې ورسېږي.

د ۱۳۹۵ کال د چنګاښ د میاشتې په ۱۵مه ولسمشر محمد اشرف غني په تاجکستان هېواد کې د کاسا زر پروژې د غړو هېوادونو په ګډه ناسته کې ګډون وکړ نوموړي هلته وویل چې افغانستان غواړي د کاسا زر پروژې له لارې له ۱۵۰۰۰ څخه تر ۱۶۰۰۰ میګاواټه برېښنا د مرکزي اسیا له هېوادونو څخه د سوېلي اسیا هېوادونو ته ولېږدوي چې دا به د هېواد کلني عاید د ګمرکاتو په کچه برابر کړي.

د ټاپي پروژه

ترکمنستان، افغانستان، پاکستان او هندوستان ترمنځ د ټاپي په نوم د پروژې په اړه په لومړي ځل ۲۵ کاله وړاندې فکر اونظر رامنځ ته شوی و، خو د ځينو تخنيکي، سياسي او امنيتي ستونزو له امله د غازو د نل ليکې په دې پروژې د عملي کار پرانيستلو لړۍ وځنډېده. خو بلاخره د پروژې تړون په ۲۰۱۵ م کال کې لاسليک شو، د پروژې د پيل نيټه ۲۰۱۶ م او د پای کال يې ۲۰۲۰ وټاکل شو. د ټاپي په دې پروژې شاخوا ۱۰ ميليارده امريکايي ډالره لگښت اټکل شوی وه چې په څلورو کلونو کې به بشپړېږي. او ټاکل شوې وه چې دا نل ليکه به د ۲۰۱۹ کال په پای کې د غازو لېږد ته چمتو شي.

دا پایپ لاین يا نل ليکه ۱۸ سوه كيلومتره اوږدوالی لري، له ترکمنستان نه د افغانستان د هرات او کندهار له لارې او بيا د پاکستان د کوټې او ملتان څخه هندي پنجاب ته غځول کېږي.

دغه نل ليکه به يو کال کې د ۳۳ ميلياره کيوبک متره غازو د انتقال وړتيا لري. که د سيمې په کچه اقتصادي گټې شريکې شي د سياسي ناندريو په لړۍ کولو کې هم مرسته کولی شي.

د افغانستان لپاره د ټاپي اقتصادي گټې

مستقيمې گټې: هر کال به پاکستان افغانستان ته د ټرانزيت په برخه کې سلگونه ميلیونه ډالره ورکوي، افغانستان به هر کال د صفر اعشاريه ۶ ميليارده متر مکعب غازو څخه برخمن کېږي او په هغو سيمو کې چې دغه نل ليکه تېرېږي خلکو ته د کار زمينه برابره وي.

غيرمستقيمې گټې: دا پروژه د ترکمنستان، افغانستان، پاکستان او هندوستان د مشرانو لخوا پرانېستل شوه. له هغو سيمو نه چې دغه نل ليکه تېرېږي يې له شکه سوداگري به ورسره غوړېږي. په همدغه لاره به نورې ورته پروژې هم

پلي شي دېبلگې په توگه د اورگاډي پټلۍ، د برېښنا پروژه او د انټرنېټ فايبر کيبل. د دغې پروژې له برياليتوب وروسته به بهرني پانگوال دلته پانگوني ته هم زړه ښه کړي.

سيمه ييز اغېز

د ټاپي پروژه نه يوازې افغانستان، بلکې د سيمې ټول هېوادونه له اقتصادي گټو برخمن کوي. ترکمنستان اوس مهال ۳۵ ميليارده متره مکعب غاز په چين پلوري خو چين دغه غاز له ترکمنستان نه په ټيټه بيه اخلي، له همدې امله ترکمنستان غواړي پر چين تکيه کمه کړي چې وکولى شي خپل غاز په مناسبه بيه وپلوري. هغه سيمې چې دا نل ليکه به ورڅخه تېرېږي هلته به کاروبار وغوړېږي هټۍ، هوتلونه، اوبازارونه به جوړ شي، ډېر ځايي وگړي به د نل ليکې د ساتنې په موخه په دندو وگمارل شي او ډېر خلک به په بېلابېلو دندو کې مصروف شي.

افغان مسلکي کارکونکي به د عصري مديريت زده کړو فرصت ترلاسه کړي. پاکستان هم د دې پروژې نه اقتصادي گټه پورته کوي. دغه هېواد به له هند نه هر کال سلگونه ميليونه ډالره د ټرانزيتي فيس په توگه ترلاسه کوي. د دې ترڅنگ په هغو سيمو کې چې دغه نل ليکه تېرېږي خلکو ته د کار زمينه هم پيدا کوى شي، ددې نه علاوه پاکستان به د گازو نه هم برخمن کېږي. د پروژې کار به څلور کالو کې بشپړېږي، په مستقيم او غير مستقيم ډول به لوى شمېر خلکو ته د روزگار پيدا کولو کې مرسته کوي. هند چې د گازو تر ټولو لويه ونډه يې اخيستله، د دې پروژې مهمه ستنه گڼل کېده.

د ټاپي مالتري هيوادونه

د ټاپي سياله پروژه د اي پي اي يعني د ايران، پاکستان او هند په نوم يادېږي، خو امريکا د ټاپي پروژې مالتري وه. چين هم د ټاپي مالتري برېښيده ځکه چې د دغې پروژې بريا په سيمه کې د دوي پر اقتصاد ښه اغيز درلودلی شو. روسيه هم ددغې پروژې مخالفت نه کاوه.

که څه هم د افغانستان ولسمشر محمد اشرف غني دا خبره رد کړه چې گواکې ايران له ټاپي پروژې نه دومره خوښ نه ښکاري، خو ويلي شو چې ټاپي پروژه د ايران اي پي اي پروژې مخه ډبه ولی شي.

د لاجوردو لار

څه د پاسه دوه زره کاله پخوا له دغې لارې د افغانستان د بدخشان لاجورد د منځۍ اسيا هېوادونو او اروپا ته ليږل کېدل.

د لاجوردو لار د ۲۰۱۸م کال د دسمبر د مياشتې په ۱۳مه نيټه د ولسمشر غني له خوا په رسمي توگه، په هرات ولايت کې پرانيستل شوه چې ورسره افغانستان يو ځل بيا په سيمه کې خپل تاريخي موقعيت ترلاسه کړ او له يوه اورده انتظار وروسته افغاني توکي په لاريو موټرو کې د لاجوردو په تاريخي لار د ترکيې په لوري وخوځيدل.

د لاجوردو ترانزيتي لارې پرانستلو سره د جنگ ځپلي هېواد تجارتي اړيکې د اروپا او منځنۍ اسيا سره نورې هم سپړا شوې.

د لاجوردو دغه تاريخي ترانزيتي لار د هرات له تورغونډۍ او د فارياب د اندخوی له اقيني بندر پيل له ترکمنستان، اذربايجان، گرجستان او ترکيې څخه تيرېږي او ياد هېوادونه له اروپا سره ښلوي، دغه ترانزيتي اقتصادي پروژه د افغانستان د صادراتو لپاره يو ښه فرصت دی.

د چابهار بندر

چابهار بندر د ایران په سوېل ختیځ ایالت سیستان بلوچستان کې پروت دی. د ستراتېژیک موقعیت له مخې دغه بندر د عمان خلیج پر غاړه، د هرمز ستراتېژیک تنګي ته نږدې او د هند سمندر یوه برخه ده چې کابو ۴ ازره هکتاره مساحت او په لویه کچه په کې د لویو بېړیو چلېدنې او لنگر اچونې وړتیا لري.

په ۲۰۰۳ کال کې چې کله په هند کې د "بي جي پي" گوند حکومت و، د هند د لومړي وزیر اټل بهاري واجپایي په دوره کې د ایران له حکومت سره، د دغه بندر جوړونې په اړه هوکړه لیک لاسلیک شو. افغان حکومت هم د دغه هوکړه لیک برخه و، مگر پر ایران د نړیوالو بندیزونو له کبله د دغه بندر د پراختیا هوکړه وځنډېده.

د دغه بندر د هوکړې له ځنډېدو سره سره هند د زرنج دلارام سړک پر جوړونې کابو ۱۳۵ ملیون ډالره لگولي چې د نیمروز ولایت مرکز له چابهار بندر سره نښلوي او کار یې په ۲۰۰۹ کال کې بشپړ شو. له بله پلوه ایران هم له ۲۰۰۳ کال راهیسې د چابهار په سوادګریز زون کې ۳۴۰ ملیون ډالره پانګونه کړې ده.

دغه بندر اوسمهال په اوسط ډول په کال کې د ۲,۵ ملیون ټنه بار پورته کولو او خالي کولو وړتیا لري د ایران حکومت هڅه کوي چې د دغه بندر ظرفیت په کلني ډول ۱۲,۵ ملیون ټنو ته لوړ کړي. د دې ترڅنګ ایران له دغه بندر څخه د افغانستان تر پولې پورې د سړکونو او رېل کرښو جوړونې په ډګر کې هم ډېر کار کړی او همدا راز د سیمې نور هیوادونه هم هڅوي، خو په دغه بندر کې پانګونه وکړي.

افغانستان، هند او ايران د ۲۰۱۶ ميلادي کال په مې مياشت کې د اوبو له لارې د يوه نړيوال دهلېز پر جوړولو هوکړه وکړه او تر هغه وروسته د چابهار په رغيزو چارو کې چټکتيا رامنځته شوه.

ولسمشر محمد اشرف غني له پاکستان سره د سوداگريزې راکړې ورکړې لړ کې له خنډ او ځنډ وروسته، د صادارتو لپاره چابهار ته توجه وکړه. اوسمهال د افغانستان او مرکزي اسيا هېوادونو ترمنځ د ريل شبکې له لارې ډېره راکړه ورکړه روانه ده.

د دغه بندر وروستی درې اړخيز تړون د ولسمشر محمد اشرف غني په هڅو، د ۲۰۱۵ او ۲۰۱۶ کلونو کې د ايران هند او افغانستان د تخنيکي اقتصادي ډلو او حقوقي متخصصينو له خوا چمتو شو او د ۲۰۱۶ کال د مې په ۲۳مه په تهران کې د درې واړو هېوادونو د مشرانو له خوا لاسليک شو.

په چابهار بندر کې درې داسې هېوادونه راټول دي چې له پاکستان سره، په يو نه يو ډول ستونزې او رقابت لري. په دغو هېوادونو کې مهم هغه يې افغانستان دی چې له تېرو څو لسيزو راهيسې له نړۍ سره د خپلې سوداگرۍ لپاره پر پاکستان متکي و. خو پاکستان بيا د افغانستان له دغې مجبورۍ څخه د سياسي فشار د الې په توگه کار اخېستی او هر کله چې د کابل او اسلام اباد سياسي اړيکې خرابې شوې، پر افغان ترانزيت يې اغېزې ډېرې ليدل شوې دي.

په بل اړخ کې د هند او پاکستان دوديز رقابت او دښمني ده چې له امله يې پاکستان تل هڅه کړې، د هند او افغانستان ترمنځ خنډ واقع شي. ځکه اسلام اباد نه غواړي له افغانستان سره د ډيورنډ د لاینحل قضیې له کبله د کابل او دهلي اېتلاف رامنځته کړي.

که څه هم ایران له پاکستان سره د افغانستان او هند په پرتله رقابت نه لري، خو د اقتصادي گټو له کبله غواړي د هند او افغانستان ترمنځ او له نړۍ سره د افغانستان سوداگریزه راکړه ورکړه د ایران د چاپهار له لارې وشي.

چاپهار یو له هغو بندرونو دی چې افغان سوداگر کولای شي خپل هغه توکي چې د سمندر له لارې په تېره بیا له هند څخه هېواد ته په لنډه توگه راورسوي او دغه راز د هند بازارونو ته خپل مالونه ورسوي.

چاپهار بندر به مرکزي اسیا او هند سره، د ایران او افغانستان سیاسي او اقتصادي اړیکو وده کې کلیدي رول ولوبوي. زما په اند چاپهار افغانستان او مرکزي اسیا ته د هندي محصولاتو لیږد لپاره، تر ټولو اسانه او ارزانه لارده چې دا هېواد په همدې توگه کولی شي د افغانستان او مرکزي اسیا هېوادونو بازار ته د پاکستان لاس لنډ کړي. ایران به هم د چاپهار او ذاهدان ریل پټلۍ له لارې ۱،۶ میلیارد ډالر گټه وکړي چې دا چاره به ایران له افغانستان او هند سره د ستراتژیکو اړیکو ژوروالي او لا پراختیا ته اړباسي. افغانستان چې په وچه کې پروت هېواد دی له دې لارې به وکولی شي، خپل صادرات لوړ او هم د نورو هېوادونو د سوداگریزو توکو د ترانزیت له لارې میلیونونه ډالر گټه تر لاسه کړي.

د افغانستان ایران او هند ترمنځ جوړ شوي سوداگریز بندر چاپهار نه په لومړي ځل د ۲۰۲۰م کال، د جولای په میاشت کې د افغان صادراتو ۳۹ کانتینرونه هندوستان ته واستول شول. چې په دغو صادراتو کې د افغانستان مختلف تولیدات شامل وو.

د ټوټاپ د بريښنا پروژه

ترکمنستان، ازبکستان، تاجکستان، او د منځنۍ اسیا ټول پنځه واړه هېوادونه غواړي چې له خپلې اړتیا اضافه ابي او غازي بريښنا افغانستان او پاکستان ته ورکړي، دغه پروژه د پاکستان، منځنۍ اسیا او افغانستان ترمنځ مطرح وه او تمه وه چې تر ۲۰۲۰ میلادی کاله پورې عملي شي اسیایي او نړیوال بانک په دغه پروژه کې پانګونې ته لیوالتیا ښوولې او څه باندی ۵۰۰ میلیون ډالره لګښت لا د مخه ورته په پام کې نیول شوی دي او د دویم پړاو لپاره یې هم ۴۵۰ میلیون ډالره پلان شوی دي چې تر ۲۰۲۰ کاله پورې به یې ورکوي، ددغې بودیجې لپاره جاپان، برتانيا او د امریکا پرمختیایي ادارې ټیټر وهلی، د لنډ مهال لپاره د همدې پروژې پر اساس، افغانستان له ترکمنستان څخه ۵۰۰ میگاواټه بريښنا واخیسته، دغه بريښنا به د جوزجان، مزار، پلخمری او سالنگ له لارې کابل ته راوړل شي او له کابل څخه به یو په یوه لین کې د وردگو، غزني او کندهار خواته ولیږدول شي او دویم لین به یې د لوگر له لارې تر پکتیا، خوست او پکتیکا پورې ورسول شي چې د لین غزولو کارونه یې په ۲۰۱۴ م کال کې شروع شول. د افغانستان حکومت غوښتل په دویم پړاو کې له ترکمنستان څخه نوره بريښنا هم ددې پروژې پر مټ ترلاسه کړي او وکولی شي خپلې اړتیا ته په بشپړه توګه ځواب ووايي دغه پروژه د ۲۰۱۹ م کال تر اواخرو پورې بشپړه شوه. او افغانستان څه باندې ۲۰۰۰ میگاواټه وارداتي او تولیدي بريښنا ترېنه ترلاسه کړه، چې په دې توګه ددغه هېواد ۸۰ په سلو کې وګړي بريښنا ته لاس رسی پیدا کړ.

د ټوټاپ د پروژې چاره له ۲۰۱۴ ورسته جدي شوه د ۲۰۱۶ په لومړیو کې د ولسمشر غني لخوا د ټوټاپ د پروژې، د دواړو لارو ارزونه وشوه او د مې میاشت کې پریکړه وشوه چې باید دا پروژه د سالنگ پر لار تیره شي.

د ټاپ د برېښنا پروژه

دا د ترکمنستان، افغانستان او پاکستان تر منځ د ۵۰۰۰ ميگاواټه برېښنا پروژه ده چې په لويه کچه په سيمه کې له ترکمنستان څخه پاکستان ته د ټاپي د گازو په خوا کې برېښنا لېږدوي دغه پروژه په ۲۰۱۵ م کال کې د ولسمشر اشرف غني لخوا په لومړي ځل مطرح شوه او د ۲۰۱۵ م کال د دسمبر په ۹مه نيټه په عشق اباد کې هغه مهال د ټولو د پام وړ وگرځيده چې د ټاپي د عملي پيل تړون د افغانستان، پاکستان، ترکمنستان او هندوستان د مشرانو ترمنځ لاسليک کيده. د ټاپ پروژې د برېښنا لاینونه به له تورغونډۍ بندر څخه تر سپين بولدک پورې ۷۵۰ کيلومتره د افغانستان په خاوره کې تيریږي. په افغانستان کې د برېښنا ددغو لاینونو د غزولو تړون د ۲۰۱۸ کال د نوامبر په ۶مه نيټه له يوه ترکي شرکت سره لاسليک شو. له دې لارې به لومړي ۱۰۰۰ ميگاواټه برېښنا پاکستان ته وليږدول شي، تر څنگ به يې افغانستان د پاکستان برېښنا د ترانزيت څخه شاوخوا ۱۰۰ ميليونه ډالر گټه هم ترلاسه کړي.

وارداتي او لمریزه برېښنا

په تېرو ۵ کلنو کې ۹ ولاياتو ته برېښنا ورسېدله چې بيلگې يې: لوگر، غزني، پکتيا، خوست، ميدان وردگ او بادغيس ښارونه دي. همدا راز پنجشیر، کنړ، پکتیکا، باميان، دايکندي، زابل، ارزگان، کندهار، غور، نورستان او نيمروز ولايتونو ته په وارداتي برېښنا رسولو کار روان دی. چې تر ۲۰۲۱ م کاله پورې به د برېښنا د ملي شبکې په بشپړيدو سره د ټولو ولاياتو ښارونه برېښنا ولري. د سرخان پلخمرې د برېښنا لاین تر کار لاندې دی چې پر مټ به يې ازبکستان څخه همېواد ته MW1000 برېښنا وارده شي. له ترکمنستانه د MW400 برېښنا واردولو باندې کار روان دی.

CASA1000 پروژې له لاري به MW300 برېښنا وارده شي. وروستيو کې TAP500 پروژې پر مټ له ترکمنستانه MW1000 برېښنا واردولو تړون لاسليک شو. تر راتلونکو ۵ کلونو به په کابل، ننگرهار، کندهار، مزارشريف او هرات کې MW2000 لمريزه برېښنا توليد شي چې په هر ولايت کې MW400 کيږي. ننگرهار ولايت کې د MW100 لمريزې برېښنا پر جوړولو کار روان دی. د مزار-50-PP اميگاواټه او بيات MW40 له گازو څخه د برېښنا توليدول تر کار لاندې دي. همدا راز د کندهار د MW30 لمريزې برېښنا جوړولو کار بشپړ او گټي اخيستنې ته وسپارل شوه.

پینځم خبرکی

په کلتوري او علمي برخه کې د ولسمشر لاسته راوړنې

ښوونه روزنه او لوړې زده کړې

ښوونه او روزنه: ولسمشر غني د افغان ښوونځيو کیفیت او کمیت ته ډېره پاملرنه وکړه. ښوونځيو څخه وخت پر وخت څارنه شروع شوه، د خیالي ښوونکو او زده کوونکو لړۍ یې پای ته ورسوله، نوي ښوونځي یې جوړې او د پخوانيو ښوونځيو ودانۍ یې ترمیم کړې چې دا لړۍ تر اوس پورې دوام لري، د بې سوادۍ کچه ټیټه او د ښوونځيو د زده کوونکو په شمېر کې زیاتوالی راغی. هغه ښوونکي چې عمرونه یې لوړ او لسانس یې نه درلودل منفک او پر ځایه یې نوي لسانس ځوانان وگمارل شول. د ولسمشر غني دوره کې ۹۰٪ ښوونځيو نوي ځوان او لسانس ښوونکي پیدا کړل. د ولسمشر غني په دوره کې ۳۶۰۰ نوي ښوونځي جوړ او بیا ورغول شول. ولسمشر د ښوونځيو د نصاب د اصلاح لپاره هم وعدې وکړې چې په لومړيو پنځو کلنو کې عملي نشوي خو په دې هکله عملاً کار روان دی.

لوړې زده کړې: ولسمشر غني د لوړو زده کړو سیستم کې زیات تغیرات او شفافیت رامنځته کړو. د هېواد په پوهنتونونو کې یې د خیالي زده کړیالانو کچه صفر ته رانښکته کړه. د کانکور د ازموینې او تعلیمي بورسونو سیستم یې ډیر شفاف کړ چې دا د افغانستان د پرمختګ او بقا لپاره یو ستر ګام و. د افغانستان په پوهنتونونو کې یې سیاسي جریانونه، مذهبي، سمټي، قومي،

نژادي او ژبني مخالفتونه او تعصبات ختم کړل، لوړو زده کړو وزارت او د هېواد پوهنتونونه يې غير سياسي او تعليمي مرکزونو په توگه خلکو ته وروبيژندل.

نړيوال اسلامي پوهنتون

په ۱۳۹۱ هـ ش کال کې سعودي عربستان اعلان کړی و چې په افغانستان کې به د سيمې پر کچه يو ستر اسلامي پوهنتون جوړوي.

د ولسمشر فعال او متوازن بهرني سياست وکولی شول چې د سيمې، نړيوالو هېوادونو او نړيوالو سازمانونو توجه راجلب کړي او په هېواد کې ددوي پر مټ نړيوالې او سيمه يزې پروژې عملي کړي چې له دغو پروژو څخه يوه په هېواد کې د سعودي عربستان په مرسته د دريم نړيوال اسلامي پوهنتون جوړول وو.

دغه پوهنتون د هېواد په ختيځ ننگرهار ولايت د رودات، کوټ او بتي کوټ ولسواليو په منځنۍ ساحه کې پر زر جريبه ځمکه جوړېږي او نيږدې ۲۵۰ ميليونه ډالره لگښت پرې راځي چې د نړيوال اسلامي پرمختيايي بانک له خوا ورکول کېږي.

چې د دغه ستر اسلامي پوهنتون د جوړېدو عملي چارې په ۱۳۹۵ هـ ش کال کې پيل شوې. هند به د دغه علمي بنسټ د نصاب د جوړولو په برخه کې له افغان پوهانو سره مرسته کوي. دا پوهنتون به يوه لويه ليليه، لوبځای، د اسلام اباد فيصل جومات ته ورته يو جومات هم ولري.

د ۱۳۹۵ هـ ش کال د لړم د مياشتې په ۲۰مه نيټه د نړيوال اسلامي پوهنتون د احاطې د جوړېدو د بنسټ ډبره کښودل شوه. ددې پوهنتون د احاطې د جوړېدو لپاره د وزارت له انکشافې بودجې نه څه باندې ۳۷ ميليونه افغانۍ

منظورې شوي، دا پروژه نه يوازې د افغانستان بلکې د سيمې په کچه يوه لويه علمي پروژه ده.

نړيوال اسلامي پوهنتون به د افغانستان لپاره، په خاص ډول د ننگرهار لپاره او د سيمې لپاره يوه لويه اکاډميکه موسسه وي.

د دې پوهنتون نقشه په نړيوال سټينډرډ جوړه شوې او د راتلونکو پنځلسو کلونو په موده کې به يې ټولې چارې بشپړې شي، او ددې پوهنتون جوړښت به له هر پلوه بين المللي وي.

په ټوله نړۍ کې دوه اسلامي نړيوال پوهنتونونه جوړ شوي چې لومړی پوهنتون په اسلام اباد کې دويم په ماليزيا کې او د درېيم ستر نړيوال اسلامي پوهنتون وياړ به، د ننگرهار وي چې د رغېدو وروسته به په کې په يو وخت لس زره محصلين زده کړې کوي.

د باچا خان نړيوال پوهنتون

ددې پوهنتون دطرحې د عملي کولو لپاره د ۲۰۱۳م کال څخه راپه ديخوا کار روان وه خو د يو څه مشکلاتو پر اساس د يو وخت لپاره وځنډيده او د دې پوهنتون جوړولو په لار کې څه تخنيکي او مالي خنډونه هم موجود وو چې ددې خنډونو د حواري لپاره د ولسمشر لخوا يو کميسيون جوړ شو. ددې کميسيون دنده د پوهنتون جوړول او په خپلو پښو درول او د دې د پاره د مالي وسيلو راټولول وو. ولسمشر په افغانستان کې د امنيت او مالي ستونزو سره سره د باچا خان پوهنتون جوړولو پرېکړه وکړه او د دغه نړيوال پوهنتون د جوړېدو لپاره يې د خوست مرکز اړوند د صحرا باغ په سيمه کې شاوخوا درې زره جريبه ځمکه وټاکله. دا يو اوږدمهاله ستراتيژيکه علمي او د لوړو زده کړو پروژه ده چې جوړونه به يې وخت نيسي. د باچا خان پوهنتون به خپلواک وي او تدريسي چارې به يې په نړيوالو معيارونو برابرې وي او د دغه پوهنتون

د محصلينو او استادانو د جذب شرايط به په نړيوالو شرايطو برابر وي، محصيلين او استادان به پر افغاني هويت محدود نه وي، بلکه په دغه پوهنتون کې به له ۲۲ څخه د ډېرو هېوادونو زده کړيالان زده کړې کوي. د باچاخان نړيوال پوهنتون به ۳۵ پوهنځي او ۱۲۵ تحصيلي څانگې ولري په دې پوهنتون کې به له ۳۵ څخه زيات څېړنيز مرکزونه جوړېږي، په نړيواله کچه به د سيمې په سياسي، انکشافی، اقتصادي، شخړو حل، جغرافيه، چاپېريال، ښوونه روزنه، روغتيا، لرغونيز او نورو مسایلو او موضوعاتو د ميليونونو ډالرو په بدل کې څېړنې کېږي او نړۍ به له اړوندو مسایلو او فرصتونو خبروي.¹⁹

دغه پوهنتون به د سيمې ډيپلوماسۍ، سياسي مسير، ستراتېژيکې او اقتصادي ليدلورې په مساعدولو او ټاکلو کې رغنده نقش لوبوي او د دې پوهنتون په لارښوونه به په سيمه کې سولې او پرمختگ ته پالیسي او ستراتېژي ټاکل کېږي. په دې سربېره به دغه پوهنتون د سيمه یزو او نړيوالو شخړو په حل کولو کې کلیدي نقش لوبوي او د افغانستان حکومت ته به د سيمې او نړۍ له هېوادونو سره په روابطو جوړولو او د مسایلو په حل کولو کې لارښوونه کوي. باچاخان نړيوال پوهنتون به له دېرشو څخه تر څلوېښت زرو حضوري زده کړيالان ولري. چون نړيوال پوهنتون دی همدا علت دی چې له نیم څخه ډېر ښوونکي به يې نړيوال پروفیسوران وي. البته د وخت په تېرېدو سره به افغان دولت تر ۱۰۰۰ زيات افغان ښوونکي په نړيواله کچه د نړۍ پوهنتونونو ته ور وپېژني چې دوي هلته په نړيوالو سټېنډرډونو وروزل شي او بېرته هېواد ته له يو عصري ظرفيت سره را ستون او په دې نړيوال پوهنتون

¹⁹: د باچا خان نړيوال پوهنتون ملي او نړيوال اهميت / خان ولي خان بشرمل، May 6,

کې تدریس وکړي، داسې به په دې پوهنتون کې د بهرنیو ښوونکیو شمېر را ټیټ شئ. البته دغه پوهنتون ته به له نړۍ څخه لوړپوړي چارواکي لکه وزیران، سفیران او د سترو نړیوالو ادارو مشران افتخاري لیکچرونو ته راځي او له دې پوهنتون سره به د خپلو مرستو تر څنګ خپلې تجربې هم شریکوي. همدا ډول باچا خان نړیوال پوهنتون به په هېواد کې د موجوده دولتي او غیر دولتي پوهنتونونو او د تعلیمي ودې د څار بهیر په ښه والي کې هم رغنده نقش ولوبوي او د وخت په تېرېدو سره به، د داخلي او نړیوالو متخصصانو په مرسته د یو داسې تعلیمي نصاب د چمتووالي په برخه کې به نقش ولوبوي چې دغه نصاب د اکسفورډ او نورو نصابونو په څېر د تدریس په برخه کې نقش ولوبوي.

د دې ترڅنګ په ټولنیزو چارو، سوله، ولسواکي او انکشاف، محیطي زده کړو، معادن او جیولوجي، افغان پیژندنه، لرغونپوهنه، ټولنپوهنه او انسانپوهنه، مسلکي، تخنیکي او میخانیکي زده کړو همدا ډول د مالیکولر او بایوتیکنالوژۍ په برخو کې به په نړیواله کچه څیړنیز مرکزونه ولري چې له دې لارې به نه یوازې د افغانستان او نړیوالو مسایلو په څیړلو کې مرسته ترلاسه شي، بلکې په دې برخو کې به نوموړی پوهنتون د ارزښتناکې او حیاتي څیړنې په بدل کې تر میلیونو ډالرو پیسې ترلاسه کړي څو د دې پوهنتون دوام او حیثیت ثبات ومومي.

په تدریسي برخو کې به تر ټولو اړینې برخې د اسلامي فرهنگ او تمدن پوهنځي ترڅنګ د سولې او عدم تشدد، بشري حقوقو مطالعات، سیاسي علوم، جندر مطالعات، ټولنپوهنې، ټولنیز چوکاټونو، انکشافی پروژې، قبایلي مطالعات، ټیکنالوژۍ او عصري علومو په برخه کې په سلگونه نور پوهنځي ولري.

که دا پوهنتون کامياب شو نو د ټولې سيمې د پاره د امن پېغام راوړی شي. د افغان ولسمشر اشرف غني لخوا په خوست کې د باچا خان د نړيوال پوهنتون د جوړولو پريکړه، د پاکستان او افغانستان پښتنو لپاره گټور ده او ورسره به د باچا خان عدم تشدد فلسفه هم خپره شي.

زما په اند په خوست کې د دغه پوهنتون جوړيدو سره د پښتنو د تعليم اساسي مسله حل کيدی شي.

خوست د پښتنو د سيمې زړه دي، دې غاړې ته ترې په خبر پښتونخوا کې نوې ورگډې شوي قبایلي سيمې هم پرتې دي، او دغه خلک هم ورته نيرې دي او د دې اثر به د دواړو غاړو خلکو ته ډېر مهم وي او بيا نوم يې چې د باچا خان دي نو په نړۍ کې به هم اعتبار ولري. په کار ده چې د پوهنتون په نصاب کې د باچا خان بابا د فکر اساسي ټکي شامل کړاي شي.

ولسمشر د ۱۳۹۹ ش کال په لومړيو کې د باچا خان نړيوال پوهنتون لپاره څلور پوهنځي ۱۶ ديبارټمينټونه منظور کړل.

د ملي وحدت حکومت او د ملي ورځو نمانځنه

د ملي وحدت حکومت د افغانستان کلتور او تاريخي وياړونو، خصوصاً د ملي ورځو په لمانځلو د تاريخي ابداتو او ځايونو په رغولو کې ډيرې هلې ځلې وکړې.

چې له جملې څخه يې د هېواد د خپلواکۍ د سلمې کليزي او د بيرغ د ملي ورځې لمانځل و.

د ملي وحدت حکومت په دوره کې ټولې ملي او مذهبي ورځې د ولسمشر په امر او پام سره په ډېرو گرمو او ښو مراسمو سره ونمانځل شوې لکه د خپلواکې ورځ، د ملي بيرغ ورځ، د شهيدانو ورځ، د عاشورا ورځ او داسې نور چې دلته موږ له يو څو څخه يادونه کوو.

زه د خپلواکۍ د ۱۰۰ مې او ۹۹ مې کليزې د نمانځنې شاهد وم، دا داسې يو ورځ وه چې د ملي او افغاني غرور څخه ډکه د يو ښه او راتلونکي افغانستان زيری يې ځان سره درلود. ټول ښارونه د بيرغ درې رنگه ټوټې پوښلي وو، ونو، ديوالونو دوکانونو، موټرونو او خلکو له بيرغونو جامې کړې وې.

زه دلته د خپلواکي د سلمې کليزې د نمانځنې له مراسمو ياداوري کوم چې په ډېرو ښو مراسمو سره ولمانځل شول.

د افغانستان د خپلواکي سلمې کليزې نمانځل: په ۱۹۱۹م کال کې افغانستان خپله ازادې د بریتانیا (انگلستان) څخه واخيسته، هغه خپلواکي چې ددې هېواد د زرهاوو شهيدانو په وينه لاسته راغلې وه. دې ازادې مبارزې، ايتار او پایداری ته اړتیا درلوده، که څه هم امان الله خان د خپل ترقي غوښتونکو ارمانونو لپاره د خپل مشروطه غوښتونکو یارانو په مرسته د استعمارگرانو سره په تقابل کې ودرېد او ويې ويل چې ترڅو د هېواد استقلال د استعمارگرانو څخه وانه اخلم، ارامتیا ته به ونه رسېږم د هغه دا حرکت د خلکو پراخ ملاتړ سره مخ شو. د خلکو د همراهی په ترڅ کې انگلیس ماتې وخوړه او افغانستان خپلواکي لاسته راوړه.

خپلواکي په حقیقت کې تکامل د حکومت او خلکو اراده په اقتصادي، سياسي، کلتوري، ټولنيز او نظامي برخو کې دي، ترڅو هيڅ خارجي اراده د ملت او دولت پر ارادې باندې اغېزه ونه لري او استقلال په دې مفهوم سره لاسته راځي.

د افغانستان د استقلال سلمه کليزه د ملي وحدت حکومت لخوا په مرکز او ولاياتو کې په ډيرو شاندارو مراسمو سره ولمانځل شوه.

د افغانستان د سلمې کليزې د نمانځنې لپاره افغان حکومت ماليې وزارت ته د ۱۳۹۸ کال د جوزا د مياشتې په ۲۳مه نيټه امر وکړ چې د خپلواکۍ د بيا گټلو

سلمې کليزې نمانځنې لپاره دې ۳۸۴ ميليونه او ۲۲۱ زره افغانۍ د ارگ د ۹۱ کوډ اکاونټ ته واستوي.

ولسمشر په دې اړه مالي وزارت ته د جوزا په ۲۳ مه استولي حکم کې ويلي وو چې د افغانستان خپلواکي زموږ د اجدادو د لوی فکر استازيتوب کيسه کوي او نمانځنه يې د اوسني نسل رسالت دی.

افغان حکومت د خپلواکي سلمې کليزې ته ځانگړی کميسيون او دارالانشا وټاکله او گڼ پروگرامونه يې ورته ونيول.

حکومت په دې اړه ولايتونو کې هم له ولايتي شوراگانو، ښارواليو، ولسي او مدني بنسټونو دارالانشاوي جوړې کړې وې.

ولسمشر غني په دې اړه حکم کې وزارتونو ته هم امر وکړ چې د ازادۍ د ورځې نمانځنه کې پوره ونډه واخلي.

ولسمشر غني د دغې ورځې د نمانځنې لپاره د ځانگړو ترتيباتو په لړ کې د غازي امان الله خان د واکمنۍ له وخته د راپاتې ودانيو د رغولو امر ورکړ.

د هغه له وخته راپاتې ودانيو کې د پغمان ۲۱ مانۍ، دارالامان مانۍ، جلال اباد کې د غازي امان الله خان مزار، عيدگا جومات کارونه بشپړ او نورو ځايونو باندې چټک کارونه روان وو.

د افغانستان خپلواکي د اوسني وضعیت سره څومره معنی ورکوي او ايا اوس حقيقي استقلال لرو او که نه؟ هغه بله بېله موضوع ده چې بايد بېله وڅيړل شي، خو دا چې ولې د خپلواکي ورځ ښه ونمانځو او ښه تجليل کړو او کومې اړتياوې ايجابوي؟ ځينو نقاتو ته اشاره کوم:

۱: د افغانستان خلک په تېرو ۱۹ کلنو کې د تروريستي هډمندو بريدونو قومي او مذهبي اختلافاتو منځته راوړنې لپاره د بريدونو شاهدان وو که دا مسله جدي ونه نيول شي، تروريستان او د هغوی ملاتړ کوونکي به په اسانۍ سره خپل خرابو مقصدونو ته ورسيږي، نو پر دولت باندې لازم دي تر څو دا

جدي ونيسي د افغانستان د خپلواکي ورځې نمانځلو په بهانې سره، دولت هڅه وکړې چې د حکومت او خلکو ترمنځ فاصله لنډه کړي او د خلکو ترڅنګ ودرېږي او د تروريستانو نقشي له منځه ولاړې شي.

۲: د يو څه وخت راهيسې د ځوانانو په افکارو کې د خپلواکي غوښتنې او ازادۍ روحیه کمزورې شوې وه، نو دا اړتيا وه چې ددې ملي ورځو په نمانځلو سره، دا روحیه پياوړې شي.

۳: د امريکا سره امنيتي نظامي بې ثمره پيمان امضاء شو چې د ځينو کسانو لپاره يو مهمه لاسته راوړنه بلل کيده، د نا امنيو په ډېرېدو او ځينو ولاياتو سقوط، دا ښکاره کړه چې دا پيمان کومه گټه نه درلوده او يواځې يو بې اساسه او پوچ پيمان وو او امريکا ته د يو با اعتماد شريک په حيث نه شو کتلی، نو يواځې خيز چې د افغانستان روښانه راتلونکي لپاره ورته اړتيا ليدل کېده، په هېواد کې ټولو وحدت پايو استحکام او داخلي توان باندې تکیه کول وه.

۴: د افغانستان خلک ددې خاورې او اوبو ساتنې لپاره ډېر رشادتونه د ځانه ښکاره کړي دي، لکه د انگليس او طالبانو سره مبارزه. استقلال او خاورې سره مينه به د خلکو ملاتړ سبب وگرځي چې خلک د افغانستان امنيتي ځواکونو څخه ملاتړ وکړي ترڅو امنيتي ځواکونه هم د ملت په ملاتړ سره د تروريستانو په وړاندې په قاطع ارادې سره ودرېږي.

۵: د استقلال څخه نمانځنه سربيره پردې چې همبستگي او هم پذيرې پراخوي، ددې سبب هم گرځي ترڅو خلک په هوشيارې او بصيرت سره د مادرن استعمار اهدافو څخه پوهه ترلاسه کړي او پرې نږدې ترڅو استعمارگران د هېواد داخلي چارو کې لاس وهنه وکړي او د وخت په تېرېدو سره، د مداخله کوونکو لاسونه لنډ کړي.

ددې تاريخي او ملي ورځې ارزښت ته په کتو سره، بايد دا ورځ هم په مجازي فضا او هم په حقيقي فضا کې ونمانځل شي او همدارنگه دولت هم د خلکو ترڅنگ ودريري او خلکو څخه ملاتړ وکړي.

ملي وحدت حکومت ځينې نورې ملي ورځې هم په ډيرو تودو او گرمو مراسمو سره ونمانځلي د هغه له جملې اووم د زمري د ملي بيرغ ورځ، د شهيدانو ورځ او داسې نور.

د ملي وحدت حکومت او د تاريخي ابداتو بيارغونه

ملي وحدت حکومت د تاريخي ځايونو د بيارغونې لپاره ډيرې هلې ځلې وکړې او ډير تاريخي ځايونه يې بياورغول او پر څو نورو کار روان دی هغه تاريخي ځايونه چې د ولسمشر غني په حکم او ځانگړې پاملرنې بيا ورغول شول جمهوري رياست (ارگ)، د دارالامان ماني، د عيدگاه جومات، د ننگرهار سراج العماره، د چهلستون بڼ، د غازي امان الله خان مقبره، د پل خستي جومات، تاج بيگ ماني، د هرات اختيارالدين کلا، د پغمان بالا باغ، د جبل السراج شاهي ماني او داستالف ماني او هوټل .

او هغه تاريخي ځايونه چې د هغو د بيارغونې چارې د ولسمشر په لومړنۍ پنځه کلنه دوره کې بشپړې نه شوې او اوس دوام لري او نه دي بشپړ شوي شادوشمشيره جومات، د کابل بالاحصار، د کابل ماشين خانه، د باميانو بوت، د مزار شريف روضه، د هرات جامع جومات او د غور د جام څلي.

د افغانستان جمهوري رياست (ارگ):

کابل تاريخي او لرغوني ښار د شاهانو او اميرانو ټاټوبي بلل کېږي. دغه ښار پخوا کلا ته ورته و چې د ځينو دېوالونو اثار او نښې تر اوسه هم پاتې دي. کابل ښار شپږ دروازې لرلې او هرې دروازې ځانگړی نوم درلود، په دهمزنگ

کې د کندهاریانو دروازه، د سردار جهان خان دروازه، د سلام خانې په برخه کې سپینه دروازه، د عیدگاه جومات شاته د پیت دروازه، د بالاحصار خواته د گذرگاه او لاهوری دروازې لا هم ځینې سپین ږیري په خپلو خاطر وکړي یادونه کوي.

د امیر عبدالرحمن خان له واکمنۍ د مخه شاه د اوسېدو مناسب ځای نه درلود. د بادشاه د حکمرانۍ مرکز په بالاحصار کې و، خو بالاحصار او د شېرپور ارگ د افغان او انگلیس په جگړو کې زیانمن شوي وو او ځینې برخې یې سوځېدلې وې. امیر عبدالرحمن خان په ۱۸۸۰ کې واک ته له رسېدو وروسته د خپلې استوګنې او کاري دفتر لپاره مناسب ځای نه درلود. هغه د بادشاه د اوسېدو د مناسب ځای جوړولو لپاره د ارگ اوسنی موقعیت انتخاب او په ۱۲۹۹ هـ ق کال یې د ارگ نقشه طرحه کړه. په ۱۳۰۰ هـ ق کال د کابل ښار په مرکز کې پر دوه سوه جریبه ځمکه د ارگ د جوړولو چارې پیل شوې.

د ارگ د جوړولو چارې په ۳۰ کالو کې بشپړې شوې. کابو یوه نیمه پېړۍ کېدې چې د ارگ کلا په کابل کې جوړه شوې. په ارگ کې لومړنۍ جوړه شوې ودانۍ کوتي باغچه ده چې په ۱۳۰۴ هـ ق کال یې د جوړولو چارې بشپړې شوې. د ارگ د بېلابېلو ودانیو د جوړولو لپاره ځینې توکي له بریتانوي هند څخه هم راوړل کېدل، خو تر ډېره له سیمه ییزو ودانیو توکو استفاده کېده. دا ودانیز توکي خښتې، چونه، گچ، صندل او ساروج وو، په ځینو ودانیو کې له شېدو، کوچو او د چرگانو له هگیو څخه هم استفاده شوې ده.

دغه راز د ارگ د جوړولو په چارو کې د کابل زیات شمېر خلکو په خپله خوښه برخه اخیسته. د اوسني ارگ سیمه پخوا خاورینه دښته وه. په ځینو

برخو کې يې کرنيزې ځمکې او باغونه وو. اوس ارگ د کابل ښار په مرکزي برخه کې موقعيت لري.

د حبيب الله کلکاني د حاکميت لنډه موده او د کورنيو جگړو پرمهال ارگ ته زيات زيانونه واوښتل. د ارگ پر چور او تالان سربېره ځينې ودانۍ هم زيانمنې شوې، په مشخص ډول کولی شو د موزيم يادونه وکړو چې د امانې نهضت پر مهال په ارگ کې جوړ شوی و.

د جمهور ريس محمد اشرف غني په رهبرۍ د نوي حکومت په ايجاد سره د ارگ د بيارغاونې او نويو ودانيو د جوړولو بهير دوام وموند. د ارشيف د ودانۍ د جوړولو چارې په ۱۳۹۶ هـ ش کال کې پای ته ورسېدې او د ارگ د ارشيف اسناد ور ولېږدول شول.

دارالامان مانۍ:

د دارالامان مانۍ د افغانستان له تاريخي يادگارو له جملې څخه ده چې د کابل ښار له مرکز نه تقريباً اته كيلومتره جنوب لويديز لوري ته د چهاردهي په ساحه کې د دارالامان د عمومي جادې په انتها، د قورغ د غره په لمنو کې د « تاج بيگ » مانۍ ته نېرډې د مرحوم غازي امان الله خان په وخت کې جوړه شوې ده. د دارالامان د مانۍ د جوړېدو په وخت کې د افغانستان او المان ترمنځ ښې سياسي اړيکې وجود درلودې. د « جوزف برکس » په ابتکار د ښارونو او کور جوړولو په برخه کې د المان د دولت ۲۲ تنه مهندسان او انجنيران کابل ته راغلل او د دې قصر په جوړولو کې ۷۰۰ افغان کارگرانو برخه درلوده. د دې مانۍ د جوړولو کار د « والتر هارتن » په نوم الماني انجنير په ۱۳۰۴ هـ ل کال کې پيل کړ او په ۱۳۰۶ هـ ل کال کې يې کار تکميل شو. نوموړی قصر له ۱۵۰ وړو او لويو اطاقونو نه تشکيل شوی چې د امانې دورې ټولو دولتي دستگاؤو له هغه نه استفاده کوله.^[۲]

تاربخچه: د دارلامان مانې ۱۳۴۷ ه ل کال د قوس په ۲۲ مه نيټه چې د ۱۹۶۸م کال سره برابر ده او د وخت د فوايد عامې يا ټولگټو وزارت په کې واقع و، د برېښنا د شارتې له امله يې دريم منزل سوخيدلی وه چې بيرته ترميم شوه او وروسته د وخت د عدلې وزارت ترې استفاده کوله. د سردار محمد داود خان د ۱۳۵۵ کال د اساسي قانون د تصويب لويه جرگه په دې قصر کې جوړه شوي وه. د حفيظ الله امين په واکمنۍ کې د هېواد د جمهوري رياست دستگانه يوځل بيا د دارلامان قصر ته وليږدول شو، ترڅو د ۱۳۵۸ کال د جدي په ۶ مه د شورويانو د يرغل په وخت کې مانې اور واخيست .

د هجري لمريزې شپيتمې لسيزې په کلونو کې د افغانستان د دفاع وزارت له دې مانې نه استفاده کوله چې د ۱۳۶۸ ه ل کال د حوت د مياشتې ۱۶د ورځې کودتا په ورځ چې د دوکتور نجيب الله پروراندې، د جنرال شهنواز تڼي له خوا شروع شوې وه ډيره تاواني شوې وه، مگر ژر بيرته ترميم شوه .

د اويامي هجري لمريزې لسيزې په لومړيو کې چې مجاهدينو له خوا د قدرت په سر کورني جنگونه وشول، د افغانستان دغه تاريخي بنا يوځل بيا ډيبره سخته زيانمنه شوه او کله چې د وخت د دفاع وزارت (چې احمد شاه مسعود د دفاع وزير وو) د گلبدین حکمتيار او عبدالعلي مزارې له گډې غونډې نه اطلاع حاصل کړه په دې قصر باندې يې دوه ځلې بمباري وکړه چې په پايله کې يې قصر په کنډوالو بدل کړ. پاتې دې نه وي چې حکمتيار او مزارى يوازې لس دقيقې مخکې له نوموړي ځايه وتلي ول. له ۱۳۷۳ تر ۱۳۹۵ کاله پورې پورته ياده شوې مانې متروکه او د استفادې وړ نه وه.

د ۱۳۹۵ کال د غبرگولي په لسمه ورځ د افغانستان د اسلامي دولت ولسمشر محمد اشرف غني، د دارلامان د تاريخي مانې د بيا رغونې کار د افغانستان له بودجې نه د شپاړس ميليون امريکايي ډالرو په مصرف سره رسما پيل کړ او د

افغانستان د بناري پراختيا د عالي کميسيون لومړنۍ غونډه د نوموړې ودانۍ په کنډوالو کې جوړه شوه.

او د ۱۳۹۸ کال د اسد د مياشت په ۳۰ مه نيټه د يو لړ شاندارو مراسمو په لړ کې گټې اخيستې ته وسپارل شوه.²⁰

چهلستون تاريخي بڼ او ماڼۍ: کابل کې د چهلستون تاريخي بڼ بيا ورغول شو او دغه بڼ د ۱۳۹۸ هـ ش کال د وري د مياشتې په ۲۷ مه نيټه د سيلانيانو پرمخ پرانيستل شو.

دغه بڼ په معياري ډول رغول شوی او د تفريح لپاره په کې گڼې اسانتياوې برابرې شوې دي. دغه بڼ اوس مهال د کابل ښار يو له غوره تفريح ځايونو بلل کيږي چې گڼې کورنۍ يې ليدو ته ورځي.

له هغه وروسته چې دغه بڼ گټې اخيستې ته سپارل شوی هره ورځ د کورنيو په شمول شاوخوا ۱۵۰۰ سيلانيان د بڼ ليدو ته راځي. دغه بڼ د اتلسمې زېږديزې پيړۍ په ورستيو کلونو کې جوړ شوی.

په بڼ کې چايخونې، کابيتنونه، ورزشي کليونه او د ناستې لپاره په کې ښه امکانات برابر شوي دي. زه چې د لومړي ځل لپاره دغه بڼ ليدو ته ورغلم نو د تفريح لپاره دا بڼ يومناسب ځای دی.

د چهلستون په ۶۰ جريبه بڼ کې يوه ماڼۍ هم دنګه ولاړه ده چې د چهلستون ماڼۍ په نامه ياديږي، ددغې ماڼۍ بنسټ شاوخوا دوه سوه کاله مخکې، يعنې د اتلسمې زېږديزې پيړۍ په ورستيو کلونو کې د شاه زمان په حکومت کې اېښودل شوی دی.

ماڼۍ په يو لوړ ځای کې جوړه شوې چې د کابل ښار لويه برخه ترې ښکاري او دغې ځانگړنې يادې ماڼۍ ته ځانگړې ښکلا وربښلې ده.

²⁰: شمس، شمس الدين، د افغانستان معاصر تاريخ، ۱۳۹۳.

پخوانيو حكومتونو كې به دغه بڼې او ماڼۍ د لوړپوړو چارواكو او ميلمنو كوربه وه، خو د نويمې لسيزې كورنيو جگړو كې د دغې ماڼۍ ۸۰ سلنه برخې ويجاړې شوې.

درې نيم كاله مخكې يې د بيا جوړونې چارې د جرمني هېواد په مالي ملاتړ په معياري ډول او تاريخي معلوماتو ته په كتو پيل شوې او تر دې چې د ۲۰۱۹ كال د مارچ په ۱۵مه گټه اخيستلو ته وسپارل شو.

د بيا جوړونې په چارو يې ۱۴ ميليونه ډالر لږښت راغی او د جوړولو چارې يې يواځې افغان انجينرانو او كاريگرو پر مخ بيولي دي.

د پغمان بالاغ: پغمان د بالا باغ د ماڼيو د بيارغونې چارې په ۱۳۹۷ هـ ش كال كې د ۱۷۵ ميليونو افغانيو په لگښت پيل شوې او د ۱۳۹۹ هـ ش كال تر لومړيو پورې يې ۸۰ سلنه كارونه بشپړ او بيرته په هماغه پخواني ډول بياورغول شول.

عيد گاه جومات: د كابل تاريخي عيدگاه جومات چې د جگړو او د پل محمود خان سيمې خونړي ځانمرگي بريد له كبله زبان ورته رسېدلی و، د بيا رغونې چارې يې د ۱۳۹۷ هـ ش كال د كب په مياشت كې پيل شوې چې د جومات د بيارغونې چارې د ۶۱ ميليونو افغانيو او د انگر او شني ساحې چارې يې د ۴۰ ميليونو افغانيو په لگښت له ټاكل شوې مودې پنځه مياشتې مخكې بشپړې شوې. له بيارغونې وروسته د ۱۳۹۸ كال د غوايي د مياشتې په ۲۰مه نېټه د ولسمشر محمد اشرف غني د كابينې غړو، علمای كرامو او مسوولينو لخوا پرانيستل شو.

ولسمشر غني په دغه جومات كې د جمعې له لمانځه وروسته پر يووالي ټينگار وكړ او ويې ويل: هيله ده چې هر ښادي او غم په شريكه ولمانځوو اصلي ټكي دا دی چې دا زموږ د خوښۍ ځای هم دی او د غم ځای هم، كله چې جومات د بېم اېښودونكو لخوا ويجاړ شو نو كله اراده مې دا وه چې په داسې ډول بيا ورغول شي چې راتلونكي نسلونو ته يوه ډالۍ وي او هيله ده چې

زمونږ ټول خلک په بناديو او غم کې له يو فکري وحدت سره د خدای (ج) په ارادې اقدام وکړي. ولسمشر غني له ټولو انجينرانو څخه وغوښتل چې د سيالي په توگه د جوماتونو داسې نقشې ترتيب او وړاندې کړي چې د استحکام تر څنگ زموږ د لوی تمدن ښکلا ولري او استازيتوب يې وکړي.

د پل خستي جومات:

د پل خستي جومات اوږده مخينه (سابقه) لري. پخوا د پل خستي جومات يو پور او د درې دالانونو، اوو رواقونو او يو ويشت گنبدو لرونکی و. دهرې گنبدې په منځ کې په موجوده حربي ماشين خانه کې جوړ شوی يو يوغټ فانوس ځوړند و چې د دوه طرفه لنگرونو پواسطه ښکته او پورته کيدل د خاورو تېل په کې سوځيدل. په هغه زمانه کې دغو څراغونو ځانگړی برم (خاص عظمت) درلود، دغه جومات د نوم ورکې سپاهي (سپاهي گمنام) منار ته نيردې موقعيت لري. پخوا د دغه جومات انگر کوچنی و او کله چې به سراج الملته والدين د جمعې په ورځو له خپلو مصاحبانو او د دربار د ارکانو سره د لمانځه اداکولو د پاره جومات ته تللو او گڼه گوڼه به يې ليده، امر يې وکړ چې د جومات انگر له هره پلوه چې امکان ولري پراخ دې کړای شي. هماغه و چې د جنوب څنډې ته د جومات احاطه پراخه شوه او وروسته بيا د پخواني پاچا د سلطنت په مهال دکابل ښاروالي لخوا بيا ورغول شو. د بيا ځل رغولو چاري يې د جمهور رييس په ځانگړي لارښوونه د ۱۱۷ ميليونو افغانيو په بوديجه پيل شوې او د ۱۳۹۸ هـ ش کال د دلوې په مياشت کې گټې اخيستنې ته وسپارل شو.

د کابل لرغونې بالا حصار:

د دغې لرغونې سيمې د بيارغونې لومړنۍ کارونه د ۱۳۹۸ ش کال په لومړيو کې پيل شول ولسمشر ژمنه کړې وه چې د بالا حصار کلا به د يوه لرغوني ځای په توگه په هماغه پخواني ډول بيا ورغوي د دغې لرغونې سيمې شاوخوا ديوالونه او برجونه د کورنيو جگړو او طبعي افاتو له امله تر ډېره نرېدلې وه. د تاريخ په اوږدو کې د کابل بالا حصار ډيری وخت د واکمنانو د فعاليت او اوسيدو ځای گڼل شوی چې د جگړو له امله څو ځلې وران شوی او بيا رغول شوی دی.

دغه ځای د برتانويانو د بنکېلاک پرمهال د دغو ځواکونو يو مهم مرکز گڼل کېده چې په وروستي ځل په ۱۹ پېړۍ کې د جگړو په ترڅ کې وسوځول شو او کلا ته په کې ډېر زيان واوښته.

له هغه وروسته د کابل بالا حصار د کورنيو جگړو او طبعي افاتو له امله هم زيانمن شو چې تر اوسه په اساسي ډول نه وه رغول شوی. خو افغان حکومت د دغې لرغونې سيمې د بيارغولو چارې د ځينو خصوصي شرکتونو په مالي او تخنيکي مرسته پيل کړې.

د کابل بالا حصار د افغانستان يو له هغو لرغونو ځايونو گڼل کېږي چې گڼ بهرني سيلانيان يې د ليدو په تمه دي. د کابل د بالا حصار کلا نه يوازې د لرغونتيا له اړخه د افغانستان په تاريخ کې ډير ارزښت لري، بلکې په دغې سيمې کې وروستۍ پلټنې نښي چې د کوشانيانو او د هغه وړاندې دورې تاريخي اثار شته.

که څه هم د کورنيو جگړو پرمهال د افغانستان گڼې لرغونې سيمې په ناقانونه توگه کيندل شوي او اثار يې لوټ او تالان شوي خو د کابل په بالا حصار کې دا ډول کيندنې لږې شوي.

د شاه دوشمشېره جومات:

د شاه دوشمشېره جومات دکابل ښار کې د اسلامي دورې د لومړنيو او ډيرو پخوانيو ودانيو څخه شمېرل کېږي. دغه جومات د کابل سيند پر غاړه د ښار په مرکز احمد شاهي واټ کې واقع شوی دی. د پېړيو په اوږدو کې دغه جومات څو ځله بيا رغول شوی چې وروستی ځل په کال ۱۳۰۶ هجري کې د امير امان الله خان په دوره کې په سراج الخواتين مشهور وه. دده د مور له خوا په ښکلي دوه پوړيزه بڼه جوړ شو چې د معماري په ټولو برخو کې لکه طرح او گچ بری يا گچ کاري، ترکاني او ډبرو توږلو يا حجاري څخه کار واخيستل شو چې د ملي هنر تمثيلونکی دی.

د جومات په گاوندې يا څنگ کې دوه قبرونه شته چې لمړی مرقد د پيغمبر (ص) د تره له لمسيانو څخه په ليث بن قيس پورې اړه لري او دوهم مرقد د اسلام د سپاهيانو سپه سالار عبدالرحمن بن اشعت دی. کله چې د ليث بن قيس په قومنده د عربو سپاهيان د کابل ښار دروازو ته ورسيدل، سخته جگړه ونښته ددغې تاريخي جگړې په اخ او ډب کې ليث بن قيس په شهادت ورسيد، په دغه اوسني ځای کې يې ښخ کړ او څرنگه چې هغه بزرگوار په هغه ورځ په دوو تورو باندې جنګېده نو ځکه يې لقب شاه دوشمشېره وگرځيد. مسلمانانو دده مزار څنگ ته مسجد جوړ کړ چې دغه مسجد د شاه دو شمشيره په نوم ونومول شو.

د افغانستان ولسمشر محمد اشرف غني ۵۱۳۹۸ ش کال د اسد په مياشت کې د شاه دوشمشېره تاريخي جومات د بيارغولو کار پيل کړ. دا کار د ښار جوړونې او ځمکو وزارت د جوماتونو او تاريخي ابداتو د جوړونې او بيارغونې د امریت لخوا د ۲۳ ميلونه او ۶۳۱ زرو افغانيو په لگښت د يوکال په مدت کې پر مخ وړل کيده.

د جام څلي:

د جمهور ريس په ځانگړي لارښوونه ددې څلي د بيارغوونې لومړني مقدماتي کارونه د ۱۳۹۸ کال په وروستيو کې شروع شول.

د باميانو بودايي پړۍ: د باميانو مجسمې چې يوه يې ۵۳ مېتره او بله يې ۳۵ مېتره جگوالی لري. دا بتان څنگه په باميانو کې جوړ شول؟ باميان د يوه غره په څنگ کې د واقع سيمې لپاره استعمالېږي، چې له دوو اجزاوو څخه جوړ ده چې يو بام ده او بل يې يان د بام جز چې د رڼا معنی لري، تاسو په فارسي کې په بامداد او بامدادان کې دا ويني، چې د سهار په معنی استعمالېږي او يان جز، يې چې دی د ځای معنی بندي، باميان يعنې نوراني ځای. او دا بتان تقريبا ۱۸۰۰ کاله دمخه دلته جوړ شوي دي او د بودايي دين پيروان به لکه مسلمانان، چې حج ته ځي، دغسې د دغه بتانو د زيارت لپاره راتلل. او کله چې د کوشاني سلسلې ستر امپراتور کنيشکا د بودايي مذهب لاره خپله کړه او په اوله ميلادي پېړۍ کې په افغانستان کې گريک بوديک تمدن را شين شو، نو گريکو بوديک تمدن د افغانستان پر لرغونې ټولنه هر اړخيز تاثيرات وښودل، د نوموړي مدنيت اثرات په افغانستان کې محدود پاتي نه شول بلکې دجاپان، کوريا، او چين څخه بيا تر اوسني ايران او سيستان پورې، دسريلانکا او هند څخه بيا تر سير دريا اوتاجکستان پورې ټولې سيمې تر خپلې اغيزې لاندې راوستې وې، د نړۍ له بېلا بېلو سيمو څخه به د مذهبي مراسمو د پر ځای کولو په نيت زيات شمېر راهبان، زايرين او سيلانيان په افغانستان کې د ودان شوو بودايي زيارتونو او عبادت ځايونو په ځانگړي ډول د باميانو لرغوني او د بودايي پير متبرک ځای ته د ليدو کتو په نيت سفرونه کول. اوس يې صرف البوشاکه شته، نور نو طالبانو په ۲۰۰۱ ميلادي کال کې په داسې حال کې چې تلوېزيوني کامرې او عکاسي ممنوع وې، بيا هم عکاسي ځينې کېدلې ونړول شوې.

ويجاړيدل:

دا پژۍ د ملا عمر په حکم له منځه ولاړه، او د پوښتنې په ځواب کې د ملا محمد عمر جواب په لاندې توگه وو: ما نه غوښتل چې د باميانو بودا له منځه يوسم. په واقعيت کې يو شمير بهرنيان ماته راغلل او ويې ويل موږ غواړو چې د باميانو د بودا د ترميم پاتې کار ترسره کړو، کوم چې د بارانونو له کبله لږ خراب شوی دی. زه حيران پاتې شوم، فکر مې وکړ چې دا خلک د زرگونو انسانانو ژوند ته هيڅ درناوی نلري هغه افغانان چې له لوړې مړه کېږي، مگر د غير ژوندي شيانو لکه بودا په اړه انديښمن دي. دا راته خورا ناوړه عمل ښکاره ش. له همدې کبله ما د بودا د ويجاړولو امر وکړ، که دوی د بشري کار لپاره راغلي وای، ما به هيڅکله د بودا بوت د ويجاړيدو حکم نه وای ورکړی.

د هرات جامع جومات:

د هرات جامع جومات بنسټ اېښودونکی سلطان غياث الدين غوري دی چې دده زيارت هم د همدې جومات په شمالي برخه کې تر يوې گنبدې لاندې څرگند دی او دا مشهور واکمن په ۱۲۰۲ م کال کې په حق رسيدلی دی. د دې جومات په جنوبي برخه کې د غوريانو د دورې يو څه نقش و نگار هم پاتې دی، چې هلته يو ښه روښانه او ښکلې کتيبه هم تر سترگو کېږي چې د سلطان غياث الدين نوم پرې ليکل شوی دی.

دا جومات چې کله د تيموريانو په دوران کې د دويم ځل لپاره نقش و نگار شو، د غوري دورې نقش په کې له منځه ولاړ چې مخکې يې يادونه وشوه يوازې په يوه برخه کې پاتې و، خو په ۱۳۲۲ هـ ش کال کې بيا کار پيل شو او په دې اړه زيار اېستل کېده چې هغه پخوانۍ بڼه برسېرنه او د تيموري دورې نقش ترې يو پلو ته کړي چې دا کارونه د تيموري پاچا سلطان حسين بايقرا په

وخت کې صورت نيولی و چې دهغه واکمنی دوره له ۱۴۶۸م څخه بيا تر ۱۵۰۶ م پورې يوه زرينه او علم پوره دوره وه.

د هرات لرغونو ودانيو ته په دې وروستيو څو کلونو کې د ملگرو ملتونو کلتوري څانگې يونيسکو پام هم وراوښتی سره له دې چې د اغا خان د بنسټ له خوا د هرات د پخوانی معمارۍ له معيارونو سره سم په دې ولايت کې، د لرغونو ودانيو د بيا جوړولو لپاره مهمې پروژې ترسره شوي، خو د هرات په زاړه ښار کې د نوو ودانيو جوړېدل هغه څه دي چې تراوسه يې د نړۍ د کلتوري اثارو په فهرست کې د هرات د زاړه ښار د شاملېدو پر وړاندې خنډ گرځېدلي. دا لړۍ تر اوسه دوام لري او چارواکي وايي دوی هڅه کوي چې مخه يې ونيسي.

د هرات لوی جامع جومات چې څه باندې اووه سوه کاله قدامت لري، په تېرو کلونو کې ډېر زيانونه ليدلي او ډېری کاشيان يې لوېدلي دي، د لومړي ځل لپاره د هرات د لوی جامع جومات د بيارغونې مقدماتي سروې د افغانستان د ښار جوړونې وزارت له خوا پيل شوې ده.

د افغانستان د ولسمشر په امر د هېواد ددې جومات د بيارغونې چارې د ښار جوړونې وزارت ته سپارل شوي دي.

دا پروژه په اوږدمهاله توگه په څو پړاوونو کې د افغانستان دولت له بوديچې ترسره کېږي.²¹

²¹: د جمهوري رياست عملياتي او ملاتړ ادارې ويبسايټ او بيچ.

شپږم څپرکی

په افغانستان کې اداري فساد

په افغانستان کې د حامد کرزي تر مشرۍ لاندې حکومت له رامنځته کېدو وروسته، يو شمېر کورنيو او نړيوالو څېړنيزو مرکزونو په هېواد کې د اداري فساد د کچې معلومولو په موخه سروې گانې او څېړنې کړي دي. د بېلگې په ډول له ۲۰۰۵ م کال وروسته د شفافيت نړيوالې ادارې هر کال په هېواد کې د اداري فساد په تړاو سروې گانې کړي دي، ايشيا فاونډيشن هم له ۲۰۰۶ م کال وروسته، هر کال د اداري فساد په تړاو له خلکو څخه نظرپوښتنه کړې او له ۲۰۰۷ م کال وروسته، د افغانستان د روڼتيا څار ادارې هم د اداري فساد د کچې معلومولو په تړاو سروې گانې او څېړنې پيل کړي.

که په تېرو پنځلسو کلونو کې د اداري فساد پرضد دغو څېړنو او سروې گانو ته ځير شو، نو ويلى شو چې په هېواد کې د اداري فساد کچه نه يوازې دا چې کمه شوې نه ده، بلکې په ۱۳۹۴ کال کې خپل اوج ته هم ورسېده.

د شفافيت نړيوالې ادارې د سروې گانو له مخې، له ۲۰۰۵ کال څخه تر ۲۰۰۹ کال پورې د اداري فساد کچه زياته شوه، خو له ۲۰۰۹ کال څخه تر ۲۰۱۱ کال پورې بيا د اداري فساد کچه راکمه شوه. په ۲۰۱۲ او ۲۰۱۳ کلونو کې بيا خپل اوج ته ورسېده، خو د ۲۰۱۴ م کال څخه راوروسته د اداري فساد گراف منفي خوا ته روان وه چې دليل يې د اداري فساد په وړاندې د ملي وحدت حکومت يو شمېر گامونو وو.

د افغانستان روڼتیا څار ادارې هم د اداري فساد پر ضد خپلې څلور څېړنيزې سروې گانې خپرې کړې او له دغو سروې گانو څخه جوتهېرې چې په ۲۰۰۷، ۲۰۱۰، ۲۰۱۲ او ۲۰۱۴ کلونو کې په ټول افغانستان کې په مجموعي ډول ورکړل شوی رشوت او د بالغو کسانو شمېره چې په دغو کلونو کې يې رشوت ورکړی زیات شوی وو.

يو شمېر نورو ادارو، لکه د ملگرو ملتونو د مخدره توکو، جرمونو ادارې او د بودجې د شفافیت سازمان هم په دې تړاو څېړنې او سروې گانې خپرې کړې چې په ټوليز ډول له ۲۰۰۹ کال وروسته د اداري فساد د کچې زیاتوالی ښيي.

د اداري فساد پر ضد د ملي يووالي حکومت مبارزه

ولسمشر د غازي امان الله خان د نیمگړي څپرکي د بشپړیدو ژمنه کړې وه، ولسمشر ۲۰۱۴ م کال څخه تر ۲۰۲۴ کاله پورې د بدلون لسیزه نومولې. ۲۰۱۷ م کال کې د فساد پر وړاندې استراتیژي جوړه شوه چې پر اساس يې اوس لوړ رتبه چارواکي محاکمه کېږي. په لسگونو نوي قاضیان وگمارل شول. په محاکمو او څارنوالیو کې هم اصلاحات راغلل. له ۲۰۱۵ م کال څخه را په دیخوا ۳۹۰ قوانین تصویب او یا تعدیل شول. د کابل بانک غلا شوې پیسې نیمې يې بیرته را وگرځول شوې. سیستمونه تر ډېره بریده بایومتریک شول.

د ۱۳۹۳ کال د ولسمشریزو ټاکنو پرمهال د ولسمشرۍ نوماندانو د اداري فساد د ختمولو په اړه پخې ژمنې وکړې. په دې تړاو افغان ولسمشر محمد اشرف غني هم په خپل ټاکنیز منشور کې په دې اړه یو ځانگړی بحث وکړ. د ملي وحدت حکومت له جوړېدو وروسته، افغان ولسمشر اشرف غني د لندن په کنفرانس (۲۰۱۴) کې د اداري فساد پر ضد د مبارزې لپاره خپله تگلاره روښانه کړه. دغه راز ولسمشر له فساد سره د مبارزې په کنفرانس (د ۲۰۱۶ کال مې میاشت) کې

د اروپايی ټولني پلاوي ته د اداري فساد پر ضد مبارزې په تړاو خپلې ژمنې تکرار کړې او وروسته يې د لندن په کنفرانس کې د فساد پر ضد خپله مقاله هم وړاندې کړه. د افغانستان د سولې او پرمختيا ملي چوکاټ کې هم چې د بروکسل د کنفرانس لپاره چمتو شوی و، د اداري فساد پر ضد ژمنې وشوي. د ملي يووالي حکومت په پيل کې د اداري فساد پر ضد يو شمېر چټک او جدي گامونه پورته کړل او له امله يې افغانستان د شفافيت نړيوال سازمان په فساد ککړو هېوادونو کې له دويم څخه څلورم نمبر ته راټيټ شو، خو وروسته دغه مبارزه په هغه سرعت او جدیت سره تعقيب نه شوه په کوم ډول چې د ملي يووالي حکومت په پيل کې وه.

په عمومي ډول د ملي وحدت حکومت د اداري فساد پر ضد مبارزه کې ډېری گامونه واخيستل، د بېلگې په توگه د (۲۰۱۴) کال کې د کابل بانک قضيه پرانيستل شوه، په (۲۰۱۶) ميلادي کال کې يې د حکومتی چارواکو شتمنی ثبت کړې او په (۲۰۱۶) ميلادی کال کې يې له اداري فساد سره د مبارزې عدلي او قضايي مرکز پرانيست، او په ۲۰۱۸ م کال کې يې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزير بناغلی عبدالرازق توحيدې د فساد په تور محاکمه کړ.

افغان حکومت په اداري فساد کې ښکېل لوړ پوړي چارواکي محاکمه کړل، هم يې له اداري فساد سره د مبارزې په ښکېلو ادارو کې هر اړخيز اصلاحات راوستل د بېلگې په توگه قضا، څارنوالي او امنيتي ارگانونه. له اداري فساد سره د مبارزې عدلي او قضايي مرکز پرانيستل: ولسمشر محمد اشرف غني د دغه مرکز د پرانيستلو په اړه جوړې شوي غونډې ته وويل: د دغه مرکز د جوړېدو هدف دا دي چې قانون پر ټولو يو شان تطبيق شي.

افغان ولسمشر ويل: له اداري فساد سره د مبارزې د عدلي او قضايي مرکز له جوړېدو څخه يې هدف دا وه تر څو له دغې پديدې سره مبارزه په همغږۍ سره پر مخ يوړل شي.

ولسمشر اشرف غني په دې اړه جوړې شوې غونډې ته وويل: چې له اداري فساد سره له جدي مبارزې پرته به حکومت په خپلو امنيتي او اقتصادي پروگرامونو کې پرمختگ ونشي کړای.

ولسمشر غني وويل: چې د دغه مرکز جوړېدل له فساد سره د مبارزې په برخه کې د حکومت د سياسي ارادې څرگندونه کوي.

افغان ولسمشر ټينگار وکړ چې له اداري فساد سره د مبارزې دغه مرکز بايد، د جرمونو د کشف او د قانون د عملي کېدو په برخه کې دريو برخو لکه دقت، سرعت او قاطعيت ته پام وکړي.

د حکومت اجرائيه رييس عبدالله عبدالله هم ټينگار وکړ چې هيڅ چا ته به دا اجازه ور نه کړل شي چې له دغه مرکز څخه سياسي گټه واخلي.

بناغلي عبدالله په ورته وخت کې له اداري فساد سره د مبارزې له عدلي او قضايي مرکز څخه د حکومت سياسي ملاتړ څرگند کړ.

جمهوري رياست ويلي و چې د دغه مرکز مشري به د افغانستان لوی څارنوال کوي او د هغو لوړ پوړو چارواکو د دوسيو څېړل يې په کاري لومړيتوب کې دي چې په اداري فساد کې دي.

د افغانستان د کابينې د اوو غړيو او د بناړ جوړونې وزارت د شپږو کارکونکو د فساد دوسيې، د دفاع وزارت په قراردادونو کې فساد او داسې نور په افغانستان کې د اداري فساد له سترو بېلگو څخه گڼل کېږي.

زما په نظر، له کومه ځايه چې په فساد کې زياتره چارواکي دا مهال په بهر کې اوسېږي، نو دا به حکومت ته گرانه وي، لکه څرنگه چې لازمه ده له دغې پديدې سره جدي مبارزه وکړای شي.

د اداري فساد درنو جرمونو ته د رسيدنې عدلي او قضايي مرکز، د فساد پر وړاندې د مبارزې په دوام، افغان جنرال او د هلمند پخوانی امنیه قوماندان عبدالرحمان سرجنگ هم په بند محکوم کړ.

حکومت ولې په خپله مبارزه کې ناکام شو؟

ملي وحدت حکومت په خپلو لومړيو پنځو کلونو کې د اداري فساد پر ضد مبارزه کې يو شمېر گامونه پورته کړل، لکه د اداري فساد پر ضد د مبارزې په موخه د يو شمېر ادارو او قوانينو جوړوونه او د ملي يووالي حکومت له راتگ سره هم مهاله د اداري فساد پر ضد مبارزه کې يو شمېر اقدامات، خو دا چې د ملي يووالي حکومت له جوړېدو وروسته د اداري فساد پر ضد د افغان حکومت دغه هڅې او گامونه ولې تر ډېره له ناکامۍ سره مخ شول، عوامل يې په لاندې ډول دي.

سياسي او امنيتي بې ثباتي: سياسي او امنيتي بې ثباتي هغه لوی لامل و چې د اداري فساد پر ضد يې د ملي يووالي حکومت حوصله ورماته کړه. په عمومي ډول پياوړی او ځواکمن مرکزي حکومتونه چې په امنيتي او سياسي برخه کې له لږو اختلافاتو سره مخ وي، د اداري فساد پر ضد مبارزه کې جدي او سخت گامونه پورته کوي. که حکومت له سياسي او امنيتي بې ثباتۍ سره مخ وي، نو حکومتونه د «مصلحت» او د خپلو حکومتونو د دوام په موخه د اداري فساد پر ضد گامونه نه پورته کوي.

ناهمغږې تگلاره: د ملي يووالي حکومت چې د اداري فساد پر ضد يې يو شمېر گامونه پورته کړل، نو د دغو گامونو د ناکامۍ تر شا يو لامل دا هم و چې افغان حکومت د اداري فساد پر ضد همغږي تگلاره نه لرله، د بېلگې په ډول له يوې خوا يې د کابل بانک قضیې پوروي زندان ته ولېږل او دغه دوسيه يې په لومړيو وختونو کې په جدي ډول تعقيب کړه، خو د وخت له تېرېدو وروسته،

د کابل بانک قضیې مهم او ستر پورورپی (خلیل الله فیروزی) یې له زندانه راخوشې کړ او له نوموړی سره په یوه لویه غونډه کې په ښه حکومتولۍ او اصلاحاتو کې د ولسمشر له ځانگړی استازی احمدضیاء مسعود او یو شمېر وزیرانو سره یو ځای د سمارت سیتی په نامه د یوه ښارگوټي جوړولو قرارداد لاسلیک کړ، دغه کار د اداري فساد پر ضد مبارزه کې د افغان حکومت جدیت او مبارزه تر پوښتنې لاندې راوسته او تر ډېره یې د حکومت هڅې پیکه کړې، د حکومت د دغې ناهمغږې تگلارې بل لامل دا هم دی، چې د اداري فساد پر ضد مبارزه کې افغان حکومت ۱۷ بنسټونه جوړ کړي وه چې دغه بنسټونه بیا د شفافیت نړیوال سازمان د راپور له مخې د بريالیتوب ډېرې لږې نښې لري.

د ملي یووالي حکومت اېتلاف ډوله بڼه: بل لامل چې د اداري فساد پر ضد مبارزه کې د ملي یووالي حکومت د ناکامۍ لامل شو، د ملي یووالي حکومت اېتلاف ډوله بڼه وه، په دغه حکومت کې د ۱۳۹۳ ش کال بريالۍ او ناکامې ټاکنیزې ډلې دواړې سره یوځای شوې چې له همدې کبله د اصلاحاتو او د لوړ پوړو چارواکو د ټاکلو په تړاو د ملي یووالي حکومت د دوو مشرانو ترمنځ اختلافات بیا د دې باعث شول چې د اداري فساد پر ضد د حکومت تگلاره اغېزناکه ثابته نه شي.

د غصب په وړاندې مبارزه

ملي یووالي حکومت په داسې وخت کې رامنځته شو چې له یوې خوا بهرنيان له افغانستان څخه په تېښته کې وو، له بل لوري خلک یوې ناڅرگندې وېرې او ناهیلۍ په مخه کړي وو، له بل لوري په هېواد کې ظلم، وحشت، بې قانوني، زورواکي، فساد او غصب اوج ته رسېدلی و.

که څه هم په لومړيو کې خلکو ته ناشونې بنکارېدله، خو ولسمشر غني په همغو ستونزمنو شیبو کې واړه واړه بحرانونه او ستونزې داسې مدیریت کړې چې هم یې د هېوادوالو او هم یې د نړیوالو قناعت او رضایت ترلاسه کړ او له همدې امله یې په لږ وخت کې پر حکومت بایلی باور بېرته ترلاسه او د هغوی ناهیلی په هیله مندي او باور بدله کړه.

د ملي وحدت د حکومت په دوره کې ناامني، کډوالي، زورواکي، خپلسري او بې قانوني د نورو ستونزو د ایجاد تر څنګ د ځمکو غصب هم د یو بحران په کچه زیات کړ او له همدې امله د ملي یووالي حکومت په ټولو ولایتونو کې له پراخ غصب سره مخ شو له همدې امله یې د ځمکو او اوبو عالي شورا په غونډو کې د غصب پر مخنیوي ټینګار وکړ.

ملي یووالي حکومت یوازې د غونډو او شوراګانو په بحثونو بسنه ونه کړه، بلکې د ځمکو او جايدادونو د غصب د مخنیوي په موخه یې د زميندارۍ د چارو تنظیم قانون طرح او توشیح کړ. دغه قانون په ۱۳ فصلونو او ۱۱۹ مادو کې په ۱۲۵۴ ګڼه رسمي جریده کې د ۱۳۹۶ کال د حمل میاشتې په ۲۶ نېټه خپور شو.

د زميندارۍ د چارو تنظیم قانون د ځمکو د ادارې دندې او واکونه تعریف کړي او د ځمکو او اوبو عالي شورا یې معرفي کړې ده. په دغه قانون کې د ځمکې د چارو پر تنظیم، د ځمکې او مالکیت د اعتبار وړ اسنادو، د مالکیت حق د کدستر او تثبیت سروې، د ځمکې تصفیې، جزایي احکامو او نورو موضوعاتو په اړه وضاحت ورکړل شوی. د دغه قانون یولسم او دولسم فصل په مشخص ډول د ځمکې پر غصب او جزایي احکامو بحث کړی. د غصب کوونکي تشخیص، د غصب شوې ځمکې استرداد او هغه ته رسیدګي د قانوني پړاونو تېرولو پرته د ځمکې تبادله، مقابل لوري ته د غصب شویو ځمکو په اړه

د وخت مراعتولو او د قانون رجعت پرته، د غصب کوونکي مجازات او د وېشل شويو ځمکو استرداد د دغو دواړو فصلونو عمده موارد ول. د ملي يووالي حکومت د ځمکې غاصبينو لپاره د جزا په اړه قانوني وضاحت څرگند کړ.

د دې ترڅنگ د غصب او د ځمکو د غاصبينو د قضيو تعقيب هم په عملي ډول ترسره شو چې په پايله کې يې عدليې وزارت په بېلابېلو قضيو کې د دولت د زرگونه جريبه ځمکې دفاع وکړه، د ځمکې ادارې له غاصبينو څخه ۲۰۸،۷ زره جريبه ځمکه بېرته واخيسته. ۱۵۸۳۱ غاصبين ليست شول. ۳۵۵ غير قانوني بناړگوتي تشخيص شول.

د افغانستان د ځمکو ادارې د غصب شويو ځمکو د استرداد د پاليسي مسوده جوړه کړه او د ځمکو غصب مخنيوي ستراتيژيک پلان يې هم تدوين کړ. د غصب د مخنيوي او د غصب شويو ځمکو د بېرته راگرځولو په برخه کې حکومت او په ځانگړي ډول ولسمشر غني نهايت جدي وه او اړونده مسوولينو ته يې په دې اړه وخت پر وخت په ټينگار سره لارښوونې کولې. د غصب په وړاندې د مبارزې لپاره د ولسمشر عمده کارونه:

- کابل کې د ځمکو د غصب د مخنيوي لپاره د ځانگړې قطعې جوړول
- د (پکتيا، خوست، پکتیکا، ننگرهار، کونړ، لغمان او نورستان) ولايتونو لپاره د دولتي ځمکو د غصب مخنيوي محکمه جوړه شوه
- د نيول شوو (غصب) ځمکو د لانجو د حل لپاره ځانگړې محکمه جوړه شوه
- د ځمکو او جايدادونو د غصب د مخنيوي په موخه د زميندارۍ چارو د تنظيم قانون طرح او توشیح شو

ښه حکومتولی

ښه حکومت د يو هېواد د امنيت، پرمختيا، ترقی، د خلکو ترمنځ د نیکو اړیکو، تحصیل، صحت، زراعتي ودې، او د همسايه گانو سره د انډول ساتلو يو مهم جز يا مهم ارگان شمېرل کيږي او په بين المللي سطحه ښه حکومت د ملي او بين المللي اړیکو فيصلو او تصاميمو په نيولو کې خورا لوی او مهم نقش لوبولی شي.

ښه حکومتولی د ولسوالی دیوه (سپاهي، يوه بلوک مشر، يوه سرکاتب، يوه مامور، يوه قوماندان امنیه، يوه قاضي، يو محرر، يوه خزانه دار او يوه ولسوال نه شروع او رامنځته کيدای شي) چې د يوه سره بايد وطن، وطندارانو ته پاک، صادق با مسوليته غمخواره زړه سوانده با رحمه د ملي وحدت غوښتونکي يو بل په غير کې نيونکي (همدیگر پذيره) دوست او دښمن وپيژني، دښمن ته خوله ماتونکی ځواب ورکړي، هيڅکله د دښمن سره د خلکو په وژلو، دخلکو په ځورولو، د خلکو په چورولو او بيناموسه کولو کې شريک ونه ووسي، په دې برخه کې مسلکي او باسيواده کسانو ته اشد ضرورت دی.

د ښې حکومتولی په برخه کې د ولسمشر غني لاسته راوړنې

جمهور رييس د ښې حکومتولی لپاره د ولايتونو او ولسوالیو ټول مامورين تبديل کړل، يعنې ((والي، امنیه قوماندان، رييس امنيت ولايت، قوماندان لوا يا غند مربوطه وزارت دفاع، قوماندان سرحدی، امر امنيت څارندوی، مستوفي، رييس گمرک، شاروال او قاضيان)) ولسوالی می دمخه ياده کړه، دغو کسانو دغه ۱۳ کاله د خپلو منافعو او ځانونه سرمايه داريدو او د ژوندي پاتې کېدو په خاطر د افغانستان داخلي او خارجي دښمنان سره د جوال خوله نيولې وه، چې تر ننه د بې امنیو سره مواجه يو او هر يو نن مليونر دی،

ولسمشر غني ددغو کسانو په ځای نوی تحصیل یافته، باتجربه، پاک او وطن دوسته، وطن او ملي نوامیسو ته متعهد او وفادار کسان وگمارل او د رییس جمهور ټول اوامر، فرامین او دساتیر په بشپړه توگه عملی شول.

په دې برخه کې د ولسمشر غني نورې لاسته راوړنې عبارت دي له اداري کمپلکس، الکترونيکي حکومتولي، اسان خدمت اداره او داسی نور.

د دارالامان اداري کمپلکس: دا کمپلکس د ۱۳۹۸ هـ ش کال د چنگاښ پر ۲۳ مه د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت د رییس محمد اشرف غني، د ولسي جرگې رییس، قاضي القضاة، د مشرانو جرگې رییس او د کابینې د ځینو وزیرانو په حضور پرانستل شو.

د دغه کمپلکس له جوړیدو سره به څه ناڅه ۲۷ دولتي ادارې ورولیږدول شي او د ښار مرکز هم یو ځل بیا د دغه ښار اوسیدونکو ته وسپارل شي.

په دارالامان کې د اداري کمپلکس دغه پروژه په دوه سوه هکتاره ځمکه کې جوړیږي چې په دوه پړاوونو کې به یې چارې په شل کلونو کې بشپړې شي.

د اداري کمپلکس جوړې شوي غونډې ته د ولسمشر د وینا یوه برخه: د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت رییس، د خپلو خبرو په پیل کې د دغه

کمپلکس جوړونه یوه لویه پروژه وبلله او یاده پروژه یې کابل کې د ښاري نظم راوستو او ښې حکومتولۍ په برخه کې مهم او ارزښتناک گام وباله. نوموړي

زیاته کره چې د یادې ودانۍ د جوړونې ترڅنګ باید د حکومتدارۍ سیستمونه هم پرمختللي او ځواب ویوونکي جوړ شي.

هغه د افغانانو همت ته په خبرو کې څرگنده کره، چې افغانانو خپل تېر خوندي کړ او دغه راز یې وویل: سل کاله مخکې د چاردهي خلکو په خپله

خوښه خپل گران پاچا امان الله خان ته خپلې کرنيزې ځمکې وسپارلې. د چاردهي خلکو ته مبارکي وایم چې د لومړي درجې دولتي ودانۍ د جوړولو

هیلي ته یې چمتووالی وښود.

نوموړي دغه راز په ډاگه کړه چې مور يوازې پر کابل نه راڅرخو، بلکې غواړو په ۲۷ نورو ولايتونو کې هم اداري کمپلکسونه ولرو .
 بناغلي غني وويل چې دولتي ادارې به دارالامان ته وليږدول شي او هيڅ ودانۍ به له دارالامان ماڼۍ لور نه وي او د دې ماڼۍ لوروالی به خوندي وي .

ولسمشر غني د کابل اوسيدونکو ته ډاډ ورکړ چې د کابل ښار د اوسيدونکو ملکيتونه ثابت، د اعتبار وړ او د دوی د پانگونې لپاره دي .
 هغه د خپلو خبرو په بهير کې دا هم په ډاگه کړه چې کابل بې خښتنه و او ستونزې يې هم د غوره حکومتدارۍ تشې رامنځته کړې وې .
 هغه وويل: زه هغه کابل غواړم چې په شعرونو کې ستايل شوی او بابر ورته د خپل مړي د راليږدولو سپارښتنه کړې وه .

الکترونيکي حکومتولی او اسان خدمت سيستم: د اسان خدمت مراکزو جوړونه د افغانستان د عامه خدمتونو د وړاندې کولو سيستم کې يوه موثره نوواري وه چې ويشوي کولی په يوه مرکزي موقعيت کې د مختلفو اداراتو خدمتونو تر يوه چت لاندې په ساده او چټک ډول وړاندې کړي. د اسان خدمت برنامې د خدمتونو په وړاندې کولو کې شمريت، موثريت او روڼوالي د ملاحظې وړ وده راوستله او د دولت غبرگون يې د ښاريانو د غوښتنو پر وړاندې چټک کړ .

اسان خدمت وړيا خدمتونه د دولتي ادارو خدمتونو ته د خلکو لاسرسی اسانه کړ، د دولتي خدمتونو سرعت يې چټک کړ او د محلي حکومتدارۍ د پياوړتيا په گډون يې د خلکو د سرگرداني او مالي فساد مخه هم ونيوله .

دغه سيستم په ۲۰۱۲ ميلادي کال په اذربايجان کې رامنځته او پيل شو چې د فساد په مخنيوي کې يې ډېر رول ادا کړ او همدې تجربې ته په کتو په ۲۰۱۶ کال کې ولسمشر دغه سيستم وپېره، ولسمشر غوښتل په دې توگه خپله

هغه ژمنه پوره کړې چې د وارسا په ناسته کې يې د فساد د ختمېدو په اړه کړې وه.

اسان خدمت د خدمتونو يو بڼېل دی چې په پرمختللي ټکنالوژي سمبال دی او خلکو ته د دولتي سکتور اړوند له ۱۵۰ ډوله زيات خدمتونه وړاندې کوي. خلک کولی شي د خپلو کارونو لپاره د دغه سيستم په چوکاټ کې د ټيلېفون او نيټ په مرسته خپل کارونه مخ ته يوسي.

دغه سيستم خلکو ته چټک خدمتونه وړاندې کوي او د کاغذ پراني او مالي فساد مخنيوی په کې کېږي، دغه سيستم د هېواد په پنځو زونونو کې فعال او د ۲۰۲۰م کال څخه تر ۲۰۲۴م کاله پورې به ټولو ولايتونو ته وغځول شي.

د اسان خدمت سيستم له لارې به نور خلک اړ نه وي چې د پاسپورټ، لايسنس، جواز اخيستلو او لسگونو نورو کارونو تر سره کولو لپاره په ورځو ورځو بېلابېلو ادارو ته لاړ شي.

د اسان خدمت په مرکز کې به د بانک او ټولو ادارو استازي موجود وي او يو تن چې د خپل کار تر سره کولو لپاره ورځي نو د مرکز په يوه سر کې به يې د کار مراحل پيل او تر بل سر پورې به بشپړ شي له دې سره به د گڼو بڼېگنو تر څنگ هغه ستونزې پای ومومي چې خلک يې د يوه عادي کار د کولو لپاره په ورځو او ان اوونيو پر ځان مني.

ملي هويت او د بريښنايي تذکرو د ویش پيل

ملي هويت د ملتونو د ځانگړو هويتونو پر بنسټ پيژندل کېږي، څنگه چې د انسانانو ترمنځ د څيرې او نوم توپير موجود دی، همدارنگه د هېوادونو ترمنځ د جغرافيايي او ملي هويت پر اساس د هغوی د حقوقي شخصيت استازولي کوي کله چې له ملتونو هويت واخيستل شي، نو د هغوی له وجوده چې اروا وايستل شي، مرگ او ورکاوي يې حتمي کېږي.

ملتونه د هويت د ساتلو لپاره جگړې کوي قرباني ورکوي او حتی د نړېوالو جگړو د رامنځته کيدا سبب گرځي .

ملي وحدت حکومت ته له کرزي ډيرې ناخوالي، نيمگړې دندې او ستونزې ور پاتې وې، خو د ټولو په سر کې ورته حساسه سکالو د افغان هويت څخه د دفاع شخړه لاینحله پاتې وه، ولسمشرغني په ډيره مدبرانه ډول، په نا ويلې او نا سنجيدلي توگه د نفوسو د شمير قانون توشیح او په دې توگه يې د رسمي جريدې برخه وگرځوله، ولس په غوسه شو، مدني نیوکې اوج ته ورسيدې، له دې امله ولسمشرغني مجبور شو، چې د افغان هويت په برخه کې د مدني، سياسي او ولسي خوځښتونو استازي ارگ ته وروبولي .

دي مجلس ته د مدني ټولني د يو استازي په وينا چې ولسمشر دې غونډې ته په ډير مغروره انداز وويل: زه وم چې ولسي غبرگون مې د افغان هويت د ملاتړ د پاره راوخاوه، ځکه که ما دا نيمگړی قانون نوی توشیح کړی، نو د ولس غبرگون به نه وای را غبرگ شوی ما غوښتل چې په دې توگه ولس ددې قانون خلاف راوپاروم او بيا ددې قانون د تغير د پاره له ولس سره په گډه کار وکړم .

اوس د بريښنايې تذکرو د ویش لړۍ پيل شو، چې د هېواد په اکثريتو ولايتونو کې يې اداري وجود لري .

ځوانه اداره

د مرکزي احصايې د راپور له مخې افغانستان نږدې ديرش ميليونه وگړي لري چې ۶۳ سلنه وگړي يې ځوانان تشکيلوي خو له بده مرغه چې په ډيری سياسي، کلتوري، فرهنگي او پراختيايي برخو کې کمه ونډه ورکړل شوې. نو لکه څنگه چې هېواد مو د لوی څښتن په فضل تر ډيره ځوان قشر څخه جوړه شوې نو تر ډيره بريده قرباني هم همدغه ځوان ورکړي .

په هېواد کې د امنیت ټينګول د ټولني د ټولو خلکو دنده ده، خو ځوانان چې نوی فکر او انرژي لري او د ټکنالوژۍ او بهرنيو ژبو په ځانګړې توګه د انگليسي ژبې سره چې يوه نړيواله ژبه ده او نيردې په ټوله نړۍ کې د رسمي ژبې حيثيت يې پيدا کړی دهغو له پرمختګونو سره بلد دي، کولی شي چې د نورو په نسبت ډيرفعاليت وکړي، دهمدې له امله ځوانانو ته مخ اوږي. لکه څنګه چې مخکې مو يادونه وکړه ځوانان د ټولني اکثريت دی، نو په ناامينو کې يې زيان هم ترنورو زيات دي.

جهمور رييس محمد اشرف غني د ځوانانو په هره غونډه کې په دې ټينګار کولو چې هيله مند دی چې افغان اداره ځوانه کړي او د هېواد رهبري هم ځوانانو ته وسپاري.

چې ولسمشر خپله دا ژمنه تر ډېره عملي کړه او د هيواد اداره يې ۶۰٪ ځوانه او د ولسمشر له لوري ډيری ځوانان په مهمو او لوړو بستونو وګمارل شول چې تر ډېره په خپلو چارو کې بريالي او کامياب وه.

د بيلګې په ډول د ولسمشر د ملي امنيت سلاکار حمدالله محب او د چارو د اداري رييس ډاکتر فضل محمود فضلي.

که څه هم ښاغلی محب او فضلي يو نوې سياسي او ولسي څيرې وې او ښه مديران هم ول خو د هېواد دننه او بهر د مافيایې کړيو لخوا بيلابيل توروته پرې لږيدل خو لکه د نورو سياسيونو په څير نا هيلې نشول او ان حوصله يې هم ونه بايلله او لاهم يې د هېواد د پرمختګ لپاره خپلې هڅې جاري وساتلې.

لازمه ده چې افغان ځوانان په منظم ډول کار وکړي او د خپل راتلوونکي لپاره خپله لاس په کار شي .

هيڅ بهرنی لکه څنګه چې موږ افغانان چاته هېواد نه رغوو هغوې هم زموږ هېواد نه جوړوي ترڅو چې موږ خپله د ابادی لپاره لاس په کار نه شو.

نو ښه خبره داده چې د افغانستان راتلونکې رهبري دې ځوانانو ته په اختيار کې ورکړل شي ، ځکه ځوانان يو دبل په مشکلاتو، ستونزو او خونښو تر هر بل چا ښه پوهيږي.

اووم څپرکی

د سولې په چارو کې د ولسمشر اشرف غني لاسته راوړنې

سوله له ننگونو ډکه لار ده، خو د ولسمشر غني فعال سيميز سياست او د سويلي اسيا لپاره د امريکا ستراتيژي هغه څه وه، چې د افغان حکومت په محوريت يې د سولې خبرو ته لاره پرانيستله او تمه شته چې په راتلونکې به پایله ورکړي.

ولسمشر غني څه ډول سوله غواړي؟

سوله او د جگړې پای ته رسول د ولسمشر غني له مهمو ټاکنيزو شعارونه څخه و.

که څه هم له امريکا سره د امنيتي تړون له لاسليکولو وروسته ولسمشر غني د ملي يووالي حکومت پر مهال په مختلفو ډولونو ډېره هڅه وکړه چې طالبان له افغان حکومت سره د سولې خبرو ته کېنوي، خو د سولې په تړاو د نوموړي دغه ټولې هڅې د يوې حکومت محوره پروسې لپاره وې. يعنې افغان حکومت تل هڅه کړې چې طالبان هم د حزب اسلامي په شان سولې ته غاړه کېږدي او د يوې ډلې په توگه له افغان حکومت سره يو ځای شي، خو دا هغه څه وه چې طالبانو يې تل مخالفت کاوه او له لويه سره يې د ولسمشر غني په مشرۍ حکومت "نامشروع" گڼلی وه.

ولسمشر غني غوښتل چې د سولې په خبرو کې د جمهوريت نظام، پوځ، پوليس، استخبارات، تعليمي او تحصيلي موسسات، د بيان ازادې، ټاکنيز سيستم، د بنځو حقوق، او عام المنفعه ټولې پروژې بايد وساتل شي.

په مجموعي شکل نظام له منځه وړل او يا په فردي توگه د نظام د مهمو بنسټونو او لاس ته راوړنو له منځه وړل به، هيڅکله د دوامدارې سولې باعث نه شي. په مشخص ډول بايد د سولې په بهانه تر تعرض لاندې را نه شي. ځکه دا ډول مسايل د سولې د دوام تضمين کوي، چې په نه شتون کې به يې نوي اختلافات او حتی جگړې رامنځ ته شي.

له گلبدين حکمتيار سره سوله کول په کابل پروسې کې د بې شرطه سولې خبرو وړاندیز، له طالبانو سره په کوچني اختر کې ۳ ورځني اوربند، د سيميزې او نړيوالې اجماع رامنځته ته کول، په کابل کې د ۳۰۰۰ علماوو له لوري روانه جگړه فتنه بلل، د ۳۳ اسلامي هېوادونو د غونډې له لوري د روانې جگړې ناروا بلل، د کعبې د امام له لوري د روانې جگړې ناروا بلل په اندونيزيا او ازبکستان کې د سولې په اړه د کنفرانسونو رابلل په دې برخه کې عمده لاسته راوړنې وې چې لاندې ترې يادونه کوو:

د گلبدين حکمتيار په مشرۍ د اسلامي حزب سره د سولې تړون: له څلورو لسيزو جگړو او ناخوالو وروسته په افغانستان کې د سولې په برخه کې يو مهم او هيله بنونکی خبر د هېواد خلکو واوړيد چې د افغانستان د اسلامي جمهوريت او حزب اسلامي ترمنځ د سولې تفاهم ليک و. سره له دې چې دغه تفاهم ليک يو شمير مخالفين هم لرل، خو د پلويانو په پرتله يې شمېره ډېر کم وه.

له حزب اسلامي سره د سولې هوکړه ليک افغانانو او نړيوالو ته په څو برخو کې ځانگړي پيغامونه لرل چې په هېواد کې د ټولو جگړو د پای لپاره يوه ښه پيلامه وه.

حزب اسلامي د هېواد په معاملاتو کې له پخوا راهيسې يو مهم اړخ و، له همدې کبله يې دولت سره يوځای والی او سوله ستر بدلون او ښه پرمختگ وه.

له کومه چې په رسنيو او ټولنيزو خپرونو او د عامو خلکو په غبرگونونو کې ليدل کېده له دې هوکړې ښه پراخ ملاتړ موجود وه.

اوږدو جگړو نور د افغانستان خلک د سولې لپاره ليواله کړې و، نو له همدې کبله حزب اسلامي سره سوله ان ددې حزب د پخوانيو مخالفينو له لورې چې په دولت کې يې ونډه درلوده د هرکلي وړ وگرځېده چې دا هم د تل پاتې او پايداره سولې لپاره يو ښه پيغام گڼل و.

له حزب اسلامي سره سوله د دولت نورو وسله والو مخالفينو ته چې په جگړه بوخت دي هم يو ښه پيغام وه. چې دوی هم کولی شي په هېواد کې د سولې لپاره چمتوالی څرگند کړي.

د دولت او حزب اسلامي ترمنځ د سولې تفاهم ليک له پراخ نړيوال ملاتړ نه هم برخمن شو. امريکا، انگلستان او د ملگرو ملتونو سازمان د تفاهمليک له لاسليک څخه وروسته له هغه خپل ملاتړ اعلان کړ. دغه غبرگون دا پيغام درلود چې نور نړيوال هم د افغانستان د سولې په برخه کې ليواله شوي او په دې توگه غواړي د افغانستان دغه اتلس کلن کړکيچ چې د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر له مياشت راهيسې پيل شوی نور پای ته ورسېږي.

د پاکستان هېواد هم چې د افغانستان په قضايوو کې ډېر ښکېل گڼل کېده داسې پيغامونه ورکول چې د افغانستان د سولې لپاره ليواله دی، بيلگه يې د نوموړي هېواد د لومړي وزير څرگندونې وې چې په ملگرو ملتونو کې يې د افغانستان د ستونزو حل د سولې په خبرو کې گڼلی. د يادولو وړه چې پاکستان له خپل گاونډي هېواد هند سره ډير بوخت شوی وه. له بلې خوا د نړيوالو له لورې هم په ډيرو برخو کې تر فشار لاندې راوستول شو او هم يې اقتصادي ستونزو او کورنيو ناامنيو دې بريد ته ورسولو چې د نوموړي هېواد راتلونکی او يووالی يې تر گواښ لاندې راوستلی وه. نو ځکه دې ته اړ شو چې نور په افغانستان کې له مداخلې لاس واخلي او د سولې لپاره ليوال شي.

په سيمه کې پراخ اقتصادي بدلونونه او خوځښتونه هم ددې لامل شول چې د سيمې نور هېوادونه لکه چين، ايران، د منځنۍ اسيا هېوادونه افغانستان کې د سولې لپاره مايله وي او په دې هېواد کې د ثبات له لارې وکولای شي دوي هم يو شمېر اقتصادي موخو ته ځان ورسوي.

په ټوله کې دغه او نور برابر شوي شرايط چې د ټولو يادونه به يې اوږد وخت وغواړي په افغانستان کې د سولې لپاره ښه او الهام بڼونکي پيغامونه و. په دې برخه کې نړيوال ملاتړ هم مهم شرط وه، له حزب اسلامي سره د سولې په برخه کې د نړيوالو ملاتړ په تېره بيا د امريکا متحده ايالتونو هرکلی دغه بهير خپلې وروستۍ موخې ته ورساوه.

دولت تل د سولې پلوی و او دی. په همدې اړوند له پخوا نه د سولې عالي شورا جوړه شوه د سولې لويه جرگه جوړه شوه، د سولې مشورتي لويه جرگه، د سولې په چارو کې د دولت وزارت او په دې برخه کې بيلابيل کميسونونه جوړ شول او په بيلابيلو پړاوونو کې د خبرو اترو زمينې په هېواد کې دننه او بهر مساعدې شوې او دولت په کې گډون وکړ.

له حزب اسلامي سره سوله دا جوته کړه چې افغان دولت د سولې په اړوند ريښتيني او صادق دی. که نور د جگړې لورې هم وغواړي چې په دې برخه کې خبرې وکړي دولت ورته ښه راغلاست وايي .

د کابل پروسه

د کابل پروسې لومړنۍ ناسته: د ۱۳۹۶ هـ ش کال د غبرگولي په ۱۶ او ۱۷ کابل د کابل پروسې د لومړۍ ناستې کوربه و. دا نړيواله غونډه د افغان حکومت په نوښت رابلل شوې وه، چې په کې د ۲۵ هېوادونو ترڅنگ د ۳ نړيوالو سازمانونو استازو هم گډون درلود او موخه يې په افغانستان کې د سولې او ثبات لپاره د

يو چتر رامنځته کول و. د دې ناستې گډونوالو په روانه جگړه کې د افغانستان له موقف ملاتړ اعلان کړ.

د کابل پروسې دويمه ناسته: د ۱۳۹۶ د کب په ۹مه، کابل د کابل پروسې دويمې ناستې کوربه و. افغان حکومت په دې ناسته کې وسله والو مخالفينو ته د سولې طرحه وړاندې کړه چې د امريکا متحده ايالتونو په گډون د سيمې د يو شمېر نورو هېوادونو له لوري يې هرکلی وشو. په دې ناسته کې پر دې هوکړه وشوه چې د سولې خبرې به د افغانستان په ملکيت ترسره کېږي او گډونوال يې کلک ملاتړ کوي. دا د سولې په تړاو د يوې اجماع د رامنځته کېدو زېږی وه، چې افغان حکومت د دغو ناستو او سيميزې اجماع له لارې ترلاسه کړ.

د کوچنی اختر اوربند: د افغانستان حکومت نړيوالو ځواکونو او طالب وسله والو د ۱۳۹۷ هـ ش کال د کوچني اختر په ورځو کې موقتي اوربند وکړ. ياد اوربند د افغانستان د اوږدې جگړې په تاريخ کې يې مخينې و چې له برکته يې د تاوتریخوالي په کچه کې پام وړ کمی راغی، د هيواد په لږ او بر کې د خوښيو لامل شو چې اکثر په کې حکومتی او طالب ځواکونو گډه خوشالي کوله.

دې اوربند وښودله چې د دواړو لورو مشران پر خپلو ځواکونو پام وړ واک لري، او دا ځکه مهم دی چې مخکې هيڅ لورې هم د مقابل لوري پر انسجام باور نه درلود. جشنونو سولې ته د ځينو جنگياليو په گډون د افغانانو شديده لېوالتيا وښوده. دا دواړه عوامل د سولې د راتلونکي بهير له پاره ښه زېږی وه. د کوچني اختر په درې ورځې رخصتۍ کې افغانستان د جگړې د عمده لوريو له خوا د يوه تاريخي اوربند شاهد وو. د تاوتریخوالي په کچه کې غوڅ کمښت له جگړې سترو افغانانو ته د عادي ژوند يو لنډ احساس ورکړ او په ټول هيواد کې د خوښۍ د جشنونو لامل شو.

اوربند ثابته کړه چې سولې ته د کور دننه شديدې تقاضا موجوده ده، همداراز يې د افغان امنيتي ځواکونو او طالبانو دواړو په صف کې د مراتبو د سلسلې انسجام څرگند کړ چې د ډلگيو مشرانو يې که څه هم چې د جگړې د بندولو حکم ور ته حيرانوونکی وو، بشپړ اطاعت وکړ. ټولې غاړې بايد له دغه فرصت څخه د سولې په لور د حرکت کولو له پاره گټه اخيستي وي. ولسمشر اشرف غني لا وړاندې له طالبانو سره د غيرمشروطو خبرو وړاندیز کړی و. د متحده ايالاتو حکومت دې ته چمتووالي وښود چې نېغ په نېغه د وسله والو مخالفينو له مشرانو سره خبرې وکړي، او ددې کار لپاره يې ځانگړې استازي زلمی خليلزاد وټاکه .

له دوو بریدونو پرته چې د اسلامي دولت (داعش) د افغانستان ځانگړې کوچنۍ ډلې پر غاړې واخيستل. دا اختريز اوربند د وينې تويونې په کچه کې د پام وړ کمي لامل شو، مگر دغو بریدونو پر جشنونو لږ اغېز وکړ. حکومتي او طالب جنگيالو يوه بل ته غېږې ورکړې، له يوه بل سره يې انځورونه واخيستل، گډې سندرې او اتيونه يې وکړل، او له يوه بل سره يې گلان او ډالۍ تبادله کړې. د دوی پخلاينه که څه هم لنډه وه، اکثراً دوي د بيرغ په لاس جوړو جوړو ملکي وگړو له هرکلي سره مخ شول. لسگونه زره افغانان د خپلو ملگرو او خپلوانو د ليدنې لپاره د جگړې له کرښو واوښتل. دا خوښۍ په شمال او نورو هغو ځايونو کې چې د طالبانو وېره په کې تر نورو ځايونو ډېره وه، محدودې وې. مگر د هيواد زياترو برخو، په ځانگړې توگه هغو سيمو کې چې تر ټولو بد تاوتریخوالي ځپلي، د خوښۍ او هيله منتيا هغه شيبې ولېدې چې له کلونو راهيسې يې نه پېژندې.

د آرامۍ په ترڅ کې د دواړو غاړو انسجام، په ځانگړې توگه د داسې يوه وسله وال مخالفت په منځ کې چې اکثراً وېشل شوې ښودل کيدل، د سولې د راتلونکو خبرو اترو له پاره ښه نښه وه.

د ولسمشر غني له خوا د اوربند د غځونې له وړاندیز سره سره طالبانو له اختره وروسته جنگ بیا پیل کړ. مگر په دغه اوربند کې، که څه هم چې عمر یې لنډ وو، د سولې د راتلونکو هڅو له پاره گټور درس نغښتی وو. د اوربند تودې نمانځنې په ډاگه کړه چې زیاتره افغانان د جگړې پای ته څومره ژوره لېوالتیا لري. د حکومت او طالبانو پلي ځواکونه او قومندانان ولیدل شول چې د جگړې د موقتې درېدنې له کبله یې خونې څرگندوله. له یوه بل سره د دوی گډوالي تر یوه بریده د هغه نظر له ناسمې پرده پورته کړه چې وایي جگړه د نه ماتیدونکي فکري وېش له کبله ده. د طالبانو په منځ کې د اوربند په اړه بحثونه په خپله ددغه تحریک دننه سولې او جوړجاړي ته د هڅونې څرگندويې وې.

له ټولو مهمه دا چې اوربند ونښودله چې د دواړو لوریو مشران خپل حکم عملی شي. که څه هم چې هېڅ لوري خپل ځواکونه د اوربند له پاره نه وو چمتو کړي، دواړو غاړو افغان حکومت، او طالبانو د حیرانوونکي نظم څرگندونه وکړه. دواړو لوریو له دې ډډه وکړه چې له زیانمنونکو شېبو نه په ناوړه گټې اخیستنې ناڅاپي بریدونه وکړي. طبعاً د اختر درې ورځنۍ اوربند له هغه سیاسي روغې جوړې څخه ډېر واټن درلود چې له دښمنانو سره په کې ستر جوړجاړی شوی و.

اختریز اوربند د جنگیالیو په گډون جگړه خپلیو افغانانو ته هغه څه ونښودل، چې بنایي سوله یې له ځان سره راوړي. دا اوربند د خوځښت له نورو نښو سره په خوا کې رامنځته شو چې لومړۍ نښه یې د ولسمشر غني له خوا له طالبانو سره د بې شرطه خبرو وړاندیز او ورپسې هغه نښې وې چې واشنگټن دې ته چمتووالي ونښود چې له طالب مشرانو سره نېغ په نېغه وغږیږي، او د پوځیانو د وتلو موضوع په بحث کې شامله کړي. د متحده ایالاتو او طالبانو ترمنځ

مستقيمي خبرې كوم کيمياوي بوټی هم نه وه چې هر څه يې سم کړي وي. طالبانو بيا هم له کابل سره خبرو ته ننوتل لږ تر لږه په لومړي سر کې رد کړل.

د سولې مشورتي لويه جرگه

د ټولو مخالفتونو او ناندريو سره سره د سولې له پار مشورتي لويه جرگه، د ۱۳۹۸ ش کال د ثور د مياشتې په ۹ مه نيټه پيل او ۵ ورځې يې دوام وکړ. د جرگې موخه دا وه چې سوله تعريف کړي، حدود يې وټاکي او حکومت ته په دې اړه لازمي مشورې ورکړي. حکومت د جرگې پيل د سولې لپاره د بين الافغاني خبرو پيلامه وگڼله او په دې توگه يې کوشش وکړ چې د سولې په روانه پروسه کې له څنډ څخه د خبرو مرکز ته ور ودانگي. بنسکاره خبره وه چې حکومت د سولې په اړه خپل تعريف درلود او حدود يې هم ورته معلوم وه، اما د سولې لپاره د حکومت پر تعريف نه يواځې دا چې اجماع نه وه، بلکې د همدې تعريف له کبله د سولې په روانه پروسه کې د حکومت رول ضعيف او په ځينو مواردو کې د مخالفت تر حده رسېدلی وه. د عوامو لويې کتلې، سياسي گوندونو، مدني ټولنو، د هېواد پخواني ولسمشر حامد کرزي، او نورو نفوذ لرونکو شخصيتونو د سولې په اړه د حکومت د دريځ مخالفت کړی و او په دې اړه يې په ناغېرپو تورن کړی و. په دې اړه د افغان سولې لپاره د امريکا ځانگړي استازي زلمي خليلزاد هم پر حکومت مکررې نيوکې کړې وې. خو دا ټولې نيوکې بې اساسه وې د مخالفتونو، فشارونو او د سياسي انزوا په چاپېريال کې ولسمشر محمد اشرف غني مناسبه وليده چې د سولې په نامه د يوې مشورتي جرگې له لارې خپل موقف پياوړی کړي.

د جرگې د غړو او رييس انتخاب: حکومت اعلان وکړ چې د جرگې غړي به نيمه انتخابي بڼه ولري. د ۳۲۰۰ څخه نيردې ۱۰۰۰ تنه له کابل او نورو يې له ولاياتو څخه په جرگه کې گډون وکړ. په ولاياتو کې يو کميسيون چې د والي

تر نظارت لاندې د ولایتي شورا مشر، د ولایت د بنځو چارو رییس، د ولایت د علماوو د شورا مشر، د مدني ټولني استازي او نور په کې شامل وو. کله چې حکومت د مشورتي جرگې د راغوبتلو پرېکړه وکړه، له هماغه اوله سره ورسره مخالفتونه پیل شول. سیاسي گوندونو دا جرگه د اشرف غني ټاکنیز کمپاین وباله او د پرېکون اعلان یې ور سره وکړ. حامد کرزي که څه هم په لومړي سر کې د حکومت دا پرېکړه نایید کړه، خو وروسته یې جرگه غیر ضروري او پایلې یې مشکوکې وبللې. د حزب اسلامي مشر گلبدین حکمتیار هم مشورتي لویه جرگه غیر ضروري او د سولې پر وړاندې خنډ وباله. تر ټولو مهمه دا چې د حکومت اجراییه رییس عبدالله عبدالله شکایت وکړ چې د جرگې په اړه ورسره مشوره نه ده شوې او جرگه به تحریم کړي.

ولسمشر غني د جرگې د ریاست لپاره استاد عبدالرب رسول سیاف غوره کړ چې د جرگې مشري په غاړه واخلي، ځکه چې سیاف هغه څوک وه. چې تر اوسه یې هم د جهادي رهبرانو په منځ کې خپل ځای درلود او هم د هېواد په سیاسي قشر کې یې تر اوسه درجه او حرمت شته. په علمي لحاظ هم د اسلامي علومو پروفیسور وه، او تاثیر لرونکې خطابه یې درلوده.

د جرگې تالار دننه وضعیت: د جرگې تالار ځانگړی پیغام درلود، جرگه یوه ملي غونډه وه. د ولسمشر او عبدالله عبدالله تصویر د سټیج پر سر ځوړند وو. د ملي ټلويزيون او نورو ټلويزونونو خبري پوښښ وو، د دې تر څنگ ټولو رسنیو ته اجازه وه چې تالار ته ورشي او گډون کوونکو سره خبرې وکړي. د جرگې تنظیموونکو پرېکړه کړې وه چې د کمپيو کار او خبرې به د بندو دروازو تر شا کېږي. دلیل یې دا وو چې گډون کوونکي باید پرته له ویرې او تشویش خپله خبره وکړي.

د بحث لپاره پوښتنې: د بحث لپاره د حکومت له خوا مشخصې پوښتنې وړاندې شوې وې چې باید ځواب شوې وی. کومې څلور پوښتنې چې د

حکومت له خوا د مشورې لپاره د جرگې گډونوالو ته وړاندې شوې، په ترتيب سره د حکومت لپاره د موضوعاتو د اهميت پر اساس ليکل شوې وې، او ترکيز يې پر هغو مسایلو وو چې په تېرو څو مياشتو کې د سولې په مذاکراتو کې حکومت پرې کلک درېدلی وو.

لومړۍ او تر ټولو مهمه موضوع دا وه چې څنگه طالبانو ته قناعت ورکړل شي تر څو سولې ته غاړه کېږدي: دلته موخه دا نه وه چې طالبان اصلاً سوله نه غواړي. موخه دا وه چې طالبان څنگه حکومت سره خبرو ته حاضر کړي شي. طالبانو د حکومت سره له ناستې انکار کړی وه او دا يې د خپلې جگړې د مشروعيت په ضرر گڼلې وه. طالبانو ويل چې بين الافغاني مذاکرات موږ ته د عامو افغانانو او سياسي احزابو سره د خبرو په معنی دي نه د حکومتي اشخاصو سره. په داسې حالت کې حکومت د جرگې له لارې وغوښتل پر امريکا او طالبانو فشار راوړي ترڅو حکومت، منحيث حکومت د خبرو يو طرف شي.

د دې پوښتنې لپاره د گډونوالو ځوابونه مختلف وو خو ځينې د اشتراک ټکي په کې دا وو چې په افغانستان کې بايد طالبانو ته دفتر پرانيستل شي، بهرني ځواکونه دې د تقسيم اوقات له مخې ووځي، اوربند دې وشي، او دواړه خواوې دې د اعتبار فضاء جوړونې لپاره بنديان خوشې کړي.

د بنديانو خوشې کول يو معقول عمل وه خو دا عمل طالبان د حکومت سره خبرو ته اړ نه کړای شول. په افغانستان کې طالبانو ته د دفتر پرانيستل د حکومت غوښتنه وه او دا هغه څه وه چې حکومت يې په اړه په وار وار آماده گي ښودلې وه. خو په افغانستان کې طالبانو ته دفتر پرانيستل عملي نه وه، ځکه چې په سياسي لحاظ طالبانو د حکومت تر سيوري لاندې خبرو ته زړه نه ښکاوه.

دوهمه مسله د ارزښتونو د ساتلو مسله وه: حکومت له جرگې مخکې د سولې په پروسه کې د اساسي قانون پر ساتلو او د ټاکنو پر کولو تاکید وکړ. د حکومت دا دريځ په ضمني بڼه د امريکا، او په صريحه توگه د سياسي احزابو او مخورو شخصيتونو له خوا رد شوی وو. حکومت د مشورتي جرگې له لارې د خپل دريځ د مشروعيت هڅه وکړه او تقريباً په دې اړه جرگې د حکومت د دريځ ملاتړ وکړ. مشورتي جرگې د ډېرو مسايلو د ساتلو خبره وکړه خو د اساسي قانون ساتل، ټاکنې او نظام ساتل هغه څه وو چې حکومت په موجوده وخت کې ډېره اړتيا ورته درلوده.

درېيمه مسله د سولې د مذاکراتو لپاره د مذاکراتي ټيم د لېست د جوړولو بحث وه: حکومت په دې اړه د بحث ضرورت ځکه حس کړ چې د بين الافغاني خبرو لپاره په قطر کې پلان شوی مجلس د همدې لېست پر سر د ناندريو له کبله وځنډول شو. حکومت وغوښتل چې د جرگې له لارې ځينې ټکي را ټول کړي او په راتلونکي کې يې د لېست په جوړولو کې د افغانستان د خلکو د غوښتنې په توگه مسوليت پر غاړه واخلي. د نوموړې مسلې په اړه د جرگې ځواب ډېر عام وو چې په درېيو ټکو را څرخېده، لېست دې عام او ټول شموله وي، متخصصين دې په کې ځای پر ځای شي، د مشورتي جرگې غړي په کې شامل شي او لنډې دې وي. دا د جرگې هغه عامې غوښتنې وې چې جمهور رييس په خپلو اختتاميه خبرو کې ورته مناسب ځواب ورکړ.

څلورمه مسله د افغانستان په قضيه کې د دخيلو هېوادونو په اړه د حکومت د دريځ په اړه وه: دا مسله تخصصي او د جرگې د بحث له علمي او تخصصي صلاحيت څخه لوړه وه. د جرگې مشوره هم ډېره عامه او په ځينو مواردو کې د روان وضعيت په اړه د پوهې او درک د نه شتون له کبله غير واقعي او ايډيالستيکه وه.

پرېکړه لیک او د سولې په پروسه يې اغيز: له پنځو ورځو مشورو وروسته مشورتي لويې جرگې د ۲۳ فبروري پرېکړه لیک په نشر سره په افغانستان کې د تلپاتې سولې غوښتنه وکړه او وي ويل چې د سولې پروسې د ټولو ښکېلو اړخونو سره له تفاهم وروسته د بهرنیو ځواکونو مسولانه وتلو لپاره عملي مهال وېش تنظيم شي چې تراوسه پورې په دويمه لوره کچه د بهرنیو ځواکونو د وتلو موضوع نه وه مطرح شوې، په پرېکړه لیک کې د ملي بنسټونو او جمهوري نظام په ساتنه ټينگار شوی وو، د اساسي قانون ساتلو خو د اړتيا پر وخت يې د تعديلېدو غوښتنه هم د جرگې د ۲۳ مادو پرېکړه لیک يوه برخه وه. د جرگې د پرېکړه لیک له مخې افغان دولت او طالبان بايد د يو بل له بنديانو سره انساني چلند د بنديانو د تبادلې او خلاصون لپاره زمينه برابره کړي. د جرگې په پرېکړه لیک کې د روانې جگړې ختمولو لپاره د جگړې د ښکېلو غاړو له خوا د يو بل پر ضد د تبليغاتو درولو او د بهرني او دايمي اوربند اعلانېدو او تطبيقېدو ټينگه غوښتنه شوې وه.

همدا ډول د جرگې غړيو له سياسي گوندونو، سياسي جريانونو، اغېزناکو ملي شخصيتونو او د افغانستان له دولت څخه ووغوښتل چې د سولې بين الافغاني خبرو اترو ته دې له يو واحد او افغانستان شموله ادرس څخه دننه شي. په پرېکړه لیک کې د افغانستان له حکومت څخه غوښتنه وشوه چې له طالبانو سره مخامخ خبرو اترو لپاره يو بې طرفه پلاوی وټاکي چې په هغه کې جهادي او ملي شخصيتونه، متخصصين، تجربه لرونکي، جيد علما او ښکېل شورت والا خلک شامل وي او تعداد يې هم تر ۵۰ زيات نه وي.

جمهور رييس د جرگې په اختتاميه مراسمو کې وويل: چمتو دی چې د لويې جرگې د وړانديز له مخې اوربند عملي کړي، خو دا اوربند به هغه مهال وي چې طالبان هم گام پورته کړي. ولسمشر جرگې ته په درناوي د طالبانو ۱۷۵ بنديانو د خوشي کيدو اعلان هم وکړ.

بې له شکه ددې جرگې په دایرېدو سره افغان حکومت د سولې په اړه خپله انزوا ختمه او بیرته یی ابتکار په خپل لاس کې واخیست. همدارنگه یې نړیوالو او طالبانو ته دا پیغام ورکړ چې په افغانستان کې سولې ته رسیدل، د افغان حکومت نه بغیر ممکن نه دي.

په کابل کې د سولې مشورتي جرگه په داسې حال کې پای ته ورسېده، چې یوه اوونۍ مخکې له دې جرگې په مسکو کې د افغانستان د سولې په اړه د روسیې، چین او امریکا په گډون درې اړخیزه غونډه جوړه شوې وه او دوي په افغانستان کې د سولې په اړه گډې هوکړې ته رسېدلي وو. د روسیې د بهرنیو چارو وزارت له ادرسه خپره شوې اعلامیه کې راغلي وه چې له افغانستان څخه د بهرنیو ځواکونو پر مسوولانه وتلو او د افغان سولې په برخه کې د لومړۍ هڅې په توگه د اوربند پر اعلان ټینگار شوی وه. دې هېوادونو ژمنه کړې وه چې د ټولو افغانانو په گډون او د افغانانو په مشرۍ د سولې خبرو ملاتړ کوي او په دې برخه کې مرستې ته چمتو دي.

له طالبانو سره د سولې لپاره د ملي وحدت حکومت لاسته راوړنې

د افغانستان حکومت د ۲۰۱۸م کال لومړیو کې د سولې لپاره زړور گامونه پورته کړل چې له کبله یې طالبان، امریکا متحده ایالات، د سیمې هېوادونه او نړیواله ټولنه تر خورا ډېر فشار لاندې راغلل. ددې فشارونو په نتیجه کې امریکا د افغانستان د سولې لپاره زلمی خلیلزاد خپل ځانگړی استازی وټاکه.

د سولې لپاره د ملي، سیمه ایزې او نړیوالې اجماع په لور کې افغان ولسمشر ډیرې هلې ځلې وکړې، له نیکه مرغه د ولسمشر ټولو هڅو رنګ راوړ او له دې ټولو مثبتو او مشرو هڅو وروسته د امریکا متحده ایالاتو د خارجه چارو وزارت ځانگړۍ استازی زلمی خلیلزاد د طالبانو سره د مخامخ خبرو اعلان وکړ.

د سولې په اړه د طالبانو دريځ

د سولې په تړاو طالبانو تل له افغان حکومت سره منحيت د حکومت له مخامخ خبرو ډډه کړې او يوازې يې له امريکا سره پر مخامخ خبرو اترو ټينگار کاوه. که څه هم په لومړيو کې امريکا له دغې ډلې سره د سولې خبرو ته لېواله نه وه، خو د جگړې له اوږدېدو او ورځ تر بلې خونړي کېدو سره امريکا هم له دغې ډلې سره د سولې خبرو ته غاړه کېښوده.

د افغان سولې په تړاو د امريکا او طالبانو ترمنځ خبرو کې طالبانو له لومړي سره تر هرڅه وړاندې په افغانستان کې د بهرنيانو د حضور په اړه پر خبرو اترو او يوې هوکړې ته پر رسېدو ټينگار وکړ، که څه هم د دواړو لورو ترمنځ اته ځله مخامخ خبرې وشوې او د دغو خبرو اترو په لړ کې ډېر کله رسنيو داسې رپوټونه خپاره کړل، چې گواکې امريکا او طالبانو په افغانستان کې د بهرنيانو د حضور له قضيې ورهاخوا، د بين الافغاني خبرو د پيل، اوربند او لنډمهاله حکومت د جوړېدو په تړاو هم خبرې اترې کړې دي؛ خو طالبانو تل دا رپوټونه ردول.

د سولې په تړاو د طالبانو دريځ دا وه، چې لومړی به له امريکا سره په افغانستان کې د بهرنيانو د حضور د پای ته رسولو په اړه يوې هوکړې ته رسېږي. وروسته به بين الافغاني خبرې (د طالبانو او ټولو افغان سياسي ډلو ترمنځ وي، نه دا چې يوازې د افغان حکومت او طالبانو ترمنځ وي) پيلوي. په دې تړاو په مسکو او قطر کې د طالبانو او مختلفو افغان سياستوالو او جهادي مشرانو گډه ناسته يې لومړنۍ گام بلل کيده.

د افغان سولې په تړاو د بين الافغاني خبرو د پيل په موخه د افغان حکومت او طالبانو په دريځونو کې خورا توپير ليدل کېده.

د افغانستان د سولې لپاره د امريکا متحده ايالاتو د ځانگړي استازي ټاکل

د زلمی خلیلزاد پیژندنه: زلمی خلیلزاد د بلخ ولایت په مزار شریف کې د ۱۹۵۱م کال د مارچ د میاشتې په ۲۲ مه نیټه زېږېدلی. د پلار لخوا د نعمان ښودل شوی او په نعمان کې پښتون بلل شوی، خو د دې خبرې اصلیت لا تراوسه پورې نه دی څرگند ځکه چې امریکا خپل د گټو ساتلو لپاره د انسانانو اکر هم بدلوي رابدلوي، د پلار په هکله یې دا ویل شوي چې د محمد ظاهر شاه په وخت کې یو پوځي جگپوری غړی وو. خلیلزاد په انگرېزي، پښتو، فارسي او عربي کې روان غږېدای شي. خلیلزاد یوې اتریشي سیاستوالې او لیکوالې سره په کال ۱۹۷۲م کې واده وکړ د خلیلزاد د ماندینې نوم شپږل ښارډ ده او دواړو په یوه پوهنتون کې زده کړې پرمخ وړي، د دوی دوه ماشومان دي چې یو یې الکسندر نومېږي چې زوی دې او لور یې ماکسیمیلین نومېږي.

خلیلزاد خپلې لومړنۍ زده کړې له غازي لېسې څخه په کابل کې پیل کړې، بیا یې وروسته د کلفورنیا ایالت منځنۍ زده کړو ښوونځي ته د AFS ای اېف اېس لخوا چې د بین الکولتوري تبادلې ییز بهیر لري. ده ور مخه کړه. خلیلزاد د لبنان په امریکایي پوهنتون کې خپله د لسانس او ماسټرۍ زده کړې ترسره کړې. همدارنگه یې خپله دوکتورا په سیاسي علومو کې د شیکاگو پوهنتون څخه په بري ترسره کړي .

خلیلزاد له ۱۹۷۹م کال څخه تر ۱۹۸۹م کال پورې د کولمبیا پوهنتون په نړېوال ښوونځي کې د عامه اړیکو زده کړو څانگې کې مرستیال پروفیسر وو. په هماغه پېر کې ده د جیمي کارټر په اداره کې د زېږگنیو برېښکي سره یوځای کار کاوه . د جېمي کارټر اداره د افغان مجاهدینو د پالیسي چوکاټ

جوړوونکي وه چې د پخواني متحدي روسيې په مقابل يې مقاومتې جگړه پيل کړې وه. په ۱۹۸۴م کال کې خليلزاد د يو قونسلې مشاور دنده د بهرنيو اړيکو څانگې کې ومنله او د امريکې سټېټ ډيپارټمنټ (کورنيو چارو دولتي اداره) سره د منځيني ختيځ او سوېلي اسيا په هکله د مشاور په توگه دنده د ريچارډ مرفي تر مشرۍ لاندې درلوده. له ۱۹۸۵م کاله تر ۱۹۸۹م کال پورې خليلزاد د رونالډ ريگان په اداره کې د سټېټ ډيپارټمنټ لخوا د متحدي روسيې په مقابل کې د جگپورې مشاور او لارښود دنده درلوده همدارنگه يې د ايران او عراق جگړو پر مهال هم مشاور و.

په همدې مهال دی د سټېټ ډيپارټمنټ لخوا افغانستان لپاره د پاليسي او پلان جوړونې ادارې ځانگړې استازی او د همدې ادارې د پازوال مايکل - اېچ - ارمکوسټ مرستيال سکرتر و. د دغې دندې موخه دا وه چې مجاهدينو لپاره نړېواله مرسته راټوله کړي او د مجاهدينو شهرت د متحدي روسيې په خلاف جگړه کې په نړېواله کچه ور زيات کړي. خليلزاد د جورج بوش د واکمنۍ په وخت کې په ملگرو ملتونو کې د امريکا د متحده ايالتونو سفير و. همداراز هغه د ۱۹۸۰ کالونو را په دېخوا په سپينه ماڼۍ، سټېټ ډيپارټمنټ او پېنټاگون کې د امريکا د تگلارې جوړولو د ډلې غړی هم پاتې شوی. د امريکا د پخواني ولسمشر جورج ډبليو بوش د حکومتولۍ په وخت کې د امريکا د متحده ايالاتو په مسلمانانو کې تر ټولو لوړ پوړی مسلمان چارواکی پاتې شوی چې تر ټولو لوړې دندې يې د افغانستان او عراق لپاره د امريکا د متحده ايالتونو د سفير او په ملگرو ملتونو کې د امريکا د سفير په توگه دندې د يادولو وړ دي.

په ۲۰۱۸م کال کې د امريکا د ولسمشر ډونالډ ټرمپ لخوا د افغانستان د سولې لپاره د امريکا د بهرنيو چارو وزارت د ځانگړې استازی په توگه وټاکل شو.

خليلزاد هڅه كوله چې افغان سولې لپاره سيمه ييزه اجماع رامنځته كړي او د نوموړي د ماموريت يوه موخه هم دغې اجماع ته كار كول وو. د زلمی خليلزاد د دندې پيل: په قطر كې د امريكا او طالبانو ترمنځ له لومړي، دوهمې، دريمې، څلورمې، پنځمې، شپږمې او ومې ناستې را وروسته، زلمی خليلزاد څو ځله كابل ته په سفر راغی، تر څو له افغان سياستوالو او حكومتي چارواكو سره د سولې په تړاو خبرې وكړي. نوموړي د ولسمشر غني په گډون له يو شمېر دولتي چارواكو، افغان سياستوالو، جهادي مشرانو، افغان مېرمنو، ځوانانو او د مدني ټولنو له استازو سره كتلي وه او د سولې بهير په تړاو يې بحثونه كړي ول.

خليلزاد افغانستان ته د سفر پر مهال له بي بي سي سره په خبرو كې ويلي وو: چې د افغان سولې په تړاو د روانو خبرو په لومړيو اوو پړاوونو كې هغه مسايل مطرح شوي چې په طالبانو او د امريكا په حكومت پورې اړه لري، خو له دې هاخوا پر نورو مسايلو هر ډول بحث كې بايد افغان حكومت موجود وي، د سولې پر يوه پلان كار وشي او د همدې پلان له مخې لومړی نېكېلې غاړې يوه سياسي جوړجاړي ته ورسېږي او اوربند اعلان شي.

واشنگټن او افغان سوله: امريكا د افغانستان د روانې جگړې د يوه اصلي او مهم اړخ په توگه له ۱۷ كلونو وروسته پرېكړه وكړه چې نور له دغې جگړې ځان وباسي، له همدې امله يې په ۲۰۱۳ ش كال كې له طالبانو سره خبرې پيل كړې.

د افغان جگړې د پای ته رسولو په موخه لومړی پړاو د امريكا طالبانو ترمنځ مخامخ خبرې وې. د دغو خبرو له اتمې ناستې را وروسته داسې ويل كېدل چې دواړه لوري په دوو مواردو، له افغانستانه د بهرنيو ځواكونو وتل او دا چې په راتلونكي كې به د افغانستان خاوره د نورو پر ضد نه كارول كېږي يوې

عمومي هوکړې ته سره رسېدلي او د دې هوکړې مسوده هم د دواړو لورو ترمنځ لاسليک شوه.

امريکا غوښتل چې د افغانستان په قضيه کې ټول بنکېل افغاني لوري په خپل منځ کې سره کېنوي، ترڅو په راتلونکي کې د واک پر سر له يو بل سره بنکېل نه شي.

کوم ډول سوله؟: د سولې څرنگوالی او ډول هغه وخت معنی ورکوي چې د جگړې پر لاملونو متمرکز شي. هغه سوله چې د جگړې عوامل په اساسي توگه له منځه يوسي دوامداره سوله بلل کېدای شي.

په قطر کې د طالبانو او امريکايانو ترمنځ د سولې مذاکرات

لومړی پړاو: د دواړو اړخونو ترمنځ خبرې لومړی ځل ۲۰۱۸م کال د اکتوبر د مياشتې پر ۱۲مه نيټه د قطر دوحه کې پيل شوې.

دوهم پړاو: دويم پړاو خبرې د ۲۰۱۸م کال د نومبر پر ۱۶مه بيا د قطر په کوربتوب په دوحه کې وشوې.

درېيم پړاو: د ۲۰۱۸م کال د دسمبر پر ۱۷مه د درېيم پړاو خبرې د متحده عربي اماراتو ابوظبي ښار کې ترسره شوې چې درې ورځې يې دوام وکړ او طالبانو افغان پلاوي ته خبرو کې د گډون اجازه ورکړه.

څلورم پړاو: د ۲۰۱۹م کال د جنورۍ مياشت کې د څلورم پړاو خبرې د قطر دوحه کې وشوې.

پنځم پړاو: د پنځم ځل لپاره طالب او امريکايې استازي د ۲۰۱۹م کال د فبرورۍ پر ۲۵مه دوحه کې سره جرگه شول، زلمي خليلزاد په لومړي ځل د طالبانو د تحريک له مرستيال ملا عبدالغني برادر سره دوحه کې وکتل. ددې پړاو خبرې ۱۶ ورځو ته وغځيدې.

شپږم پړاو: دې پړاو کې نهه ورځې خبرې وشوې او د غوايي د میاشتي پر ۱۹مه پای ته ورسیدې. دواړو خواوو اعلان وکړ چې دا ځل خبرو کې ډېر پرمختګ وشو.

اووم پړاو: خبرې د جون د میاشتي پر ۳۰مه دوحه کې پیل شوې او څو ورځې یې دوام وکړ. ددغه پړاو خبرو کې دواړو خواوو نور پرمختګ هم وکړ او پر ځینو مسایلو یې نظرونه سره یو شول.

اتم پړاو: د اګست پر دریمه پیل شوې د زلمی خلیزاد په وینا له طالبانو سره یې خبرې ګټورې وې او پر تخنیکي جزیاتو یې خبرې وکړې خو د اټکلونو خلاف دا ځل هم ددې خبرو په پای کې کوم مهم پرمختګ اعلان نه شو.

نهم پړاو: د اګست پر ۲۲مه پیل شوې او د سپتمبر تر لومړۍ یې دوام وکړ. په دې خبرو کې امریکایانو او طالبانو په اصولو کې یوې خپلمنځي هوکړې ته ورسیدل. زلمی خلیزاد وویل که د امریکایانو او طالبانو ترمنځ د سولې هوکړه په سمه توګه پلې شوه او شرایط سم وو. په افغانستان کې میشت امریکایي پوځیان به د ۱۳۵ ورځو په ترڅ کې له ۵ پوځي اډو ووځي.

خو په خواشینۍ سره باید ووايم چې:

د پخو تجربو لرونکي ماهر دیپلومات ښاغلی خلیزاد د طالبانو سره خبرو اترو په ترڅ کې هم په ځان ملنډې وهلې او هم پر طالبانو. د یوه زبرځواک هېواد استازی د کومو نړیوالو معیارونو پر اساس د یوې ډلې څخه غواړي چې د هغه هېواد نه به پر امریکا برید نه کیږي چې واک یې د بل چا یعنی افغان حکومت په لاس کې وي او دا حکومت هم ټولې نړي له هغې جملې امریکا، روسیه، چین، المان، فرانسې، انگلستان، ایټالیا، کاناډا، جاپان، هندوستان، پاکستان، اماراتو، سعودي، قطر او ایران په رسمیت پیژندلی وي؟

او همدارنگه د کومو معيارونو پر اساس د خپلو قواوو د ايستلو خبره د طالبانو سره کوي، کله چې د حضور مشروعيت يې د افغان حکومت څخه اخيستی وي؟

او په کومو عقلي دلايلو له طالب څخه غواړي چې د القاعدې او داعش سره اړيکې پرې کړي، په داسې حال کې چې د القاعدې او داعش ايډيالوژي د طالب ايډيالوژي ده، مانا دا چې طالب دې ځان نفی کړي؟ تر ټولو د خندا وړ يې داده چې په دې چپه دنيا کې نور له طالبانو غواړي چې د افغان حکومت سره د سولې خبرو ته کيني او طالبانو دوه پښې په يوه موزه کې کړي، چې نه، افغان حکومت مور په رسميت نه پيژنو او خبرې نه ورسره کوو.

افغان سوله د افغان حکومت، امريکا او سيمې د همغږۍ اړتيا

امريکايي چارواکو د روسيې، چين او اروپايي ټولني له استازو سره د افغان سولې په تړاو دوه ورځنۍ خبرې اترې درلودې. د دغو خبرو په اړه زلمي خليلزاد پر خپله توپټرپاڼه ليکلي وو چې مور د افغانستان د خپلواکۍ درناوی کوو، د افغانانو لپاره سوله غواړو او د يوه داسې افغانستان غوښتونکي يو چې بيا دغه هېواد هېڅکله زموږ لپاره د گواښ سرچينه نه وي

د امريکا د بهرنيو چارو وزارت هم د دغو خبرو په تړاو په يوه خپره کړې اعلاميه کې ويلې و چې د امريکا د بهرنيو چارو وزارت چارواکو د (۲۰۱۹م کال د مارچ ۲۱ او ۲۲مه) په واشنګټن کې د افغانستان د سولې، نېکمرغۍ او امنيت په برخو کې د چين، روسيې او اروپايي ټولني له چارواکو سره خبرې کړې. په بيانیه کې ويل شوي وو چې دوي د افغانستان خپلواکۍ، استقلال او ځمکنۍ بشپړتيا ته درناوی لري او دغه هېواد به خپلې سياسي، امنيتي او اقتصادي پرېکړې په خپله کوي.

په ورته وخت کې د افغانستان لپاره د روسيې ځانگړي استازي ضمير کابلوف له دغو دوو ورځنيو خبرو وروسته ويلي وو چې له افغانستانه د بهرنيو ځواکونو له وتلو او اوربند وروسته به بيا دغه هېواد ته جگړه را ونه گرځي د افغان سولې په پروسه کې د سيمې د هېوادونو ارزښت، د دغو هېوادونو گټې او دا چې افغان سوله د امريکا، افغان حکومت او سيمې د هېوادونو همغږۍ ته څومره اړتيا لري، هغه موضوعات دي چې دلته مي پرې بحث کړی دی.

افغان سوله او سيمه ييزې گټې : د افغانستان موقعيت ته په کتلو سره د دغه هېواد سوله او ثبات د سيمې پر امنيت او ثبات اغېز لرونکی دی. له تېرو شاخوا څلورو لسيزو راهيسې روانې جگړې هم وښوده چې يو نا ارام افغانستان، د سيمې د ثبات په گټه نه دی له همدې کبله په اوس مهال کې تقريباً د سيمې ټول هېوادونه په رسمي توگه د افغانستان سوله او ثبات په خپله گټه بولي.

که څه هم د سيمې د هر هېواد گټې په افغانستان کې بېلابېلې دي او تر ډېره د افغانستان په قضيه کې له همدې امله ننگونې هم زياتې دي، خو بيا هم په ټوله کې له پورتنۍ خبرې سره چې د افغانستان سوله او ثبات ده، ټول موافق دي.

د بېلگې په توگه روسيه او چين دواړه غواړي په اوږده مهال او منځ مهال کې امريکايي سرتېري په افغانستان کې نه وي او له همدې امله د امريکا او طالبانو له خبرو هم ملاتړ کوي، خو له افغانستانه په چټکه توگه د بهرنيو ځواکونو وتل بيا هم د خپلو گټو لپاره گواښ گڼي. ځکه دا به په افغانستان کې د واک تشه رامنځته کړي او د دې وېره شته چې هېواد به د ۹۰مې لسيزې په څېر بيا د بحران پر لور بوځي.

په بل اړخ کې پاکستان د ملي وحدت حکومت او هند ترمنځ له گرمو اړيکو خوښ نه وو او نه دي، پاکستان غواړي چې دغه گرمې اړيکې همداسې گرمې

پاتې نه شي او په افغانستان کې د هند اغېز راکم شي. له همدې کبله پاکستان په افغانستان کې د يوه داسې نظام هيله لري، چې دوی پرې نفوذ ولري. په سيمه کې ايران هم د روسيې او چين په څېر په افغانستان کې د بهرنيو ځواکونو له حضوره اندېښنې لري. دغه راز همدا درې واړه هيوادونه له دې هم اندېښنه لري چې شايد امريکا به د داعش تر شا لاس ولري. همدا لامل دی چې د داعش د فعاليت له زياتوالي سره دوي له طالبانو سره اړيکو غځولو ته اړ شول، ترڅو له دې لارې پر امريکا فشار راوړي.

په افغان سوله کې د سيمې د همکارۍ ارزښت: که څه هم د افغان سولې په تړاو د امريکا او طالبانو روانې خبرې او توافق په افغانستان کې د جگړې د پای ته رسېدو په برخه کې ورځ تر بلې هيله ښونکې کېده، خو په ورته وخت کې بيا په دې پروسه کې د سيمې د هېوادونو رول هم له پامه نه شي غورځول کېدای. په افغانستان کې د روانې جگړې پېچلتيا او ښکېلو ډلو ته په کتلو سره داسې ښکاري چې په دغه هېواد کې د سولې او ثبات لپاره د سيمې د ځواکمنو هېوادونو همکاري، پوره ارزښت لري او يو اړين گام دی چې پورته کول يې د افغان سولې له پروسې سره مرسته کولی شي.

د افغان سولې په تړاو له طالبانو سره د امريکا د مخامخ خبرو پيل او د زلمی خلیلزاد سفرونه ښودله چې امريکا هم د افغان سولې په برخه کې د سيمه ييزو هېوادونو پر ارزښت قايله ده. دغه راز امريکا هڅه کوله چې د افغان سولې په تړاو د سيمې د هېوادونو اندېښنې کمې کړي او په دې برخه کې يې ملاتړ ترلاسه کړي.

د دې ترڅنگ د امريکا او طالبانو ترمنځ د روانو مخامخ خبرو اترو په تړاو هم انگېرنې دا وې چې د دواړو لوريو ترمنځ که هوکړه کېدونکې وي، د سيمې ځينې ځواکمن هېوادونه به د دې هوکړې د تطبيق تضمين کوونکو په توگه ډگر ته رامتخته کېږي. په دې تړاو، د چين، روسيې او اروپايي ټولنې له

استازو سره د خلیلزاد له خبرو وروسته، د افغانستان لپاه د روسیې خانگړي استازي ضمیر کابلوف خبریالانو ته وویل چې، طالبان هڅه کوي باوري شي چې روسیه او یو شمېر نور هېوادونه د دوي او امریکا ترمنځ د احتمالي هوکړو تضمین کوونکي دي.

پر دې ټولو سربېره، د افغان سولې په تړاو خبرو کې افغان طالبان هم د تضمین کوونکو په توگه د سیمې هېوادونو ته اړتیا درلوده او لري یې، تر څو نړیوالو ته د دوي له لوري هم د تضمین کوونکي رول ادا کړي.

په قطر کې له طالبانو سره د سولې د مذاکراتو پایله: د نهم پړاو خبرو د پای ته رسولو سره بعضو رسنیو احوال ورکړ چې د امریکا او طالبانو ترمنځ یوه هوکړه لیک لیکل شوی چې، په دې سره زلمی خلیلزاد کابل ته راغی او ولسمشر سره له طالبانو سره د جوړې شوې هوکړې مواد شریک کړل. چې دا هوکړه د ولسمشر غني او حکومتی چارواکو له غبرگون سره مخ شوه ځکه چې د موقت حکومت په راتگ د ملي اردو په منحل کېدو او د جمهوریت د منځه وړلو باندې هوکړه شوې وه.²²

²²: موقت یا انتقالی حکومت: هغه حکومتی سیستم ته ویل کېږي چې په اضطراري شرایطو یا د حکومت تر پاشل کېدو یا هم د سیاسي خلا د رامنځته کېدو پر مهال په موقت ډول جوړېږي. په لومړي ځل په ۱۸۱۴ کال کې د موقت دولت عنوان د شارل تالیران له لوري په فرانسه کې وکارول شو. موقتو یا لنډمهاله حکومتونو په ځینو هیوادونو کې ښه نتیجه ورکړې، خو په ځینو نورو کې د بې ثباتۍ او بحران لامل شوي چې افغانستان د طالبانو د واکمني تر سقوط وروسته د موقت حکومت تجربه وکړه چې د کورنیو جگړو او د هیواد د بربادې لامل وگرځیده.

ولسمشر ډونلډ ټرمپ د ۱۳۹۸ کال د وږي ۱۶مه د له طالبانو سره د نهيې شوي مسودې په اړه مذاکرات او د هغه په وينا له لوړپوړو طالب مشرانو ليدنه کاته لغوه کړل.

د امريکا او طالبانو له نهو مياشتو او نهه پړاوو ستړي کوونکو مذاکراتو وروسته دواړه لوري وتوانيدل چې د سولې مسوده بشپړه کړي، خو دغه خبرې او د روانې جگړې د پای ته رسولو ټولې هڅې يوازې په دې بهانه له منځه يوړې چې طالبانو يو امريکايي عسکر وژلی دی.

زما په نظر د ټرمپ دا دليل ډير د منلو نه برېښېده، ځکه امريکا د طالبانو د سختو جگړو او ټينگ مقاومت له امله له طالبانو سره خبري روانې ساتلې وې. خو اصلاً د طالبانو او امريکا ترمنځ د سولې مسوده ولسمشر غني او افغان دولت ته د منلو نه وه ځکه چې دې مسوده کې د افغانستان په بربادي پريکړه شوي وه. او دوهم گندمک تړون په څير وه.

ولسمشر له زلمی خلیل زاد سره په کابل له کتنې وروسته وويل چې سوله غواړي خو د جمهوريت د نفي کولو په بيه نه، ولسمشر وويل د امريکا او طالبانو ترمنځ هوکړه کې د اسلامي امارت په نامه د طالبانو يادول که په هره موخه وي په نامستقيم ډول طالبانو ته د دولت بښلو د حيثيت په معنا ده.

زما په نظر دا د افغانستان د خلکو لپاره د منلو نه ده او د افغانستان د ملي حاکميت او اساسي قانون سرغړونه گڼل کېږي او هيڅوک حق نه لري چې زموږ ملي حاکميت تر پوښتنې لاندې راوړي.

ولسمشر وويل افغان حکومت د سولې بهير کې د هر هغه پرمختگ ملاتړ کوي چې د تلپاتې سولې پايله او د جگړې په ختميدو تمام شي. ولسمشر د طالبانو او امريکا ترمنځ د هوکړې په اړه د افغانستان حکومت اصلي انديښنه داده چې تر هوکړې وروسته د ممکنه رامنځ ته کيدونکو خطرونو مخه څنگه ونيول شي.

د امریکا او طالبانو ترمنځ د سولې د مذاکراتو بیا پیل: د امریکا او طالبانو ترمنځ د سولې د مذاکراتو لړۍ د دوهم ځل لپاره د ۱۳۹۸ هـ ش کال د لیندې د میاشتې په ۱۴مه نیټه پیل شوې. چې د ډېرو خبرو اترو وروسته د یوې اونۍ لپاره په افغانستان کې د تشدد پر کموالي توافق وشوه.

د تشدد د کموالي له اونی څخه وروسته افغان طالبانو او امریکا د افغان سولې په تړاو خپلمنځي هوکړه د ۲۰۲۰ م کال د فبرورۍ پر ۲۹مه نېټه د قطر په پلازمینه دوحه کې د گڼ شمېر هیوادونو او نړیوالو بنسټونو د استازو په گډون په یوه لویه غونډه کې لاسلیک کړه.

دې غونډې ته په قطر کې د طالبانو د سیاسي دفتر مشر ملا عبدالغني برادر او د امریکا د بهرنیو چارو وزیر مایک پمپيو ویناوي وکړې. هوکړه لیک د امریکا له خوا د افغان سولې لپاره د امریکا د بهرنیو چارو وزارت ځانگړي استازي زلمي خلیلزاد او د طالبانو له خوا ملا برادر لاسلیک کړ.

ملا برادر دې غونډې ته په وینا کې وویل، طالبان د دې هوکړې عملي کولو ته ژمن دي. ده هیله وښودله چې د بهرنیو ځواکونو له وتلو وروسته به افغانان د اسلامي نظام په سپورې کې د آرام سا واخلي.

د امریکا د بهرنیو چارو وزیر مایک پمپيو دې غونډې ته وویل چې امریکا، نړیواله ټولنه، افغان حکومت، افغانان، افغان سیاستوال او طالبانو ته په کار دي چې د سولې لپاره جدي کار وکړي او قرباني ورکړي.

د دې هوکړې له لاسلیک څخه وروسته د طالبانو مشر هیبت الله اخوند یو پیغام خپور کړ، او د طالبانو مشر په خپل پیغام کې له امریکا سره هوکړه "فتح او الهي نصرت بللې وه او دایې له شرعي اصولو او نړیوالو معیارونو سره سمه بللې وه.

د امريکا او طالبانو ترمنځ د هوکړې مهم ټکي

۱. د افغانستان خاوره به د امريکا او د امريکا د کوم بل متحد پر ضد نه کارېږي، او دې هوکړه کې په دې تړاو تضمين او د عملي کولو مېکانيزم ياد شوي وو.
۲. له افغانستانه د ټولو بهرنيو ځواکونو د ونلو په تړاو تضمين او د دې چارې د عملي کولو مېکانيزم په دې هوکړه کې ياد شوی وو.
۳. کله چې پورته دواړو برخو کې د نړيوالو شاهدانو پر وړاندې تضمين ورکړل شي او اعلان وشي، د طالبانو اسلامي امارت چې امريکا يې د يو دولت په توگه نه پېژني او طالبان يې بولي، له افغان حکومت سره د همدې کال د مارچ د مياشتې پر لسمه نېټه به خبرو ته کېږي. خو دا چاره يې عملي نه کړه.

اتم خپرکی

ټاکنيزي ډلې او د ۱۳۹۸ کال ولسمشريزو ټاکنو برخليک

د افغانستان د ټاکنو خپلواک کميسيون د پرېکړې پر بنسټ، ولسمشريزې ټاکنې د ۱۳۹۸ هـ ش کال د ميزان په ۶ مه ترسره شوې. د دې کميسيون له لوري د اعلان شوي مهال وېش له مخې د ولسمشريزو ټاکنو لپاره د نوماندانو د نوم ليکنې لړۍ د ۱۳۹۷ هـ ش کال د جدې له لومړۍ تر ۳۰مې نېټې پورې وه.

که څه هم په دغه موده کې د ټاکنو له کميسيون څخه ۷۰ کسانو د نوماندۍ معلوماتي کڅوړې ترلاسه کړې وې، خو په دې ډله کې يوازې ۲۰ کسان د ټاکنو کميسيون ته د نوماندۍ په موخه ورغلل چې په شرايطو برابر ۱۸ تنه يې راتلونکي ولسمشريزو ټاکنو ته نوماند شول.

ولسمشريزو ټاکنو ته د ۱۸ نوماندانو په منځ کې د ځينو ټاکنيزو ډلو تشکيلاتي جوړښت د توقع خلاف را څرگند شو. ځکه د داسې کسانو ترمنځ ټاکنيزې ډلې رامنځته شوې چې په تېر کې يې له يو بل سره ژور سياسي اختلافونه درلودل او پر يو بل يې مختلف توروته لگولي ول.

ځواکمنې ټاکنيزې ډلې: په افغانستان کې د تېرو ټاکنو تجربې، راتلونکو ټاکنو لپاره رامنځته شوې ټاکنيزې ډلې، د دغو ډلو تشکيلات جوړښتونه او په ټوله کې د هېواد روان وضعيت او د ټاکنو کميسيون ظرفيت ته په کتلو سره د

ولسمشريزو ټاکنو برخليک، هغه مسايل دي چې دلته يې په اړه بحث شوی دی.

د ټاکنو تېرې تجربې: په افغانستان کې د طالبانو د رژيم له را پرځېدو وروسته په ۱۳۸۳هـ ش کال کې په لومړي ځل د ولسمشرۍ ټاکنې او په ۲۰۰۵م کال کې پارلماني ټاکنې وشوې. هغه مهال دغه ټاکنې په افغانستان کې د ملگرو ملتونو د دفتر له خوا د ټاکنو د تنظيم له گډ دفتر سره په همغږۍ اداره کړل شوې.

د ۱۳۸۳هـ ش کال د ثور په ۱۱مه د پخواني ولسمشر حامد کرزي د ۲۱مې گڼې فرمان له مخې د افغانستان د ټاکنو خپلواک کميسون جوړ شو. د اساسي قانون د ۱۵۶مې مادې پر بنسټ، دغه کميسيون په افغانستان کې د ټولو ترسره کېدونکو ټاکنو د ادارې، څارنې او د خلکو د رايو پر بنسټ، د پرېکړو مسووليت لري.

د ټاکنو د خپلواک کميسيون له جوړېدو تمه دا وه چې په راتلونکي کې به د ټاکنو پر مهال د ستونزو او درغليو مخه ونيول شي. ځکه د ۱۳۸۳هـ ش کال په ولسمشريزو ټاکنو کې د درغليو په اړه ځينې شکايتونه موجود وو، خو د ۱۳۸۸ او ۱۳۹۳هـ ش کال ولسمشريزو او د ۱۳۹۷هـ ش کال پارلماني ټاکنو ته په کتلو سره ښکاره شوه چې په دغه پروسه کې ستونزې، درغلۍ او لاسوهنې د پخوا په پرتله لا زياتې شوې وې.

د ټاکنو خپلواک کميسيون په ۱۳۸۸هـ ش کال کې د ولسمشرۍ او ولايتي شوراگانو ټاکنې ترسره کړې، د دغو ټاکنو پر مهال د دوو مخکښو نوماندانو حامد کرزي او عبدالله عبدالله ترمنځ د ټاکنو د پایلو پر سر ډېرې ناندري رامنځته شوې، خو بالاخره حامد کرزي د دويم ځل لپاره د افغانستان د ولسمشر په توگه وټاکل شو.

د ټاکنو خپلواک کمیسیون په رهبرۍ په ۱۳۸۹هـ ش کال کې پارلماني ټاکنې هم ترسره شوې. په دغو ټاکنو کې د درغلیو ستونزه لاجدي شوه. ان تر دې چې په پارلماني ټاکنو کې د پراخو درغلیو د خپرني لپاره ځانگړې محکمه جوړه شوه.

د ۱۳۹۳هـ ش کال په ولسمشريزو ټاکنو کې د ټاکنو کمیسیون تر بل هر وخت له سختو نیوکو او تورونو سره مخ و. په ټاکنو کې محمد اشرف غني او عبدالله عبدالله دوه مخکښ نوماندان وو چې په لومړي پړاو کې هېڅ یوه هم د بريا رايې خپلې نه کړې. په دويم پړاو کې يې هم يو پر بل د درغلیو د تورونو لگولو له کبله کيسه لا خرابه شوه چې بالاخره د دواړو لورو ترمنځ د امریکا د بهرنیو چارو پخواني وزير جان کيري په منځگړيتوب، د ملي يووالي حکومت په نوم گډ حکومت رامنځته شو.

د ۱۳۹۸ هـ ش کال ټاکنيزې ډلې

په افغانستان کې د ۱۳۹۸ هـ ش کال ولسمشريزو ټاکنو لپاره ۱۸ کسانو ځانونه نوماند کړي وو. په دغه ۱۸ ټاکنيزو ډلو کې ځينې ډلې ځواکمنې وې او کولی شوي د ټاکنو په ميدان کې ښه سيالي وکړي، خو ځينې نورې ډلې بيا په خلکو کې د نفوذ او سياسي مخينې درلودو له اړخه کمزورې ښکاريدي. په ټوله کې دغه ۱۸ ټاکنيزې ډلې په لاندې دوه برخو وېشلې شو:

لومړی: د ۱۳۹۸ هـ ش کال ولسمشريزو ټاکنو لپاره په ۱۸ نوماندانو کې ځينې داسې ټاکنيزې ډلې رامنځته شوې چې ځانونه يې د ولسمشرۍ حقداره گڼل، او ولسمشرۍ مانې ته يې د رسېدو په موخه رښتيني مبارزه وکړه. په دې برخه کې د محمد اشرف غني، عبدالله عبدالله او محمد حنيف اتمر ټاکنيزې ډلې يادولی شو، دوي په ټاکنو کې د بريا په موخه کلکه مبارزه او يو د بل سيالي وکړه.

دويم: د ۱۳۹۸ هـ ش کال ولسمشريزو ټاکنو لپاره په رامخته شوو ټاکنيزو ډلو کې، ځينې داسې ډلې هم وې چې نه يې د برياهيله لرله او نه يې هم د برياه چانس وه. دا ډول ټاکنيزې ډلې تر ډېره د شهرت او يا هم مادي او سياسي امتيازاتو ترلاسه کولو په موخه رامنځته شوې وې.

په افغانستان کې د ۱۳۹۸ هـ ش کال د ولسمشريزو ټاکنو ۱۸

ټاکنيزې ډلې

گڼه	نوماند	لومړی مرستیال	دوهم مرستیال	شعار
۱	محمد اشرف غني	امران الله صالح	سرور دانش	دولت جوړونکې
۲	ډاکټر عبداللہ عبداللہ	عنایت الله بابر فرهمند	سید ستار سعادت	ثبات او همپالنه
۳	محمد حنیف اتمر	محمد یونس قانونی	محمد محقق	سوله او اعتدال د انتخاباتو څخه لاس پر سر شو
۴	گلبدین حکمتیار	فضل الهادی وزین	حفیظ الرحمن نقی	سوله او اسلامی عدالت
۵	نورالحق علومي	بشیر احمد بیژن	محمد نعیم غبور	د دولت ساز په گټه له نوماندې تیر شو
۶	ډاکټر فرامرز تمنا	سید قیاس سعیدی	محمد امین رشادت	توسعه او تدبیر
۷	عبداللطیف پدram	احسان الله حیدری	محمد صادق وردگ	ازادى او عدالت
۸	رحمت الله نبیل	مراد علی مراد	مسعوده جلال	امنیت او عدالت
۹	شیدا محمد ابدالي	عبدالصیر سالنگی	ذوالفقار امید	مشارکت او تغیر د دولت ساز ته تیر شو
۱۰	زلمی رسول	غلام علی وحدت	عبدالجبار تقوا	د دولت ساز په گټه له نوماندې تیر شو
۱۱	احمد ولي مسعود	فریده مهمند	عبداللطیف نظری	ملي وفاق
۱۲	نورالرحمان لیوال	ذوالحکمت	محمد یحیی ویاړ	
۱۳	سید نورالله جلیلی	خلیل رومان	چراغ علی چراغ	
۱۴	محمد حکیم تورسن	نادر شاه احمدزی	شفیع الله قیصاری	عمل کوو شعار نه ورکووو

د دولت ساز په گټه له نوماندې تير شو	سيد سامع کيانی	خديجه غزنوي	محمدابراهيم الکوزی	۱۵
	عبدالجمیل شینوار	جنت فهيم چکري	عنایت الله حفيظ	۱۶
	محمد شريف بابكرخيل	شريف الله	غلام فاروق نجرابي	۱۷
سوله، قانون او رفاء	نورالحبيب صير	عبدالعلی سرايي	محمدشهاب	۱۸

خُواکمنې ټاکنيزې ډلې

په افغانستان کې تېرو ولسمشريزو ټاکنو ته په کتلو سره د ۱۳۹۸ هـ ش کال ټاکنيزې سيالۍ نظر پخوا ته گرمې او سختې وې. په ټوليز ډول په تېرو ټاکنو کې سره له دې چې د نوماندانو شمېر به زيات وو، خو خُواکمن ټيمونه به کم وو. داځل د تېر خلاف په ټاکنيزو ډلو کې د خُواکمنو ډلو شمېر زيات ښکاريده.

د محمد اشرف غني ټاکنيزه ډله: محمد اشرف غني چې د ۱۳۹۳ هـ ش کال په ټاکنو کې د «تحول او تدام» ټاکنيزې ډلې مشر وو، دا ځل د امرالله صالح او محمد سرور دانش سره يو ځای د «دولت جوړونکې» ټاکنيزې ډلې په نوم د ۱۳۹۸ کال ولسمشريزو ټاکنو لپاره د سيالۍ ميدان ته را مخته شوی وه.

د افغانستان ولسمشر داسې مهال ولسمشريزو ټاکنو ته نوماند شو چې ډيری پخواني ياران او د ټيم قوي غړي يې ترې تللي وه. جنرال دوستم چې ويل کېدل په تېرو ټاکنو کې يې زياتې رایې غني ته راټولې کړې، خو دا ځل د يوه مخالف ټيم ملاتړی وه. حنيف اتمر چې د اشرف غني تر ټولو نږدې کس بلل کېده او د ملي يووالي حکومت پر مهال د غني د مخالفينو د سترگو اغزی وو، په ۱۳۹۸ هـ ش کال ټاکنو کې هغه هم ورسره نه وه او په راتلونکو ولسمشريزو ټاکنو کې د غني سيالۍ ته رامخته شوی وو. له دې پرته د غني يو شمېر نور پخواني ملگري چې پخوا يې ملاتړي وو، دا مهال د ده د نورو

سيالانو ترڅنگ ولاړ ول. دا هغه څه وه چې په ولسمشريزو ټاکنو کې يې د محمد اشرف غني سيالي سخته کړې وه.

پر دې ټولو سربېره کوم څه چې د اشرف غني ډلې ته ځواک ورکړ او د بريا چانس يې زيات کړ، هغه د ده برحاله ولسمشري د حکومت په رأس کې قرار لرل او د ولس ملاتړ وو. دغه راز د غني له لوري په مرکزي رياستي نظام ټينگار او د اجراييه رياست له منځه وړل، هم هغه د قوت ټکي وه چې د غني پلويان يې زيات کړي وه.

د عبدالله عبدالله ټاکنيزه ډله: په تېرو ولسمشريزو ټاکنو کې د «اصلاحاتو او همگرايي» ډلې مشر عبدالله عبدالله، ۱۳۹۸ کال ولسمشريزو ټاکنو ته د «ثبات او همگرايي» له شعار سره را مخته شوی وه. عبدالله هغه څوک وه چې له ۱۳۸۰هـ ش کال وروسته يې ولسمشريزو ټاکنو ته دا درېيم ځل نوماندې وه او په دې برخه کې له بڼې تجربې څخه هم برخمن وو. سره له دې چې په تېرو دوو پړاونو کې يې هر ځل بڼه سيالي کړې ده، خو نه دی توانېدلی چې ولسمشرۍ ماني ته د افغانستان د ولسمشر په توگه دننه شي.

ولسمشريزو ټاکنو ته عبدالله عبدالله د جمعيت اسلامي، جنبش اسلامي او وحدت اسلامي گوندونو له لوري را مخته شوی نوماند وه. د ده په ټاکنيزه ډله کې جنرال دوستم، محمد کریم خليلي، انورالحق احدی صلاح الدين رباني قوي سياسي او قومي ملاتړ لرونکې څېرې وې.

د جنرال دوستم او کریم خليلي له ملگرتيا ورها خوا د عبدالله عبدالله د ټاکنيزې ډلې د قوت درېيم ټکی د جمعيت اسلامي په انسجام پورې اړه لرله. خو د جمعيت اسلامي گوند غير منسجم والی له ولسمشر اشرف غني سره د عبدالله عبدالله سيالي سخته کړه.

د محمد حنيف اتمر ټاکنيزه ډله: ولسمشريزو ټاکنو ته د ۱۸ نوماندانو په منځ کې، ظاهراً د حنيف اتمر د ټاکنيزې ډلې جوړښت تر نورو ځواکمن ښکارېده.

د «سولې او اعتدال» تر شعار لاندې ټاکنيزه ډله کې د اتمر لومړی مرستيال محمد يونس قانوني د جمعيت اسلامي مطرح غړی وو او محمد محقق بيا د اجرائيه رياست دويم مرستيال او په هزاره قوم کې ډېر نفوذ لرونکی شخص وو. همدارنگه د «سولې او اعتدال» په ډله کې عطا محمد نور، اسمعيل خان، سباوون، زاخيلوال، سيد حامد گيلاني، نادري او ځينې نورو مطرحو سياسي څېرو هم گډون درلود چې دغه ډله يې نوره هم ځواکمنه کړې وه.

حنيف اتمر د ملي يووالي حکومت پر مهال هغه سياسي څېره وه چې د غني د پلويانو ترمنځ يې ډېر محبوبيت درلود، خو له غني سره د نوموړي مخالفت او له نوماندۍ وروسته دا وينا چې «که ولسمشر شو، په اساسي قانون کې به تعديل رامنځته کړي او اوسنی رياستي نظام به نيمه رياستي باندې بدل کړي»، هغه ټکي وو چې د خلکو ترمنځ په ځانگړې توگه په پښتون قوم کې يې د نوموړي محبوبيت ته زيان ورسولو.

سره له دې چې د حنيف اتمر په ډله کې زيات شمېر سياسي، قومي او جهادي مطرح کسان راټول ول، خو د ولسي جرگې ټاکنو ته په کتلو سره داسې بنسټکارېدنه چې ولس تر ډېره د دغو څېرو تر شا نه دی ولاړ او ډيری خلک د خپلې فردي خوښې پر بنسټ رايه ورکوي.

دا ټاکنيزه ډله د يو څو داخلي اختلافاتو له امله له منځه ولاړه او په رسمي توگه له انتخاباتو لاس په سر شوه.

د گلبدین حکمتيار ټاکنيزه ډله: د حزب اسلامي افغانستان رهبر، گلبدین حکمتيار چې په ۱۳۹۶هـ ش کال کې يې د افغان حکومت او بهرنيانو پر ضد خپله وسله واله مبارزه پرېښوده او سوله يې وکړه، د ۱۳۹۸ هـ ش کال ولسمشريزو ټاکنو لپاره سيالی ته راوتلی وو. که څه هم نوموړی د ۱۳۹۳هـ ش کال په ولسمشريزو ټاکنو کې له قطب الدين هلال څخه ملاتړ اعلان کړ او نوموړی يې د حزب اسلامي افغانستان نوماند وباله چې هغه مهال قطب الدين هلال

يوازې څه کم دوه سوه زره رايې وگټلې، خو حکمتيار د افغانستان په سطحه د يوه افغان شموله اسلامپالې، جهادي او جنگي سياسي حزب رهبر وو او لا هم د افغانانو ترمنځ زيات نفوذ لرلو، پر همدې اساس يې يوه اندازه رايې په ځانگړې توگه د اسلامپالو رايې له نورو نوماندانو څخه را کسر کړي.

ولسمشريزې ټاکنې

د ۱۳۹۸ هـ ش کال ولسمشريزې ټاکنې د هېواد په تاريخ کې شفافې منظمې او له امنيتي اړخه هم بڼې ترسره شوې. خو په په دې ولسمشريزو ټاکنو کې يواځينې مشکل د خلکو د گډون کموالي وه، چې علت يې د سولې پروسې خبرې، د خلکو بې باوري او د وسلوالو طالبانو لخوا د خلکو د گډون مخنيوی وو.

خو بيا هم د ټولو تهديدونو سره سره د تلې په ۶مه ولسمشريزې ټاکنې په ۳۴ ولايتونو په ۵۳۷۳ محلونو کې ترسره شوې چې څه کم ۲،۵ ميليونو کسانو په کې برخه واخيسته.

د ټاکنو برخليک

د ۱۳۹۸ هـ ش کال د ميزان د مياشتې د ۶ مې نېټې ټاکنو لومړنۍ نتايج د ټاکنو د خپلواک کميسون له لوري د ۲۰۱۹م کال د دسمبر د مياشتې په ۲۴مه نېټه په ۷ بجو او ۲۵ دقيقو اعلان شوې.

شماره	د نوماند نوم	رایی	فيصدي %
1	محمد اشرف غني	923592	50.64
2	عبدالله عبدالله	720841	39.52
3	گلبدين حكمتيار	70241	3.85
4	رحمت الله نبييل	33919	1.86
5	دكتور فرامرز تمنا	18063	0.99
6	سيد نورالله جليلی	15519	0.85
7	عبداللطيف پدram	12608	0.69
8	عنایت الله حفيظ	11375	0.62
9	محمد حكيم تورسن	6500	0.36
10	احمد ولي مسعود	3942	0.22
11	محمد شهاب حكيمي	3318	0.18
12	دوكتور غلام فاروق نجرابی	1608	0.09
13	نور رحمان ليوال	855	0.05

د ۱۳۹۸ هـ ش کال د میزان د میاشتي د ۶ مې نېټې جنجالي ټاکنو پایله د ۱۳۹۸ هـ ش کال د دلوې د میاشتي په ۲۹مه نیټه د مازدیگر په ۶ بجو د ملي راډیو تلوزیون له لاري د ټاکنو خپلواک کمیسیون د غونډو په تالار کې د ټولو کمیشنرانو په حضور کې اعلان شوې، چې له مخې یې د هېواد برحاله ولسمشر محمد اشرف غني د پنځه نورو کلنو لپاره د هېواد ولسمشر وټاکل شو.

شماره	د نوماند نوم	رايی	فيصدي %
1	محمد اشرف غني	923592	50.64
2	دكتور عبدالله عبدالله	720841	39.52
3	گلبدین حکمتیار	70241	3.85
4	رحمت الله نبیل	33919	1.86
5	دكتور فرامرز تمنا	18063	0.99
6	سید نورالله جلیلی	15519	0.85
7	عبداللطيف پدram	12608	0.69
8	عنایت الله حفيظ	11375	0.62
9	محمد حکيم تورسن	6500	0.36
10	احمد ولي مسعود	3942	0.22
11	محمد شهاب حکيمي	3318	0.18
12	دوكتور غلام فاروق نجرابی	1608	0.09
13	نور رحمان لیوال	855	0.05

خو بيا هم ډاکتر عبدالله عبدالله د ۱۳۹۳ کال سناريو تکرار او ددرغلیو تورنه يې پورې کړل او موازي حکومت يې د ټولشموله حکومت تر نامه لاندې اعلان او د حوت د میاشتې په ۱۹مه نیټه يې په سپیدار مانې کې، د خپلو پلویانو په حضور کې د لوړې مراسم ترسره کړل.

عبدالله عبدالله د ټولو سیاسي، افغاني او اخلاقي اصولو خلاف د والیانو او کابینې د غړو په ټاکلو پیل وکړ چې دې کار د هېواد سیاسي او امنیتي حالات نور هم وخیم او بحراني کړل.

دا چې يو خوا له طالبانو سره د سولې پروسه روانه وه او له بلې خوا هېواد د کرونا د اوبا له امله له سخت مالي او ټولنيز بحران سره مخامخ وو چې سياسي بې ثباتي دا بحران نور هم پيچلي کاوه نو ولسمشر بيا ځلې د هېواد د ثبات، اتحاد او سولې لپاره ډيره لويه قرباني ورکړه او هغه له عبدالله عبدالله سره توافقنامه وه. دا توافقنامه چې د مخکېني جمهوررييس حامد کرزي، استاد عبدرب الرسول سياف، استاد کریم خليلي، محمديونس قانوني، ډاکټر زلمی رسول، باتور دوستم، محمدمعصوم ستانکزي، د اقتصادي او سوداگريزو چارو د پراختيا او د بې وزلۍ کمولو په برخه کې د جمهوررييس فوق العاده استازي محمديوسف غضنفر، د هېواد د ملي امنيت سلاکار ډاکټر حمدالله محب او د جمهوري رياست د چارو ادارې عمومي رييس ډاکټر فضل محمود فضلي هم حضور درلود، د جمهور رييس محمد اشرف غني او د ملي مصالحې عالي شورا د رييس ډاکټر عبدالله عبدالله ترمنځ د ۱۳۹۹ هـ ش کال د ثور د مياشتې په ۲۸مه نېټه د ارگ په دلگشا ماني کې لاسليک شوه.

چې له مخې يې عبدالله عبدالله ته د ملي مصالحې شورا رياست او عبدالرشيد دوستم ته د مارشالي رتبه ورکول شوه.

په افغانستان کې د ډاکټر عبدالله او ولسمشر غني ترمنځ پر شوي جوړجاړي گاونډيو او د افغانستان متحدو هېوادنو هم غبرگونونه وښودل. د دوی ددغه اقدام ستاينه يې وکړه او هيله يې څرگنده کړه چې دغه توافق په افغانستان کې د سولې او ثبات سبب شي.²³

دوستم ته د مارشالي ورکول د ولسمشر مجبوريت که خيانت

په هيواد کې د وخت رامنځته شوی وضعیت د بين المللي ټولنې د مرستو د کموالي، ناامنی، کرونا ویروس، مالي او اقتصادي بحران دسولې پروسه چې په هېواد کې يې يو بحران منځته راوړي وو، ولسمشر ددې بحران د کابو کولو لپاره د سياسيونو، د گاونډيو او متحدو هېوادونو د فشارونو له امله او د سياسي کشالي د پای لپاره، له ډاکټر عبدالله سره توافقنامه لاسليک کړه. چې توافقنامې کې ننگينه مسله دوستم ته د مارشالي رتبې ورکړه وه چې نه بايد دا کار شوي وي خو ولسمشر مجبور وه او له تاريخي پلوه دا پره پر هغه چا ده چې په ولسمشر يې هر ډول فشارونه راوستي وه چې هغه د ثبات او همپالنې ټيم، مرکچي پلاوی او عبدالله عبدالله دي.

ولسمشر تل د سولې لپاره قرباني ورکړې او لا به يې ور کوي تر څو افغان ملت له دې ناپايداره حالات څخه ووځي او يو سوکاله او ارامه ژوند ولري، له ولسمشر څخه منندوي يو چې وخت ته په کتو يې سياسي جوړجاړی وکړ او هېواد يې له بحران څخه وژغوره. د ولسمشر غني او ډاکټر عبدالله عبدالله سياسي توافق د شته ستونزو او مشکلاتو گراف راتيټ کړ چې مثبت اغېز يې نېغ پر نېغه پر ولس او هېواد وه، د هماغه وخت لپاره تر ټولو غوره پریکړه وه ملت هم د ولسمشر مجبوریتونه درک کړي وه او ددې جوړجاړي هرکلي يې وکړ.

د ولسمشر نه بيا هم ولس مننه وکړه چې د وخت، هېواد او ولس مجبوریتونو ته په کتو يې داسې پرېکړه وکړه چې اساسي قانون په کې نقض نه شو.

پای

د يو اباد، پرمختللي او سوله ايز افغانستان په هيله

اخځليکونه

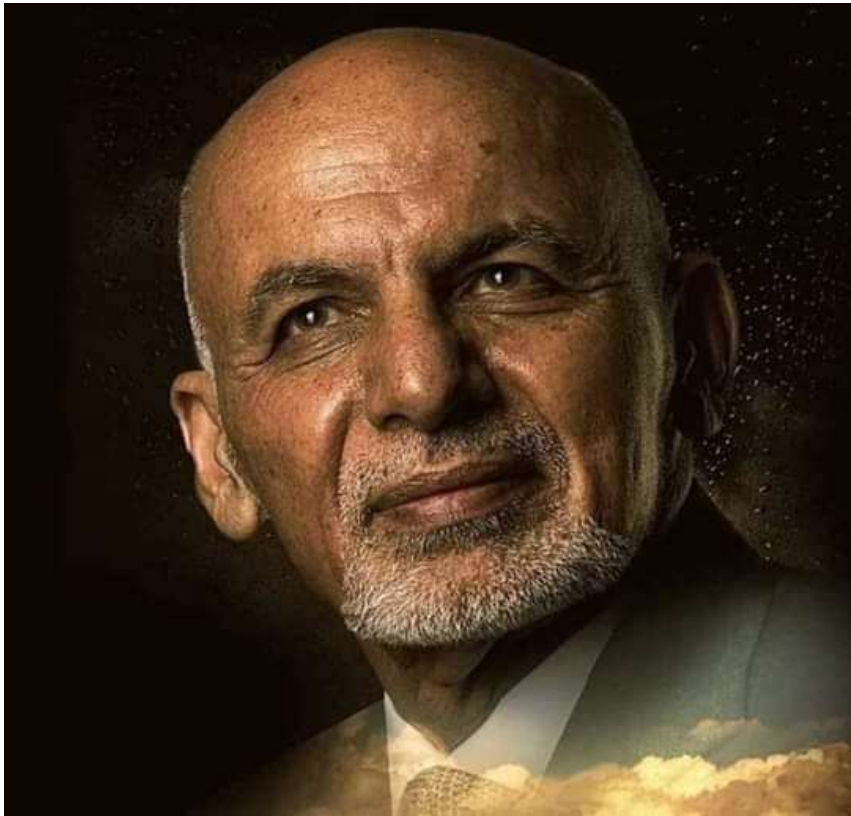
- غبار، ميرغلام محمد، ۱۳۹۳، افغانستان د تاريخ په بهير کې، دانش خپرونديۀ ټولنه، ژباړن، ارشاد، اورنگ زيب.
- باوري، عبدالله، ۱۳۹۶، د افغانستان سياسي اوضاع ته لنډه کتنه، مومند خپرونديۀ ټولنه، ننگرهار.
- زيرکبار، ډاکتر رحمت ربي، ۱۳۹۵، د ناپوهي تياري او د پرمختگ ډيوې د افغان کلتور په چوکاټ کې له عبدالرحمن خان تر اشرف غني، کابل افغانستان، سهر مطبعه.
- عاصم، عبدالملک، ۱۳۹۷، د انرژي سياست او امنيت.
- نور، عبدالله، د ۲۰۱۴ کال د انتخاباتو کميډي، علمي مقاله.
- نگاهي به سير زندگي اشرف غني از تحصيل تا رياست جمهوري در افغانستان، 22Dec2019, DW.
- د ازادي راډيو راپور، ۱۳۹۶ غبرگولي ۲۰.
- ارگ خپره شويه اعلاميه ۱۳۹۶ غبرگولي ۲۱.
- عثماني، علي احمد، د برينسا وزير، ۲/۵/۲۰۱۶، خبري کنفرانس، ملي راډيو تلويزون، کابل افغانستان.

- په پښتو کې زما تحلیلی لیکنه، کال ۱۳۹۷.
- حزب الله اتل، ۱۳۹۸.
- Lbed,RECCA-U1,The Silk Riad through Afghanistan, MofA ,Afghanistan,p 42.
- <https://president.gov.af/ps/news-778833>(Access 6/11/2-18).
- <http://www.taand.com/>
- <http://www.argarchive.gov.af/>
- <http://www.tolonews.com.tv>.
- <http://www.bbc.com.uk/news>
- [http://e-visa.mfa,ir](http://e-visa.mfa.ir).
- [http://www.pajhwok.com./](http://www.pajhwok.com/)
- <http://www.iec.org.af/results.com/>

یادونه:

ددې کتاب د ماخذونو په اړه باید ووايم، چې ددې کتاب اکثره مواد، له ټولنيزو رسنيو او دولتي چارواکو څخه په ټاکلي او همغه وخت کې د يو کار د کولو پر وخت اخیستل شوي.

ددى بودا په دې ضعيف تن باندې بايد ټول افغان ولس ووياري، دا
معصومه خېره د هېوادنۍ مينې څخه ډکه ده او احساس يې د غره
غوندي ډېر ټينگ دى.
د عزت او شرافت نور يې د ورايه بنکاري.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**